

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYAL PROJELER VE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI YÖNETİMİ
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

TÜRKİYE'DE ANNE OLARAK KADIN: KADEM ÖRNEĞİNDE ANNELİK
SÖYLEMİ

Yaprak YURTSEVEN
115706011

Prof. Dr. Pınar UYAN SEMERCİ

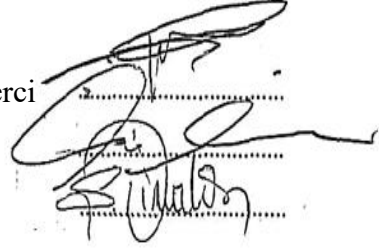
İSTANBUL
2018

Türkiye’de Anne Olarak Kadın: KADEM Örneğinde Annelik Söylemi
Woman As Mother: Motherhood Discourse in the Case of KADEM

Yaprak Yurtseven

115706011

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Pınar Uyan Semerci
Jüri Üyesi: Doç. Dr. Emre Erdoğan
Jüri Üyesi: Doç. Dr. Şakir Dinçşahin
Varsa İkinci Tez Danışmanı:

Tezin Onaylandığı Tarih:

...13.06.2018...

Toplam Sayfa Sayısı:

...88.....

Anahtar Kelimeler (Türkçe)

- 1) Anne olarak kadın
- 2) İdealize edilen annelik
- 3) Türkiye
- 4) STK
- 5) KADEM

Anahtar Kelimeler (İngilizce)

- 1) Woman as mother
- 2) Idealization of Motherhood
- 3) Turkey
- 4) NGO
- 5) KADEM

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ.....	1
1. İDEALİZE EDİLEN ANNELİK.....	9
1.1. İdeal Annelik Söylemini Şekillendiren Teoriler.....	12
1.2. İdeal Annelik Söylemini Şekillendiren İdeolojiler.....	22
1.3. İdeal Annelik Söylemini Şekillendiren Politikalar.....	30
2. TÜRKİYE’DE ANNELİK OLARAK KADIN.....	33
2.1. Türk Modernleşme Süreci ile Değişen Kadınlık Algısı ve İdeal Annelik Söylemi.....	33
2.2. Vatandaşlığın Kurgusu: Anne-Vatandaş Olarak Kadın.....	36
2.3. Türkiye’de Sosyal Politikalar ve Refah Devleti.....	39
2.3.1. İş ve Aile Yaşamını Uyumlaştırma Politikaları ve Bakım Politikaları.....	41
3. KADIN VE DEMOKRASİ DERNEĞİ (KADEM) VE ANNELİK SÖYLEMLERİ.....	46
3.1. Toplumsal Cinsiyet ve KADEM.....	48
3.2. Toplumsal Cinsiyet Adaleti.....	52
3.3. Aile Birliğinin Önemi.....	59
3.4. Kadın İstihdamı.....	63
3.5. Kadının Güçlenmesi ve Annelik.....	65
SONUÇ.....	70
KAYNAKÇA.....	74

Kısaltmalar

AB: Avrupa Birliği

AKP: Adalet ve Kalkınma Partisi

KADEM: Kadın ve Demokrasi Derneği

SGK: Sosyal Güvenlik Kurumu

SHÇEK: Sosyal Hizmetler Çocuk Esirgeme Kurumu

SSGSS: Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası

STK: Sivil Toplum Kuruluşu

TDK: Türk Dil Kurumu

TÜİK: Türkiye İstatistik Kurumu

Abstract

In Turkey, motherhood is always identified with women from past to present and it is thought as women's primary duty for a great majority of the society. Although marriage age and tendency to having less children are increased; child care responsibilities are also growing, and all the burden is mostly laid on women. Rising neo-liberalism and conservatism defines women, first of all, as mother and wife and this situation is projected on social politics and family politics. Even though, there have been legal improvements on behalf of women, these are not effective enough in practice. The discourse of "ideal motherhood" is reproduced over and over again not only by the government but also by other institutions and individuals in every sphere of society. Even women-oriented NGO's are not immune from the discourse of ideal motherhood. This thesis aims to analyze how KADEM (Woman and Democracy Association) which is one of the women-oriented NGO in Turkey, constitutes and reproduces the discourse of ideal motherhood.

In this thesis, firstly, historical framework of the discourse of ideal motherhood in Turkey will be examined. Idealization of motherhood is neither pertain to only current government, nor production only of conservative thought. In the second part of this thesis, a literature review about perception of motherhood and why "woman" mother will be presented, and also idealization of motherhood will be discussed sociologically, psychologically, politically, and economically in detail. In the last part of this thesis, KADEM (Woman and Democracy Association)'s discourses on ideal motherhood will be analyzed by using the method of discourse analysis. Examining that a woman-oriented NGO KADEM whose main aim is working for women's participation in every sphere of society, presents one of its main goals is protection of family and emphasizes that motherhood is the most important and primary role of woman, at every turn, can be beneficial to understand the perception of ideal motherhood in Turkey.

Key words: Woman as mother, idealization of motherhood, Turkey, NGO, KADEM

Özet

Türkiye’de geçmişten günümüze annelik her zaman kadın ile özdeşleştirilmekte ve toplumun çok büyük bir kısmı tarafından kadının birincil görevi olarak görülmektedir. Geçmişe göre evlilik yaşı yükselmiş ve daha az çocuk yapma eğilimi artmış olsa da çocuk bakım sorumlulukları artmakta ve tüm yük çoğunlukla kadına yüklenmektedir. Yükselen neoliberalizm ve muhafazakarlık kadını önce anne ve eş olarak görmekte ve bu durum sosyal politikalar ve aile politikalarına da yansımaktadır. Kadınlar lehine yasalarda yapılan iyileştirmeler kâğıt üzerinde kalmakta ve uygulamada büyük sıkıntılar görülmektedir. İdeal annelik söylemi hem mevcut hükümet tarafından hem de toplumun diğer alanlarında kurum ve kişilerce tekrar tekrar yeniden üretilmektedir. Kadın odaklı sivil toplum kuruluşları da ideal annelik söylemlerinden azade değildirler. Bu tezin konusu Türkiye’de kadın odaklı bir sivil toplum kuruluşu olan Kadın ve Demokrasi Derneği (KADEM)’nin ideal annelik söylemini nasıl kurduğu ve yeniden ürettiğidir.

Bu tez kapsamında öncelikle Türkiye’de ideal annelik söylemlerinin tarihsel çerçevesine bakılacaktır. Anneliğin idealize edilmesi sadece mevcut hükümete özgü olmadığı gibi sadece muhafazakâr düşüncenin bir ürünü de değildir. Tezin ikinci bölümünde ideal annelik algısı ve neden annelik sorumluluklarının kadına yüklendiği ile ilgili bir literatür çalışması yer alacak ve idealize edilen annelik sosyolojik, psikolojik, politik ve ekonomik çerçevelerden ele alınacaktır. Tezin son bölümünde söylem analizi yöntemi kullanılarak bir kadın örgütü olan Kadın ve Demokrasi Derneği (KADEM)’nin ideal annelik söylemleri analiz edilecektir. Kadın ve Demokrasi adı ile kadınların toplumun her alanına katılımını artırmak amacı taşıyarak kurulan bir derneğin ailenin korunmasını temel hedeflerinden biri olarak ortaya koyması ve her fırsatta kadının birincil ve en önemli sorumluluğunun annelik olduğunu belirtmesi Türkiye’de ideal annelik algısını anlamlandırmada faydalı bir yol sunacaktır.

Anahtar Kelimeler: Anne olarak kadın, idealize edilen annelik, Türkiye, STK, KADEM

GİRİŞ

Türkiye’de, tıpkı dünyanın geri kalanında olduğu gibi, annelik her zaman kadın ile özdeşleştirilmiş, annelik her zaman kadın için bir güçlenme alanı olagelmiştir. Kandiyoti (1996) ailenin dönüşümünü anlattığı yazısında bu sürekliliği açık bir şekilde gözler önüne serer. Doğu Anadolu’daki Alikan Aşireti’ni inceleyen Kandiyoti, aşiretteki kadınların erkeklerden daha dayanıklı kabul edilmelerine rağmen, uzmanlaşma gerektiren çobanlık mesleği ile tüccarlarla ilişki kurulması gibi kamusal alanda gerçekleşen işlerin erkekler tarafından yapıldığını, kadının değerli olabilmesi için çocuk doğurması (tercihen erkek) gerektiğini ve çocuk doğuramayan kadınların her zaman ikincil konumlarında kaldıklarını belirtmiştir (ss.24-6).

Köy hayatında da kadının çocuk doğurması güç kazanmasını sağlar; kadının erkek çocukları gelin getirdiğinde ise gücü en üst seviyeye ulaşır, bu nedenle erkek çocuk doğurmak çok daha önemlidir. Ev içi üretim yapan, zanaatla uğraşan, tarlada erkeklerle birlikte çalışan, hatta Karadeniz gibi bazı bölgelerde tüm tarım işlerini üstlenen kadınlar olmasına rağmen kadının emeği erkeğinki kadar değerli görülmemiştir (A.g.e., ss.28-30). 1950ler ile birlikte köylerin ulusal piyasa ekonomisi içine çekilmesi ile hane içi üretim ve erkeğin toprağın sahibi olan baba konumu çökmüş, hiyerarşik baba-oğul ilişkileri çözülmüş, oğullara kendi çekirdek ailelerinde lider olma fırsatı doğmuştur. Ancak toplumsal cinsiyet ilişkileri değişmemiş, kadınlar gelin gittikleri evde tüm erkeklerden ve kendilerinden büyük kadınlardan aşağıda kalmaya devam etmişler ve en önemli vasıfları çocuk doğurmak olarak kalmıştır (A.g.e., ss.30-2).

Metropolde yaşayan orta ve üst-orta sınıftan kadınlar ise kendilerini daha çok ev kadını olarak tanımlayan eğitilmiş Cumhuriyet kadınlarıdır. Bu kadınlar ile yapılmış bir araştırmada sorulan “başarılı kadının özellikleri nelerdir” sorusuna kadınların %32.9u “iyi bir anne ve eş”, %23.2si “topluma yararlı ve hamarat”, %26.6sı “kariyerle ev içi görevlerini birleştirebilme yeteneği” olarak cevap vermiştir.

Sadece %12.2si başarılı bir kadını kendisine yetebilen ve kendisiyle barışık olan kadın olarak tanımlamıştır. Orta ve üst-orta sınıf kentli kadınların modernleşmenin getirdiği yeni rollere girmeye çalışırken aynı anda geleneksel düşünce yapısını da sürdürdükleri görülmektedir (A.g.e., 1996, ss.47-8). Tüm bu düzenlerde kadının konumunun yükselmesi çocuk doğurmasına ve yaşlanmasına bağlıdır. Üretime katılma düzeyi ne olursa olsun, ekonomik katkıları görmezden gelinmiş; uzmanlık ve kamusal alana dahil olmayı gerektiren işlerden dışlanmışlardır (A.g.e., ss.49-50). Bugün, AKP Hükümeti altında yapılan tüm reformlara, imzalanan anlaşmalara ve çıkarılan yasalara rağmen, kadının toplumdaki yeri ile ilgili anlayış toplumun pek çok alanında devam etmektedir. Annelik kadının en önemli görevi olarak görülmekte, bu nedenle de sosyal politika alanında yapılan iyileştirmelere rağmen, sadece kadına yüklenen annelik yapma sorumluluğu kadınları evde tutmaya devam etmekte ve başarıları ne olursa olsun *kutsal* annelik görevi ile engellenmekte veya gölgelenmektedir.

Neoliberalizm ve muhafazakârlık, 2002 yılından beri başta olan AKP Hükümeti politikalarının en belirgin iki özelliği olarak görülmektedir. Neoliberal politikalar Türkiye’de refah rejimini değiştirmeye başlamış, sosyal güvenlik ve sağlık hizmetleri alanında dönüşümler meydana gelmiştir¹ (Acar ve Altunok, 2013, s.14). AKP’nin aileye atfettiği büyük önem de bu neoliberal dönüşümün bir parçası olarak karşımıza çıkmaktadır (A.g.e., s.18). Çoğu sağlık hizmetlerini az miktarda maddi yardım ile aileye yüklemek tercih edilen bir yöntem haline gelmiştir. Sosyal hizmetler ve SHÇEK’in Aileye Dönüş Projesi² buna örnek olarak gösterilebilir. Buna ek olarak devlet, bakım hizmetlerini de aileye yani kadına yüklemekte, böylece kadının bağımlı ve aile tabanlı rolünü pekiştirilmektedir (A.g.e., s.18). Muhafazakâr anlayış üzerinden bakıldığında ise aile, AKP hükümeti tarafından sosyal düzenin temeli olarak ortaya konmakta ve kadınlara ‘kutsal anne’ rolü

¹ Bu tez kapsamında sadece anneliği etkileyen politikalara bakılacaktır. Türkiye’de sosyal politika alanındaki değişim ve dönüşümler ile ilgili detaylı bilgi için: Buğra, A. ve Candaş A., (2011), Change and Continuity under an Eclectic Social Security Regime: The Case of Turkey, *Middle Eastern Studies*, 47, 3, 515–528. Buğra, A., (2017), Social Policy and Different Dimensions of Inequality in Turkey: A Historical Overview, *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 20, 4, 318–331.

² <http://www.memurlar.net/haber/37312/> Erişim Tarihi: 25.02.2018

biçilerek aileyi bir arada tutma ve ahlaki-kültürel düzeni koruma görevi atfedilmektedir (Acar ve Altunok, 2013, s.18). AKP geleneksel cinsiyet rollerine bağlı olarak kadının aile içindeki rollerini yücelterek ideal bir kadınlık algısı yaratmaya çalışmaktadır (Ünal ve Cindoğlu, 2013, s.25).

8 Mart 2008 Dünya Kadınlar Günü'nde Başbakan Recep Tayyip Erdoğan doğumlar için maddi teşvikler sağlanacağını duyurmuş, nüfusun giderek yaşlandığını söyleyerek kadınlara “en az 3 çocuk” çağrısında bulunmuştur.³ Erdoğan, 25 Mayıs 2012’de Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu Parlamenterler Konferansı’nda da kürtajı cinayet olarak tanımlamış ve sezaryen doğuma karşı olduğunu belirtmiştir.⁴ Bu söylemler daha çok nüfus politikaları ile ilgili olarak kadın bedeni üzerinde kurulan denetimi gösterirken AKP Hükümeti kadını anne ve eş olarak gören söylemlerini de giderek arttırmıştır. 11 Haziran 2011 seçimlerinden önce, 8 Haziran’da düzenlenen basın toplantısında Erdoğan “*Biz muhafazakâr demokrat bir partiyiz öyleyse aile yapımızı güçlendirmemiz lazım*” diyerek Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’nın kurulduğunu açıkladı.⁵ Kadın ve Aile Bakanlığı’nın yerine kurulan bu yeni bakanlık ile AKP Hükümeti, öncelikli olanın kadın değil aile olduğunu da açıkça ortaya koymuş oldu.

Cennetin annelerin ayakları altında olduğunu her fırsatta söyleyerek anneliği yücelten Erdoğan⁶, kadın erkek eşitliğinin fitrata ters olduğunu belirtmiş⁷, anneliği reddeden veya iş yaşamını anneliğin önüne koyan kadınları eksik ve yarım olarak nitelmiştir.⁸ Bu söylemlere bakıldığında kadını annelikten bağımsız düşünemeyen ve konu ne olursa olsun -nüfus, kadına yönelik şiddet veya iş gücüne katılım- kadını

³ <https://m.bianet.org/biamag/toplumsal-cinsiyet/105451-erdogan-kadinlar-dogurun-turk-milletinin-kokunu-kaziyacaklar> , Erişim Tarihi 01.05.2018

⁴ <https://bianet.org/bianet/insan-haklari/138640-erdogan-dan-kurtaj-cinayettir> , Erişim Tarihi: 01.05.2018

⁵ <https://www.ntv.com.tr/turkiye/8-bakanlik-gitti-6-bakanlik-geldi,xULlc-n42EKyZqndg5iFeA> , Erişim Tarihi: 01.05.2018

⁶ <https://m.bianet.org/bianet/kadin/191859-erdogan-dan-25-kasim-konusmasi> , Erişim Tarihi: 01.05.2018

⁷ https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/11/141124_kadininfitrati_erdogan , Erişim Tarihi: 01.05.2018

⁸ <https://www.amerikaninsesi.com/a/erdogan-anneligi-reddeden-kadin-yarimdir-eksiktir/3362739.html> , Erişim Tarihi: 01.05.2018

annelik ile ve aile içinde konumlandırılan bir görüşle karşılaşmaktadır. Diğer bir yandan ise AB'ye uyum sürecinin de etkisiyle gerçekleştirilen reformlar -2001 ve 2004'te yapılan Anayasa değişiklikleri⁹, 2001'de Medeni Kanun değişikliği¹⁰, 2004'te yeni Türk Ceza Kanunu'nda yapılan değişiklikler¹¹, İş Kanunu'nda yapılan değişiklikler¹²- kadın hakları için önemli birer gelişme olmuştur. Ancak AKP hükümeti kadınların pek çok talebini görmezden gelmeye ve çıkarılan yasaların uygulama alanları oldukça sınırlı kalmaya devam etmektedir¹³ (Coşar ve Yeğenoğlu, 2014, ss.161-2). AB'ye uyum süreci, toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlama amacıyla çalışmalar yapılmasını sağladıysa da bu çalışmalar yüzeysel ve/ya geçici kalmış; kadının aile içindeki ikincil ve bağımlı konumunu değiştirmede ve toplumdaki "kadının yeri evdir" algısını yıkmada başarısız olmuştur (Ecevit, 2012, s.24). Kadınlar ile ilgili politikaların yapım sürecinden kadınların dışlanması, bakım hizmetlerinde hiçbir iyileşme ve gelişme olmadığı halde 3 çocuk çağrılarının ve anneliğe yapılan vurgunun AKP Hükümetinin söylemlerinde giderek artması kuşkusuz anne olan veya olmayan pek çok kadın üzerindeki baskıları artırmakta ve

⁹ 2001'deki Anayasa değişikliği ile 41. maddede "Aile, Türk toplumunun temelidir ve eşler arasında eşitliğe dayanır" şeklinde düzenleme yapıldı; "Yabancı babadan ve Türk anadan olan çocuğun vatandaşlık durumu kanunla düzenlenir." hükmü Anayasa'dan çıkarılarak "Türk babanın veya Türk ananın çocuğu Türktür." şeklinde düzenleme yapıldı. 2004'te ise Anayasa'nın 10. maddesi "Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür." şeklinde düzenlendi.

(http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/diger/131754/82_Anayasasi_nda_yapilan_degisiklikler.html , Erişim Tarihi: 01.05.2018) 2010 yılında ise 10. Maddeye "Bu maksatla alınacak tedbirler, eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamaz." ibaresi eklendi.

(<https://bianet.org/bianet/siyaset/121284-anayasa-degisikligi-komisyondan-gecti> , Erişim Tarihi: 01.05.2018)

¹⁰ Yeni Medeni Kanun ile "Aile reisi kocadır" hükmü kaldırılarak "Evlilik birliğini eşler beraber yönetirler" hükmü getirilmiştir, evlilik birliğinin temsili sadece kocaya değil eşlerin her ikisine verilmiştir, eşlerin oturacakları evi koca değil eşler birlikte seçecektir.

(<http://www.hukuki.net/showthread.php?54909-Turk-Medeni-Kanunu-Ile-Getirilen-Degisiklikler> , Erişim Tarihi: 01.05.2018)

¹¹ Yeni kanun ile birlikte ahlak, iffet, namus ve bekaret gibi kavramlar yasadan çıkarıldı; töre cinayetleri ağır ceza kapsamına alındı; evlilik içi tecavüz suç sayıldı; keyfi bekaret kontrolü yasaklandı. (Acar&Altunok, 2013, s.19)

¹² Doğum izinlerini düzenleyen değişiklikler yapılmıştır.

(<https://bianet.org/biamag/kadin/117148-is-kanununda-kadin-iscilere-ozel-duzenlemeler> , Erişim Tarihi: 01.05.2018)

¹³ Devlet, fiziksel şiddete maruz kalan kadınlar için sosyal, politik ve ekonomik eşitlik sağlamak yerine aile içi koruma veriyor; cinsel ve psikolojik şiddete yasalar içerisinde zorlukla yer veriyor veya hiç vermiyor; tarafı olduğu İstanbul Sözleşmesi'nde şiddet olarak tanımlanan erken yaşta evlilikler cinsiyet temelli şiddet olarak zar zor tanımlanıyor. (Acar&Altunok, 2013, s.19)

yaşamlarını olumsuz etkilemektedir. Bu tez için 2002 sonrası AKP yönetiminin sosyal politika kararları ile annelik söylemleri önemli bir yer tutsa da tezin asıl amacını kadın odaklı bir STK olan Kadın ve Demokrasi Derneği'nin annelik söylemi oluşturacaktır.

Bu noktada AKP ve sivil toplum ilişkisi ile bu ilişkinin kadın örgütlenmelerini nasıl etkilediğinden de kısaca bahsetmek yerinde olacaktır. Doğanay'ın (2007) belirttiğine göre, AKP'nin devlet ve vatandaş arasındaki aracı mekanizmalar olarak gördüğü STK'lara devlet ile iş birliği içinde çalışarak toplumun sosyal, ekonomik ve kültürel kalkınmasının sağlanmasında büyük bir rol atfedilmektedir. Ancak devlet ile iş birliği içinde çalışmak, STK'ları "siyasal etkinlik ve muhalefet aracı" olmaktan çıkararak vatandaşların siyasal süreçlere katılımının önünde bir engel oluşturur (ss.83-5). Yabancı (2016) ise, "bağımlı" sendikaların ve kadın örgütlerinin AKP'nin popülist ikiliklerini yeniden ürettiğini ve sivil toplum ile kamusal alanın kontrolünün sağlanmasında AKP için birer araç haline geldiğini iddia eder. (s.592) Böylece, bölgesel/yerel örgütler egemen fikirlerin ve normların (hegemonyanın) toplum içerisinde inşa edilmesini ve sürdürülmesini sağlar. Popülist partiler genellikle var olan desteklerini kaybetmeden yeni destekçiler toplama amacı ile sivil toplum kuruluşları veya çıkar grupları gibi bölgesel düzeydeki aktörler ile etkileşime girmeyi veya düzen karşıtı oluşumlarla mücadele için yeni örgütler kurup onları şekillendirmeyi tercih edebilirler (Yabancı, 2016, ss.596-7).

Bu bağlamda AKP hükümeti, bağımlı sendikalar (ör. Memur-Sen, Hak-İş) oluşturarak örgütlü iş gücü üzerindeki kontrolünü genişletmiştir. Yabancı'ya (2016) göre, sermaye, işçi ve işveren arasındaki çıkar çatışmalarının devlet aracılığı ile çözülebileceğini savunan bağımlı sendikacılık ile devlet korporatizmi arasındaki benzerlik görmezden gelinemeyecek kadar açıktır (s.602). Kadın hakları meselesi de hükümet yanlısı kadın örgütleri ile kontrol edilmeye çalışılmaktadır. AKP Hükümeti altında kadınların lehine gerçekleşen reformlar kâğıt üstünde kalmakta ve kadınların konumu, kadına yönelik şiddet, toplumsal cinsiyet eşitliği ile ilgili istatistikler giderek kötüleşmektedir. AKP ise kadın meselesine aile içinde

bakmaya, cinsiyetçi dil üretmeye ve bu istatistikleri görmezden gelmeye devam etmektedir. Mevcut kadın çalışmalarına alternatif üretmek amacıyla yeni kadın örgütleri kurmakta veya var olanlara el koymaktadır. Bu bağımlı kadın örgütleri, İstanbul Sözleşmesi izleme komitelerine katılmakta, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından daha fazla şube açabilmeleri için desteklenmektedir (Yabancı, 2016, ss.604-5). Bu tez kapsamında KADEM ile mevcut hükümet arasındaki bağımlı ilişkiyi göstermenin önemli olduğunu düşünüyorum çünkü tezin esas analiz konusu olan KADEM'in annelik üzerine kurduğu söylemin etkilendiği önemli şeylerden bir tanesi de bu bağımlı ilişkidir. Yine de tez boyunca zaman zaman bu etkileşime değinilecek olsa da bu bağımlı ilişkinin derinlikli analizi tezin sınırlarını aşacaktır.

Joseph'e göre (2002), ataerkil normlar sadece aile içinde üretilmez, özel ve kamusal alanlarda da yani sivil toplumda da karşılıklı olarak yeniden üretilir (s.176). Kamusal, özel ve domestik alanlar birbirleri ile iç içe geçmiştir. Sivil toplum patriyarkanın devamlılığını sağlayan bir alan olarak anti-demokratiktir (A.g.e., s.183). Kandiyoti (1996) de benzer şekilde erkek egemenliğinin kendisini sadece kadın erkek ilişkilerinde göstermediğini veya sadece aile ve akrabalık ilişkilerinde aranılmaması gerektiğini söyler. Pek çok kurum erkek egemenliğini içinde barındırır ve yeniden üretilmesine yardımcı olur. *“Her toplumun kendi içinde erkek egemenliğini farklı biçimlerde yeniden üreten, zayıflatan veya pekiştiren kurumlar vardır ve bu kurumlar tekil bir ataerkil mantığı yansıtmadığı gibi aynı zamanda birbirleriyle çelişkiye de düşebilirler”* (s.18). Bu görüşler doğrultusunda bu tez çalışmasının nihai amacı, Türkiye'de hükümetin ve aynı zamanda toplumun çoğunluğunun kadını öncelikle anne olarak gören ve kadını bir birey olarak değil aile ile birlikte tanımlayan yaklaşımlarının ve söylemlerinin yanı sıra odak noktası kadın olan bir sivil toplum kuruluşunun, Kadın ve Demokrasi Derneği (KADEM)'in, annelik üzerine ürettiği söylemin incelenmesidir. Anneliği idealize eden söylemlerin üretilmesi ve yayılmasında sivil toplum kuruluşlarının önemli bir rolü olduğu düşüncesinden hareketle bu tez çalışması boyunca *ideal kadınlık annelik üzerinden nasıl kurgulanıyor?* genel sorusunun ışığında *kadın odaklı bir*

sivil toplum kuruluşu olan KADEM idealize edilen annelik söylemini nasıl kuruyor ve yeniden üretiyor? sorusuna cevap aranacaktır.

Sancar'a göre (2012), cinsiyet eşitsizliklerini her zaman kamusal/özel alan ayrımında konumlandıramayabiliriz. Kadınların kamusal alanda görünür olmaları ve kadın sayısının yüksek olması cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında yeterli olmayabilir. Tersten bakacak olursak da kadınların kamusal alanda değil de sivil, yerel ve cemaat temelli alanlarda güçlü konumlarda olmaları cinsiyet eşitliğinin olmadığını savunmamız için bir gerekçe olmayabilir (s.27). Bu tez çalışmasında tartışılacak olan kadın odaklı bir sivil toplum kuruluşunun, yani kamusal alanda var olabilen kadınların, hitap ettikleri kadınları ev içine yönlendirmeleri ilkinde örnek olarak gösterilebilir. Kamusal alanda var olup seslerini duyurabilen, "kadınların güçlendirilmesi" amacıyla çalışan bir sivil toplum kuruluşunun ve bu kuruluştaki kadınların söylemlerine baktığımızda anneliği ve kadının ev içindeki sorumluluklarını yücelttiklerini görüyoruz. Kadınlara; kadının aile ve ev içindeki konumlarının ne kadar değerli olduğunu, iyi bir annenin yapması gerekenleri, ailenin iş yaşamından önce gelmesi gerektiğini her fırsatta hatırlatan kadın odaklı bir sivil toplum kuruluşu kadın istihdamının artırılmasına, kadının bir birey olarak güçlenmesine, eşitlik ve özgürlük hedeflerine nasıl ve ne derecede katkıda bulunabilir?

Bu tez çalışmasında söylem analizi yöntemi kullanılacaktır. Kadın ve Demokrasi Derneği gibi kadın odaklı bir sivil toplum kuruluşunun odak noktası annelik veya hedef kitlesi anneler olmamasına rağmen kadının annelik ve ev içindeki rollerine sıklıkla vurgu yapması ve kadının aile içindeki konumunu sıklıkla yücelten söylemleri dikkat çekicidir. Söylem analizinin yapılabilmesi için temel kaynak KADEM'in web sayfası olacaktır. Bu sayfada ulaşılabilir olan dernek tüzüğü, konuşma metinleri, faaliyetler (etkinlikler, zirve ve kongreler, konferans panel ve seminerler, projeler, eğitimler), kampanyalar ve kampanya görselleri ile videoları, kamuoyu açıklamaları ve KADEM ile ilgili görsel ve yazılı basına yansıyan haberler ve röportajlar ile çalıştay ve araştırma raporları incelenerek söylem analizi yapılacaktır.

Geniş bir hedef kitlesi olan ve pek çok etkinlik gerçekleştiren KADEM çok sayıda gence ve kadına ulaşmakta olduğundan kadın ve aile ile ilgili ürettiği söylemlerin geniş bir etki alanı olduğu söylenebilir. Muhafazakâr bir sivil toplum kuruluşu olduğunu söyleyebileceğimiz KADEM AK Parti'ye yakınlığı ile de dikkat çekici bir örnektir. KADEM, AKP'den bağımsız olduğunu belirtse de Cumhurbaşkanı Erdoğan KADEM'in zirve ve kongrelerine konuşmacı olarak katılmakta, KADEM hükümetin söylemlerine benzer söylemler üretmektedir. Bu benzerlik kadın, annelik ve aile konularında daha da öne çıkmaktadır. Bir yandan annelik üzerine söylemlerinin mevcut hükümetin kadını ikincilleştiren ve onu önce anne ve eş olarak gören söylemleri ile paralellik göstermesi, diğer yandan aile birliğinin korunmasına verdiği önemi ve aile birliğinin korunması için çalışmalar yapılması hedefini açıkça ortaya koyan ve muhafazakar bir görüş ile hareket eden KADEM'in kurulma amacını kadın hakları savunusu yapmak ve kadını her alanda güçlendirmek olarak ortaya koymasının bazı çelişkiler barındırabileceğini düşünerek KADEM'in söylemlerinin incelenmeye değer olduğu görüşündeyim. Kadını önce anne olarak gören ve anneliği idealize eden söylemlerin sadece hükümete yakın ve/ya muhafazakâr sivil toplum kuruluşları tarafından üretilmediğinin farkında olarak bu tez sadece KADEM özelinde bir söylem analizi ile sınırlandırılacaktır. Tezin ilk bölümünde idealize edilen annelik ve neden kadının anne olduğu üzerine bir literatür taraması yapılacaktır. İkinci bölümünde Türkiye'de modernleşme süreci ile birlikte yükselen ideal annelik söylemlerine bakılacaktır. Üçüncü bölümü ise KADEM'in annelik söyleminin inceleneceği söylem analizi kısmı oluşturacaktır.

1. İDEALİZE EDİLEN ANNELİK

Annelik, erkeklerin ve kadınların belli tarihsel şartlar altındaki eylemlerine göre, yani biyolojik değil sosyal olarak kurulduğundan faillik anneliğin araştırılmasında önemli bir rol oynar. Bir diğer önemli kavram ise toplumsal cinsiyettir, çünkü annelik ve toplumsal cinsiyet karşılıklı olarak birbirlerini kuran yapılardır. Kadının doğum yapabilme özelliğinden kaynaklanması muhtemel olan ‘annelik yapma’¹⁴ nın cinsiyetlendirilerek kadına özgü bir görev olarak kabul edilmesi anneliğin doğal, evrensel ve değişmez görülmesine yol açar. Bu ön kabuller, çocuğun bakımını ve yetiştirilmesini kadının, genellikle de biyolojik annenin, öncelikli ve bazen de tek görevi haline getirir (Glenn, 1994, s.3). Glenn’e göre annelik kurumu da tıpkı toplumsal cinsiyet gibi, sadece fikir ve inançlar ile değil sosyal ilişkiler, kimlikler ve sosyal kurumlar ile de şekillenmektedir (A.g.e., s.4).

Kadınları günümüz annelik düzenlemelerinden kurtarmak için öncelikle anneliği biyolojiye bağlayan teorilerin; çocuğun bakımını üstlenecek, yani annelik yapacak tek kişinin biyolojik anneler olmasının evrensel olduğu ve tüm annelerin sorun ve ihtiyaçlarının aynı olduğu düşüncelerinin sorgulanması gerekmektedir. Kadın ve erkek arasında biyolojik olduğu varsayılan kromozom farklılıkları, genital farklılıklar ile üreme farklılıkları, boy, kilo, kas gibi istatistiksel farklılıklar, hormonal farklılıklar ve davranışsal (erkek agresiftir, kadın uysaldır gibi) farklılıklar aslında kadın ve erkeklerin doğuştan gelen özellikleri olmayabilir (Chodorow, 1978, s.15). Sorgulanmak istenen kadınların erkeklerden farklı biyolojik deneyimleri (regl, hamilelik, doğum, emzirme, menopoz) veya çocuğun

¹⁴ Annelik yapma (mothering) Glenn tarafından besleyen, büyüten, bakan kişi olarak tanımlandığından bu kişinin kadın olmasına gerek yoktur. (Glenn, 1994, s.3)

iyi bir bakıma ihtiyacı olduğu gerçeği değil, ebeveynlik sorumluluklarının biyolojiye dayanarak kadının üzerine yıkılmasıdır (A.g.e., s.16).

Annelik yapmak çocuğu doğurmak değil onu besleyip büyütmek anlamına geldiğinden sadece kadının değil erkeğin de üstlenebileceği bir sorumluluktur. Chodorow (1978) anne olanın neden hep kadın olduğu ile ilgili iki yaklaşım olduğunu söyler. İlki anneliğin doğuştan gelen bir özellik olduğu varsayımı üzerine kurulu olan yaklaşımdır (s.11). Bu yaklaşıma göre, doğal olarak görülen, sosyal olarak değil biyolojik olarak kurulan annelik evrensel olduğundan içgüdüseldir, içgüdüsel olan ise kaçınılmaz ve değişmezdir. Kadının birincil ebeveyn olmasının bir diğer açıklaması da kadının annelik yapmasının işlevsel olması ve bu durumun her zaman bu şekilde süregelmiş olmasıdır (Chodorow, 1978, s.14).

Evrimci-işlevselci argüman kadının erkekten daha iyi ebeveynlik yaptığı değil, erkek biyolojisinin avlanmaya daha uygun olduğu görüşünden yola çıkar. Erkekler avlanırken yaşlılar ve gençler çocuk bakımını üstlenir, kadınlar da diğer işler ile ilgilenirlerdi. Bu cinsiyete dayalı iş bölümü hayatta kalma iç güdüsünün bir sonucuydu. Bu nedenle kadının annelik yapmasını annelik içgüdüsüne bağlamak veya avcı-toplayıcı toplumlar için geçerli olan bu argümanı bugünkü toplumlara uygulamak söz konusu olmamalıdır (A.g.e., ss.17-9). Kadının anne olmasının annelik içgüdüsünden kaynaklandığını söyleyen bir diğer biyolojik açıklama da yalnızca biyolojik annenin annelik yapabileceği, kadının erkekten daha iyi annelik yaptığı, çocukların biyolojik anneleri tarafından bakılmaya ihtiyacı olduğu veya kadının annelik yapmaya ihtiyaç duyduğu varsayımlarına dayandırılmaktadır. Ancak buna dair kanıt bulmak oldukça zordur. (A.g.e., s.22).

Sonuç olarak kadının annelik yapması biyolojik faktörlerden değil kadının doğum ve emzirme kapasitesinin sosyal ve kültürel olarak yorumlanması ve anlamlandırılmasından kaynaklanmaktadır (A.g.e., s.30). Örneğin Amerika'da yaşayan Afroamerikan kadınlar çalışmak zorunda olduklarından iş yaşamları çocuğun bakımından daha önemli hale gelebilmekte ve çocuk bakımı diğer aile üyeleri veya topluluktaki diğer kadınlar ile paylaşılabilir. Bu topluluklarda annelik yapmak veya bakım görevi sadece kadına ait değildir. Her annenin aynı

sorunları yaşadığı fikri de bir başka sorunlu konudur. Irk, etnisite ve sınıf kadınların sorunlarını da farklılaştırmaktadır. Örneğin, beyaz orta-sınıf kadınların çocuk bakımı için farklı ırktan veya etnisiteden kadınların ücretli yardımına başvurması oldukça yaygındır. Bu durumda farklı ırktan ve etnisiteden kadınlar kendi çocuklarını bırakıp başka çocuklara bakmak zorunda kalmaktadırlar (Glen, 1994, ss.5-7).

Annelik yapma ve anne kavramları birbiri içerisine geçtiğinden ikisini ayrı düşünmek çok zordur. Anne kelimesi de kadın ile birleştirildiğinden, annelik yapması gereken kişi kadın olarak okunur. Bu durum kadın ve/ya biyolojik anne dışındaki kişilerin çocuk bakımı ve yetiştirilmesi sorumluluklarından muaf görülmelerine neden olur (A.g.e., s.13). İngilizcede mother (anne) “kadın ebeveyn”, mothering (annelik yapma) ise “annenin çocuğuna bakma süreci veya insanlara annenin yaptığı şekilde bakmak” anlamındadır. Annelik yapmak sadece kadının görevi olarak ifade edilmez; bir erkek de birisine annelik yapabilir. Kadın (woman)ın anlamı ise “yetişkin dişi insan”dır.¹⁵ Türkçe’de de İngilizcede olduğu gibi, annenin anlamı “çocuğu olan kadın”dır; annelik etmek “annelik görevini yapmak veya anne gibi ilgi ve yakınlık göstermek” anlamlarını taşır. Yine burada da annelik etmek sadece kadına özgü bir görev değilmiş gibi görünmektedir ancak kullanımı her zaman kadını referans gösterir. Kadın sözcüğüne baktığımızda ise asıl sorun ortaya çıkar, çünkü TDK’da ilk anlamı “erişkin dişi insan” olarak yazılan kadının ikinci anlamı “analık veya ev yönetimi bakımından gereken erdemleri, becerileri olan” olarak tanımlanarak kadını annelik ile bağlamıştır. Üçüncü anlamı “hizmetçi bayan”dır.¹⁶ Evlere temizlik hizmeti için giden ücretli işçilere “kadın” denmesi kadını ev işleri ile bağdaştıran bir zihniyetin ürünüdür.¹⁷

¹⁵ Cambridge Dictionary – “mother: a female parent”, “mothering: the process of caring for children as their mother or of caring for people in the way that a mother does”, “woman: an adult female human being” <https://dictionary.cambridge.org/>, Erişim Tarihi: 23.05.2018

¹⁶ Türk Dil Kurumu, <http://www.tdk.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 23.05.2018

¹⁷ TDK- baba: *Çocuğu olan erkek*, babalık etmek: *baba gibi davranmak veya iyilik etmek, büyüklük etmek*; erkek: *yetişkin adam, koca* Annelik etmek annelik görevini yapmak olarak ifade edilirken babalığın bir görev olarak tanımlanmamasının yanı sıra “iyilik, büyüklük etmek” olarak ifade edilmesi ilgi çekicidir.

1.1. İdeal Annelik Söylemini Şekillendiren Teoriler

Parsons (1951) iş bölümünün ast (aşağılık)/üst (üstünlük) ikiliği yaratma eğiliminde olduğunu söyler. Başarının değeri, iyi yapma-kötü yapma ayrımı yoksa hiçbir şey ifade etmez. Bir şeyi iyi yapma kapasitesi yeterlik veya beceri olarak adlandırılabilir. İş bölümü sistemlerinde de kaçınılmaz olarak yeterlik derecelerine göre bir ayırım yapılacaktır. Buna ek olarak araçsal rol ayrımı belli bir organizasyon gerektirir. Bu organizasyon bütünlüğü sağlamak adına rolleri sorumluluk bağlamında ayırıştırır. Verimliliğin sağlanması yeterlik ve sorumlulukların ayırıştırılması ile mümkündür. Bu ayırışmaya bağlı olarak ödül sistemi de farklılaşacaktır (s.110).

Akrabalık sistemi biyolojik bağlara dayanmasının yanı sıra diğer bazı özellikleri de en az kan bağı kadar önemlidir. Öncelikle, belli bir akrabalık sistemine ve bu sistemin kişiye getirdiği statüye üyelik, evrensel olarak, yeni doğan çocuğa atfedilen ilk statüdür. Sosyalizasyon süreci bu akrabalık sistemi içerisinde ve bu sisteme üye diğer insanlar tarafından gerçekleşir. Çocuk bakımı bu sistemin ve içerisindeki diğer organizasyonların sorumluluğundadır; resmi eğitim ve sağlık gibi diğer kurumların çocuk üzerindeki dış etkileri bu temel gerçeği değiştiremez. Bunlara ek olarak, cinselliğin düzenlenmesi ile akrabalık yapıları arasında (ör. enestinin ve akraba evliliğinin yasak oluşu) evrensel bir ilişki vardır. Son olarak ise, çeşitliliklerine rağmen tüm akraba sistemlerinde roller işlevsel olarak dağıtılmıştır (Parsons, 1951, s.107).

Akrabalık sistemleri içerisindeki rol dağıtımının en temel hususlarından biri de sosyalizasyon süreci ile bağlantılı olarak çocuğun şekillendirilebilirliği (plasticity), hassasiyeti (sensitivity) ve bağımlılığı (dependency) ile insanların ihtiyaçları

bağlamında cinsiyetin rolüdür. Parsons'a (1951) göre, annenin çocuk bakımındaki merkezi rolü, hamilelik ve emzirme cinsiyet rollerinin farklılaşmasının nedenidir. Anne ile erken çocukluk döneminde kurulan bağ, çocuğun kişilik gelişimi için taşıdığı büyük önemin yanında sosyal yapının temel odağı olan akrabalık sistem(ler)inin devamı için de bir gerekliliktir, çünkü bu sistem içerisinde çocuğun sosyalizasyonu çocuğu ileriki evlilik ve ebeveynlik rollerine hazırlar (s.108).

Sosyalizasyon tıpkı öğrenme gibi hayat boyu devam eden bir süreçtir. Sosyalizasyon sürecinde sadece sosyalleşen kişi değil sosyalizasyonu sağlayan kişi(ler) de aynı derecede öneme sahiptir. (A.g.e., ss.142-3). Erken dönem sosyalizasyon sürecinde bebeğin anne ile fiziksel teması (emzirme, okşama, vb.) en önemli rol beklentisidir (A.g.e., s.148). Çocuğun bakımına çok az katılmasına rağmen sosyalizasyon sürecinde babanın da bir rolü vardır. Güvenlik hissi büyük oranda anne ile ilişkisine bağlı olan küçük çocuğun olgunluğa erişebilmesi için bazı zorlamalara/baskılara ihtiyacı vardır. Bu sorumluluğun ebeveynler tarafından bölüşülmesi ve sadece sevgi-nesnesi olan anne tarafından gelmemesi daha sağlıklıdır. Parsons'a göre, cinsiyet rolleri her toplumda farklı şekillerde olsa da erkeğin kadına göre daha az bakım rolü üstlendiği ve akrabalık ilişkilerinin yaşandığı dar bir çevrenin ötesinde toplumsal sorumlulukları ve prestiji olduğu gerçeği evrenseldir. Ancak baba, anne ile iş birliği içerisinde çocuğun ihtiyacı olan bu baskıları sağlar. Çocuğa "bunu yapmak zorundasın çünkü baban öyle istiyor" mesajı verirken anne de babayı destekler görünmesine rağmen bu baskılama sürecine daha az dahil olmuş olur, böylece çocuğun anneden sağladığı güvenlik hissi tehlikeye düşmez (A.g.e., ss.151-2).

Feminist teori hem kamusal özel alan ayırımına hem de hem de ailenin bütünlüğü kavramına karşı çıkar. 1970lerde başlayan bu feminist eleştiri 1980lerde keskinleşmiştir. Aile, daha geniş ekonomik ve politik güç sistemlerinin içerisinde tanımlanmaya başlamış ve aile üyelerinin farklı çıkarları olduğu kabul edilmiştir. Bu yeni sistem ise cinsiyet rolleri (sex roles) yaklaşımının yeterli olmadığını kabul ederek değiştirilmesi gerektiğini ortaya koymuştur. Sosyalizasyona dayanan cinsiyet rolleri yaklaşımının toplumsal yapıyı görmezden geldiğini belirten pek çok

yazar cinsiyet rolleri yaklaşımının annelerin kızlarını bağımlı/ezilen olarak yetiştirdiği üzerinde durduğu ve erkek egemenliğini görünmez kıldığı üzerinde durmuşlardır. 1980ler boyunca cinsiyet rolleri yaklaşımının çözülmeye uğraması ile 1950lerde yükselen cinsiyet rollerinin tarihsel şartların bir sonucu olduğu ve değişmez olduğu görüşü sorgulanmaya başlamıştır. Aynı zamanda cinsiyet rollerinin kişiler ve yapılar arasındaki etkileşimle sürekli bir değişim içinde olduğu ve kişilerin karşılına çıkan fırsatların sosyalizasyona göre kişilerin seçimlerini daha çok etkilediği görüşü ortaya atılmıştır. Son olarak da kadının ezilmesini aileye bağlamak, ailenin diğer sosyal baskılar karşısında kadını destekleyici yönünü de görmezden gelmek demektir. Tüm bu nedenlerle, sosyalizasyona dayanan, kişilerin içselleştirdiği ve diğer sosyal kurumlar tarafından sömürülen cinsiyet rolleri kişilerin hayatlarındaki farklılıkları ve çeşitlilikleri kapsamakta yetersiz kalmaktadır. Cinsiyet rolleri yaklaşımı güç ilişkilerini ve değişime bağlı çatışma süreçlerini de gizlemektedir (Ferree, 1990, ss.866-8).

Bunun üzerine 1980lerde toplumsal cinsiyet (gender) kavramı ortaya atılmıştır. Cinsiyet rolleri yaklaşımı yapıları, davranışları verili kabul ederken toplumsal cinsiyet yapıların ve davranışların nasıl kurulduğu ile ilgilenir ve bunu yaparken güç ilişkilerine odaklanır. Toplumsal cinsiyet kadınlık ve erkekliğin sosyal olarak kurulmasıdır. Cinsiyet rolleri teorisinin temel prensibi sosyalizasyon iken toplumsal cinsiyet perspektifinin temel süreçleri kategorileştirme ve tabakalaşmadır (Ferree, 1990, s.868). Toplumsal cinsiyet ailenin analizi için de bir perspektif sağlar. Ücretli iş, ev işi ve hane geliri üzerindeki kontrol ailelerin toplumsal cinsiyeti gündelik olarak nasıl kurduklarını anlamak için önemlidir. 18. yüzyılın sonunda evde kalmak orta sınıftan erkekler için çalışma yaşamına katılımdan daha önemliydi. Erkekler ev içinde kalarak burjuvazinin değerlerini üretiyorlardı. Erkek her zaman “evi geçindiren erkek” değildi. Erkeğin evi geçindiren tek kişi olarak konumlandırılması modern sanayi toplumunun getirdiği bir düzendir (Ferree, 1990, ss.871-2). Cinsiyetlendirilmiş ücretli iş ve erkeğe atfedilen evi geçindirme sorumluluğu hem iş gücünde hem ev içinde kadın erkek eşitliğinin sağlanmasının önünde bir engel olarak durmaktadır (Ferree, 1990, s.874).

Hem görünmez hem de ücretsiz bir iş olan ev işi, ücretli işi mümkün kılmaktadır. Pek çok sorumluluğu içinde barındırır da, bu sorumluluklara ev işi denmesi “uzmanların” kadınların ihtiyacını görmezden gelmelerine ve ev içi üretimi gayri safi milli hasıla hesaplamalarının dışında bırakmalarına neden olmuştur. Ev işleri teknolojinin gelişimi ile hafiflese de, evin dışında veya ücretli olarak yapılabilse de her zaman “ev kadınının” sorumluluğunda ev her zaman değersiz olarak görülmeye devam etmektedir. Kültürel olarak her zaman ücretli işin karşısında konumlandırılan ev işi cinsiyete dayalı toplumsal iş bölümünün bir sonucudur. Kadınların ev dışında yaptığı işler ile meslek olarak edindikleri işler arasında da paralellik vardır. Örneğin ücretli bakım hizmetleri veya ücretli temizlik hizmetleri de çoğunlukla kadınlar tarafından sağlanmaktadır. Buna ek olarak, kadınların ücretli iş gücüne katılımındaki artış erkeğin ev işlerine katılımında herhangi bir artış getirmemiştir (Ferree, 1990, ss.874-5).

Sosyalizasyon teorilerine karşı çıkararak kadınların anne olmasını kadın ve erkek arasındaki güç ilişkileri ile açıklayan Polatnick (1973-74), kadının anne olması ile ilgili iki argüman olduğunu söyler. İlki, kadın çocuk yetiştirdiği için erkeğe göre güçsüzdür argümanı; ikincisi ise, kadın erkeğe göre güçsüz olduğu için çocuk yetiştirir argümanıdır. İlk önermenin biyolojik determinizm görüşü ile uyum içerisinde olduğunu söyleyen Polatnick, “farklı ama eşit”, “birbirini tamamlayan”, “özel-kamusal alan ayrımı” gibi kavramlarla beslenen biyolojik determinizmin güç ilişkilerini gizlediğini öne sürerek ikinci argümanı benimser. Annelik yapma sorumluluğu kadının toplumdaki güçsüz konumunu pekiştirse bile bu güç ilişkilerinin sadece bir yönüdür. Buna ek olarak Polatnick, kadının ikincil konumunun pek çok sebebi olduğunu ve pek çok kurum ve uygulama tarafından pekiştirildiğinin, kadın çocuk bakma yükümlülüğünden kurtulduğunda cinsiyetler arasındaki güç farklılıklarının yok olmayacağını da farkındadır (s.47).

Pek çok sosyoloji, psikoloji ve bazen de feminist literatür kadının annelik yapmasını biyolojiye, annelik içgüdüsüne bağlamakta ve baba ile çocuk arasındaki biyolojik bağı görmezden gelmektedirler. Aile üzerine yazılan literatüre bakıldığında kadının çocuk yetiştirmesinin iki temel üzerine kurulu olduğu

görülmektedir. Bu literatürde öncelikle, annelik yapma ile çocuk yetiştirme her zaman hem dilsel hem de kavramsal olarak aynı anlamı taşımaktadır. İkinci olarak da kadının annelik yapması ile ilgili olarak kadının doğum, emzirme gibi fizyolojik farklılıkları ile içgüdüye dayandırılan biyolojik gerekçelendirmeler yapılmaktadır (Polatnick, 1973-74, ss.49-50). Kadınların öğrenme süreçlerinden dolayı anne oldukları yaklaşımına dayanan sosyalizasyon teorilerine karşı çıkan Polatnick, sosyalizasyon teorilerinin sosyal kontrol mekanizmalarının etkilerini ve kadınların isteyerek veya istemeden çocukları yetiştiren kimseler olmaya zorlandıkları gerçeğini görmezden geldiğini öne sürmektedir. Kadınların çocuğu yetiştiren tek kişi olarak kalması Polatnick'e göre iki sınırlılık ile sağlanmaktadır: çocuk bakım kurumlarının eksikliği ve yetersizliği ile erkeklerin çocuk yetiştirmeye olan isteksizliği. Erkek çocuk yetiştirmek istese bile erkeğin kadından daha fazla ücret aldığı bir düzen buna engel olmaktadır (Polatnick, 1973-74, s.57).

Polatnick'in asıl argümanı ise şudur: erkek çocuk yetiştirmez çünkü yetiştirmek istemez. Kadının çocuk yetiştirmesi erkeğin çıkarıdır ve bu durumun değişmesini istemez. Çocuk yetiştirme sorumlulukları kişinin diğer aktivitelerini sınırlandırdığından çocuk yetiştiren kişi evin geçimini sağlayamaz. Erkeğin üstlendiği evin geçimini sağlama sorumluluğu ev temelli çocuk yetiştirme sorumluluğuna göre güç ilişkileri bakımından erkeğe avantaj sağlar. Ücretli iş para, statü ve buna bağlı olarak güç getirdiğinden aile içindeki erkek egemenliğinin sürdürülmesini sağlar. Kadın da çalıştığı zaman hane içi güç dengeleri de daha eşitlikçi bir yöne kaymakta ve ev işleri kadın ve erkek tarafından daha fazla paylaşılmaktadır (Polatnick, 1973-74, ss.60-2). Ancak, kadın çalışsa ve bazen erkeğe göre daha fazla çalışsa bile erkeğin statüsü daha önemli görülmekte ve daha belirleyici olmaktadır.

Kadının aileyi geçindirmeye olan katkısını engelleyen etkenlerden bir tanesini de çocuğunu ihmal eden annelere uygulanan toplumsal baskı oluşturmaktadır. Baba olan erkeğin ise öncelikle işini ve kariyerini düşünmesi sorun olmamaktadır. Ayrıca, çocuğu gerçekten isteyen kişinin kadın olduğu inancı çocuk için fedakârlık yapması beklenen kişinin de kadın olmasına yol açmaktadır (Polatnick, 1973-74,

s.65). Çocuk yetiştirmek ücretsiz bir iş olduğundan, kişiye ücretli iş gibi herhangi bir sosyal statü veya güç kazandırmadığından erkekler çocuk yetiştirmek istemezler. Kadınların ise çocukları olduktan ve tam zamanlı çocuk bakımını üstlendikten sonra eşine daha bağımlı hale geldiğinden dolayı gücü azalmaktadır. Evin geçimini sağlayan kişi olarak erkek çocuk yetiştirme meselelerinde de kendi fikirlerini dayatmaktadır (ss.70-2). Sonuç olarak kadın erkeğe göre toplumsal olarak daha güçsüz olduğundan çocuk bakım yükümlülükleri kadına yüklenmekte ve bu durum kadını daha güçsüz hale getirmektedir. Bu iki önerme birbirini beslemektedir.

Chodorow'a göre kadının annelik yapmasının sosyalizasyona veya kişisel niyete (individual intention) bağlı olduğu açıklamaları yetersiz kalmaktadır. Chodorow anneliğin psikolojik temelli bir rol olduğunu ve çocukla olan ilişki bağlamında kişinin psikolojik ve kişisel deneyimine dayandığını söyler. Endüstriyel geç-kapitalist toplumlarda sosyalizasyon belli bir rol için eğitime olarak değil hiyerarşik ve ayrıştırılmış sosyal dünyaya uyumu sağlama amacı taşıdığı için psikolojik bir mesele olarak görülür. Örneğin işçiler istekli ve uyumlu bir kişilik geliştirdiklerinde işten alınan verim de artmaktadır (Chodorow, 1978, ss.31-2).

İş gücü sağlamak için baskı kullanımı da mümkündür. Ancak baskı ve zorlama annelik söz konusu olduğunda geçerli değildir. Davranışsal uyum çocuk için fiziksel gereklilikleri sağlamaya yarayabilir ancak çocuğun psikolojik gelişimi için beslenme ve temizlik değil iletişim kurmak önemlidir. Yani önemli olan bakımı kimin sağladığı değil, bakımın kalitesidir. Bu nedenle sosyalizasyon ve özdeşleşme teorileri cinsiyet rollerinin öğrenilmesinde yadsınamaz bir role sahip olsa da kadının neden annelik yaptığını açıklamaya yetmez. Aynı şekilde erkeklerin kadınlar üzerindeki baskısı görmezden gelinemez olsa da erkek kadını yeterli ebeveynlik yapması için zorlayamaz, kadının da anneliği bir dereceye kadar bilinçli veya bilinçsiz olarak istiyor olması gerekir (A.g.e., ss.32-3). Hindistan'da ailenin dönüşümünde kadınların da aktif bir rol üstlendiğini belirten Chatterjee'nin de dediği gibi, "*en ağır tahakküm sistemlerinde bile ezilenin, özerk bir varlık olarak rızasına ihtiyacı vardır*" (Chatterjee, 2000, s.123).

80li yılların feminist literatüründe sağlam bir yeri olan “ataerkillik” kavramı, birbirinden pek çok açıdan farklı erkek egemenliği sistemlerini tek bir kavrama indirmesi ve “kadınlar sadece kadın oldukları için ezilirler” gibi çok genel bir sonuca varılmasına yol açtığı için çokça eleştirilmiştir. Ataerkillik kavramı yerine ataerkil pazarlık kavramını getiren Kandiyoti, kadınların direniş stratejilerine odaklanmanın daha yararlı olacağını ve kadınların onları eziyormuş gibi görünen sistemlere en az erkekler kadar bağlı olabileceklerini savunmuştur. Kadınlar karşılıklı beklentiler üzerine kurulmuş ataerkil pazarlıklar ile kendilerine bu sistemler içerisinde güç ve özerklik kaynakları bulmaktadırlar (Kandiyoti, 1996, s.14-5).

Kadınlar klasik ataerkil sistemlerde hem hane içinde hem de piyasada emeklerinin sömürülmesine dayanabildikleri kadar dayanıyor, aile onuruna ilişkin ön kabulleri içselleştirerek kendi ezilmelerini meşrulaştırmış oluyorlar. Eşlerinin ve oğullarının sevgisini yönlendirerek kendilerine güvenli bir alan yaratmaya çalışıyorlar. Böylece bazen kadınları kısıtlayan uygulamalar veya söylemler baskıcı olmaktan çıkıyor ve saygınlık kazanma göstergesi olarak kabul ediliyor (A.g.e., ss.136-7). Klasik ataerkilliğin çöküşü kadınların da direncine yol açmıştır; çünkü kadınlar saygınlık kazanabilme şanslarının olduğu eski sistemin hiçbir alternatif olmaksızın ellerinden alındığını düşünmektedirler. Bunun sonucunda da ataerkil pazarlığa girerek; erkeğe itaat karşılığında koruma ve güvenlik talep edebilmektedirler (A.g.e., s.139).

Karşılıklı beklentiler gerçekleşmediğinde sekteye uğrayan ataerkil pazarlık kadınlar tarafından tepki çeker. Bu tepki sistemi değiştirmeye yönelik olabileceği gibi onarmaya yönelik de olabilir. Örneğin Amerika’da aile içi baskılara karşı yükselen ikinci dalga feminist hareket, karşısında aileyi onararak ataerkil pazarlığı sürdürmeye çalışan sağcı bir kesimle karşılaşmıştır. Kandiyoti’ye göre buradaki sorun, aile sarsılsa bile kadınların güç ve güvence kazanabilecekleri alternatif bir alanın yaratılmamasıdır (A.g.e., s.14-5). Erkeklerin sorumsuzluğunun ve yabancılaşmasının, aile değerlerinin, mahremiyetin ve dayanışmanın kaybının sorumluluğunu feministlerin üzerine yıkan Yeni Sağ’ın ve Batı’daki anti-feminist

hareketin aile yanlısı söylemlerini artırmasının bir nedeni sarsılan ataerkil pazarlığın güçlendirilme çabası olarak yorumlanabilir. Batı’da kadın muhafazakarlığı ile Ortadoğu’da İslami değerleri yeniden güçlendirmesi beklenen radikal militanlar olarak görülen kadınların ortak amacı ataerkil pazarlığın onarılmasıdır (A.g.e., s.141-3).

Ataerkil pazarlığın yanı sıra, hamilelik, doğum ve emzirme gibi yoğun bedensel deneyimleri yaşayan kadınların, bu deneyimlerin kadın ve erkek arasındaki eşitsizliği büyüttüğünü kabul etmeleri hayli zordur. Ayrıca, rekabetçi ve hiyerarşik iş yaşamı kadınlar için aile ve annelik kadar güçlendirici olmamakta ve kişisel tatmini sağlamamaktadır. Ataerkil, kapitalist ideoloji tarafından çarpıtılan annelik ne kadar eleştirilirse eleştirilsin annelik deneyimi romantize edilmektedir. Çoğu zaman annelik kadın için güç ve statü kazanmanın tek yolu olmaktadır. Güç ve nüfuz talep edebilmek için ise kadınlar, kadının annelik için özel bir bilgiyle ve ahlaki niteliklerle donatılmış olduğu söylemini yeniden üretmek zorunda kalacaklardır. Bu talepler ise en başından kadının ezilmesine yol açan, kadın ve erkeği farklı görerek farklı görevler yükleyen ideolojiyi güçlendirecektir (Glenn, 1994, s.23).

Annelik kadınları güçlendirse de bu güçlenmenin niteliğinin ve sınırlarının da göz önünde bulundurulması, bu gücün bedelinin kadınlar için ne anlama geldiğinin düşünülmesi gerekmektedir. Annelik ile güç çocukların onayı olmadığı sürece bir anlam ifade etmez. “*Çocukların onayı olmadan analık bir güç değil, suçluluk duygusu kaynağıdır kadınlar için*” (Bora, 2011, s.148-9). Kadınların patriarkal anlamda güç kazandığı (çocuk üzerinde otorite ile çocuğu kontrol etme) tek alan olan annelik bile erkek kontrolündedir ve erkek tarafından manipüle edilmiştir. Annelik ile gelen güç ehlileştirilmiştir. Kadının bu güce sahip olmasının nedeni olan rahim kadına karşı döndürülerek güçsüzlüğünün kaynağı haline getirilmiştir (Rich, 1976, s.52).

Chodorow’a göre, anneliğin kişisel niyete dayandığı fikri de kusurludur. Kadının annelik yapması toplumsal cinsiyet düzeninin temelini oluşturur. Kadının annelik yapması ve cinsiyete dayalı iş bölümü her zaman toplumun diğer boyutları (sosyo-

ekonomik ilişkiler, kurumlar, değerler, ideoloji) ile etkileşim içerisinde. Bu farklı boyutların içine yerleşmiş ve onlar tarafından sürdürülen cinsiyet eşitsizliğini sadece bireylerin niyetleri ile açıklamak mümkün değildir. Okul, medya ve aileler de neyin normal ve uygun olduğuna dair beklentiler yaratarak sosyal yeniden üretimi kadının üzerine yıkan ideolojinin sürdürülmesini sağlamaktadır (Chodorow, 1978, ss.34-5).

Chodorow aile yapısını ve sosyal yeniden üretimi psikanalitik teoriyi kullanarak açıklar; kadın ve erkeklerin kişiliklerinin, ihtiyaçlarının, dirençlerinin ve kapasitelerinin cinsiyete dayalı iş bölümünü nasıl yeniden ürettiğini gösterir. Cinsiyete dayalı iş bölümü cinsiyet farklılıklarına yol açar, aynı zamanda onlar tarafından yeniden üretilir. Yani, aile yapısının ve cinsiyete dayalı iş bölümünün kurumsallaşmış bir özelliği olarak kadının annelik yapması kendi kendisini yeniden üretmektedir (A.g.e., ss.38-9). Chodorow'a göre annelik davranışsal bir kazanım değil, kadınların psikolojik olarak zorlandıkları, içselleştirdikleri ve kadının ruhsal yapısına işlemiş bir durumdur. Bu nedenle sosyalizasyon veya bireysel yönelimden önce psikanaliz neden kadının anne olduğunu daha iyi açıklayacaktır.

Nesne ilişkileri kuramı cinselliğin önemine vurgu yapar ve erken dönemde cinselliğin düzenlendiğini kabul eder, ancak içgüdüsel determinizmden farklı olarak cinselliğin kuruluş ve ifade edilmesinde dürtünün rolü ile ilgili farklı bir düşünceye sahiptir. Bu kurama göre, çocuğun erken dönemden itibaren kurduğu sosyal ilişkisel deneyim (oral, anal, fallik, genital evreler değil) psikolojik gelişim ve kişiliğin kurulması açısından belirleyicidir. Yani, içgüdüsel dürtüler doğal olarak davranışı ve gelişimi etkilemezler (A.g.e., ss.47-8). Belli bir toplumun üyelerinin yaşadığı ortak deneyimler belirli ilişkisel meselelerle ilgili kendilerine ait kişiliklerin kurulmasına yol açar. Kadın ve erkekler büyürken farklı ilişkisel çevreler deneyimledikleri sürece kadınlık ve erkeklik kişilikleri farklı gelişecek ve farklı meselelerle alakadar olacaklardır; aile yapısı ve pratikleri kadın ve erkek arasında farklı ilişkisel ihtiyaçlar ve kapasiteler yaratacak ve kadının annelik yapmasının yeniden üretilmesine katkıda bulunacaktır (A.g.e., s.51).

Annelik ile ilgili feminist görüşler de farklılaşmaktadır. Bazı feministler kadının biyolojik yeniden üretim görevini kadının ezilmesinin temeli olarak görür ve kadının özgürleşebilmesinin kadının çocuk doğurmaması veya öncelikli görevinin annelik olmaması ile sağlanacağını savunur.¹⁸ Marksist feministlere¹⁹ göre de kadının hayatının merkezinde bulunan aile kadının ezilmesinin temelinde yatmaktadır. Marksist feministler, antropologlar, aile teorisyenleri kadının aile içindeki ikincil konumuna vurgu yapsalar da kadının annelik yapmasının sosyolojik, psikolojik ve biyolojik olarak doğal ve işlevsel bir durum olduğunu varsaymış ve sorgulamaya gerek duymamışlardır (Chodorow, 1978, s.13). Diğer feminist yazarlar²⁰ ise anneliğin kadına güç, yaratıcılık ve içgörü kazandırdığını savunurlar (Glenn, 1994, s.22).

Ekoloji, etolojiye dayanan davranış bilimleri ve yeni bir özcü feminizm bir araya gelerek egemen kültürel modeli eleştirmekte ve doğaya dönmemiz, doğayı hakimiyet altına almaktansa onun yasalarına boyun eğmemiz gerektiğini söylemektedir (Badinter, 2011, ss.41-2). Bu akım, doğal bir durum olan doğum için hastane tekniklerinin kullanımını reddeder; doğuma müdahale eden epidüral anestezi ve sezaryen gibi teknikleri kadından çocuğunun doğumunu çalmakla suçlar ve evde doğumu teşvik eder; aynı anda anne sütüne geri dönüşü savunurken tıp dünyasıyla iş birliği içinde yapay sütlere, mamalara savaş açar. Buna ek olarak bebek bezlerinin ağaçların kesilmesine yol açarak bir doğa katliamı gerçekleştirdiği söylenerek anneler daha ekonomik ve daha ekolojik yıkanabilir bezlere yönlendirilmeye çalışılmaktadır (A.g.e., ss.45-51). Yani, iyi ekolojik anne doğal doğum yapmalı, çocuğun istediği her an onu emzirmeli ve yapay anne sütünden kesinlikle kaçınmalı, yıkanabilir bezler kullanarak hem doğayı hem de bebeğini korumalıdır. Tabiat Ana'ya dönüşü destekleyen feministler anneliğin bir kadın için en önemli kadınlık deneyimi olduğunu ileri sürdüler ve davranış değişikliklerini fizyoloji ile açıklayan ve kadının besleyici gücünü, aynı zamanda reglery,

¹⁸ Bkz. Shulamith Firestone, Sherry Ortner, Michelle Rosaldo

¹⁹ Bkz. Engels, C. P. Gilman

²⁰ Bkz. Mary O'Brien, Adrienne Rich

hamileliği ve doğumu yücelten ayrımcı, natüralist bir feminizmin ortaya çıkmasına neden oldular (A.g.e., ss.61-4).

Carol Gilligan, “annelik zgr erkeğin bireysel, egoist ve zalim dünyasına tek başına karşı koyabilir.” derken Fouque, kadınların gebe kalabildikleri için ahlaki olarak üstün olduklarını iddia eder (akt. Badinter, 2011, s.65). Bu yaklaşımlar anne olmayan veya anneliği kabul etmeyen kadınları ve erkekleri ahlaksız olarak görmektir. Ekoloji, davranış bilimleri ve yeni feminizmin ortaya çıkışı ve birbirlerinden beslenerek ortaya çıkardıkları ideal annelik çok az kadın tarafından kabul edilse ve iselleştirilse bile yine de pek çok anneyi etkilemekte ve beklentileri gerçekleştirmeyen anneler için suçluluk duygusuna sebep olmaktadır (Badinter, 2011, s.67).

1.2. İdeal Annelik Söylemini Şekillendiren İdeolojiler

Toplumdaki annelik ile ilgili egemen ideoloji de bir diğer önemli meseledir. Egemen ataerkil ideoloji anneliği doğal bir yapı olarak kurar; böylece kadınları biyolojik yeniden üretim aktörleri olarak kodlarken onları birer birey olarak değil anneler olarak görür ve annelik dışındaki kimliklerini yok sayar (A.g.e., s.9). 1920lerde ve 1930larda psikanaliz teorisi her “normal” kadının anne olmak istediğini, anneliği reddetmenin kadınlığı reddetmek olduğunu söylüyordu. 1960larda ise sağlıklı bir benlik duygusu ve sağlıklı insan ilişkileri geliştirebilmesi için çocuğun bakımı ile ilgilenecek tek bir kişiye, tercihen de biyolojik anneye ihtiyaç duyduğu fikri yayıldı ve “annelik bağı” kavramı ortaya atıldı. 1970lerde de her kadının anne olmaya ve kendi çocuklarına, çocukların da annelerine ihtiyaı vardır görüşü yaygındı (A.g.e., s.9).

18. yüzyılda sanayileşme ile birlikte ev içi üretim faaliyetlerinin kapitalist sanayiye evrilmesi ev iini yeniden üretim alanı haline getirdi; üretim gerçekleştiği kamusal alan ile tüketim alanı olan özel alan arasında ideolojik bir ayrım yarattı. Cinsiyete dayalı iş bölümünün belirlenmesi ile erkek politika ve ekonominin alanı

olan kamusal alanda konumlandırılırken kadın ve çocuklar ev içine, yani özel alana sıkıştırıldı. Aynı dönemde çocukluk dönemine özel bir değer atfedilmeye başlandı ve çocuğun uzun süreli bakıma ihtiyacı olduğu fikri yayıldıkça annelik büyük bir bağlılık ve adanmışlık gerektiren bir sorumluluğa dönüştü. “Fedakâr ve ahlaki açıdan saf olan ve çok da zeki olmayan” kadınlar bu sorumluluğu yüklemek için biçilmiş kaftandı (Glenn, 1994, s.14). Ancak kamusal-özel alan ikilikleri her kadın ve aile için geçerli değildi. İşçi sınıfından aileler ve kadınlar, yerliler, Afroamerikalılar, göçmenler ve diğer etnik azınlıklar için özel alanda anneler olarak kadınlar ile kamusal alanda çalışan erkekler ayrımı istense bile sürdürülebilir değildi. Bu ailelerdeki erkeklerin işleri sürekli olmadığından ve aile geçim ücreti de alamadıklarından, kadınların çalışmaları gerekmekteydi. Çocuklar ailelerine ev içi işlerinde de yardımcı oluyorlardı ve çoğu tam zamanlı işe girebilmek için eğitimlerini bırakıyordu (A.g.e., s.15).

Öte yandan kamusal-özel alan ayrımı sorgulanması gereken bir ayrımdır. Annelik ne özel alan ile ne de biyolojik anneler ile sınırlandırılabilir. Annelik özel alan ile kamusal alan arasındaki çizgide durmaktadır. Aynı zamanda özel alandaki annelik kamusal alandaki politikardan fazlasıyla etkilenmektedir. Anneliği ekonominin ve politikanın karşısına koymak, onun sadece sevgiden ve fedakarlıktan kaynaklandığı ve hiçbir karşılığı olmaması gerektiği anlamına gelir. Annelik “sevgi işi” olarak romantize edildiğinden kadın ve erkek, baskın ve ezilen ırk gurupları, sömürgeleştirilen ve sömürgeleştiren arasında barındırdığı eşitsiz güç ilişkilerinin görmezden gelinmesine yol açmaktadır. Bu nedenle de anneliği politik bir mücadele alanı olarak görmek gerekmektedir (A.g.e., ss.16-7).

Feminist yazarlar annelik üzerindeki ataerkil kontrolden bahsederken sadece koca ve baba olarak erkeklerin eşlerinin ve kızlarının üremeleri üzerindeki kontrolüne değil erkek egemen kurumların kadınlar üzerindeki kontrolüne vurgu yaparlar. Her sınıftan anne olan kadınlar baskıya boyun eğmese bile hepsi çocuklarını yetiştirmek ve korumak için ihtiyaçları olan kaynaklara ulaşabilmek; yetersiz annelikle suçlanmaya karşı kendi bilgi ve becerilerinin doğruluğunu/geçerliliğini ortaya koyabilmek adına mücadele etmektedirler. Bu nedenle sadece kadınların anneler

olarak baskılanmasına değil kendi annelik standartlarını ortaya koyma ve çocuklarının hayatlarını sürdürebilmeleri için gerekli kaynakları nasıl elde ettiklerine de bakmak gerekmektedir (A.g.e., ss.17-8).

Sınıf hiyerarşisi doğru annelik üzerine pek çok tartışmayı etkileyen bir faktör olagelmıştır. Özellikle de orta sınıf kadın reformcular göçmen kadınları ve işçi sınıfından kadınları orta sınıfın aile ve kadınlık anlayışına göre şekillendirmeye çalışmışlardır.²¹ 20. yüzyılın başlarında Amerika’da göçmenlerin “Amerikanlaştırılma” çabaları kadınlar üzerinde yoğunlaşmıştır, çünkü onlar gelecek nesillerin sosyalizasyonundan sorumludurlar. Örneğin Amerika’da Meksikalı kızlara ve kadınlara sağlıklı yemek pişirme, kişisel hijyen ve sıkı çalışmayı kapsayan ev içi beceriler öğretilmiştir. Böylece, bu eğitimi alan kızlar ve kadınlar anne oldukları zaman bunları uygulayabilecek ve gelecek kuşaklara aktarabileceklerdir (A.g.e., s.20-1). Baskın annelik modellerine karşı mücadele heteroseksüel ayrıcalığa karşı mücadeleyi de kapsamaktadır. Lezbiyen anneler anne kimliklerini kurmak için mücadele etmektedirler²² (A.g.e., s.21).

Rothman (1994), anneliğe yönelik üç önemli tehdit olduğunu söyler; bunlar ataerkil ideoloji, teknoloji ideolojisi ve kapitalist ideolojidir. Bu üç ideoloji birlikte anneliği şekillendirir. Rothman’a göre, bir grubun dünyaya bakış açısını şekillendirme olarak tanımlanan ideoloji, görüşlerimizi şekillendirmenin yanında bir şeyleri görmememizi ve hatta kendi gerçekliğimizden, kendi deneyimlerimizden ve kendi bedenlerimizden uzaklaşmamızı sağlayabilir (s.139). Ataerkil ideoloji ‘kadın gerçekliği’ni kurar ancak bu gerçeklik erkekler tarafından kurulur ve kadınların deneyimlediği gerçeklikten uzaktır. Ataerkil toplumda annelik kadın ve bebeğin erkek için ne anlama geldiği ile bağlantılıdır. Bu durum kadınlar için, çok fazla veya çok az hamilelik, erkek çocuk doğurmaya çalışmak, erkeğin kısırlığını gizlemek için suni dölleme yolunu denemek, çocukların ‘gayri meşru’ olarak adlandırılması,

²¹ Türkiye ile ilgili bir örnek için bkz.: Bayraktar, S., (2011), Makbul Anneler Müstakbel Vatandaşlar, İstanbul: Ayizi

²² Detaylı bilgi için: Reed E., (2018), Lesbian, Bisexual and Queer Motherhood: Crafting Radical Narratives and Representing Social Change through Cultural Representations, *Women: A Cultural Review*, 29, 1, 39-58. Gabb, J., (2017), Unsettling lesbian motherhood: Critical reflections over a generation (1990–2015), *Sexualities*, 0(0), 1-19.

kürtaja erişimin engellenmesi veya zorla kürtaj yaptırılması anlamlarına gelebilir (A.g.e., s.140).

Kurum olarak annelik ile kurum olarak heteroseksüellik belli bazı normlar yaratarak verilen kararları ve davranışları etkiler veya engeller. Kurum olarak annelik ve heteroseksüellik gerçeklikle örtüşmese de hayatımızı şekillendirirler. Annelik deneyimi de cinsellik deneyimi de erkeklerin çıkarlarına hizmet eder; gayri meşruluk, kürtaj, lezbiyenlik gibi bu kurumları tehdit eden davranışlar sapkınlık veya suç sayılır (Rich, 1976, s. 24). Rich (1976) şunu sorar: Kadının çocuk doğurma ve emzirme kapasitesinin “doğal olarak” cinsiyetler arası iş bölümüne yol açtığını varsaysak bile, yasaların, efsanelerin ve kadınlarla ilgili yasaklamaların (ör. eski patriarkal mitler, cadı avları, kız bebeklerin öldürülmesi, modern tecavüz yasaları, kaynana esprileri, sadistik pornolar, vb.) kadını korumak yerine düşmanca ve savunmacı olduğu gerçeği nasıl açıklanabilir? (1976, ss.101-2) Kadın annelik kimliğine iyice yerleştirilmiş bile olsa yine de güvensizlik, şüphe ve kadın düşmanlığının nesnesi olmuştur. Kadının rahmi ise patriarkal teknolojinin başlıca hedefi haline gelmiştir (Rich, 1976, s. 116).

Kapitalist ideolojiye göre her mal kar için üretilir. Aile her zaman sosyal ve psikolojik bir birim olmanın yanında ekonomik bir birim olarak da görülmüştür. Yeni olan şey ise ailenin üretim biriminden tüketim birimine dönüşmesi ile çocukların işçi olarak değil “mal” olarak görülmeye başlanmasıdır. Teknolojinin annelik üzerindeki etkisi ise, bebek doğurmanın giderek yüksek teknolojlili sağlık dünyasının bir parçası haline gelmesi ile artmıştır. İdeoloji olarak teknoloji insanları makineler ve daha büyük bir makinenin parçaları olarak görmemizi sağlar; bu mekanikleşme de ataerkil ideoloji ile kapitalizm arasında bağ kurarak kendi gerçekliğini yaratır (Rothman, 1994, s. 140).

Erkek egemenliği ile soyun babadan oğula geçtiği, babalığın sosyal ilişkilerin temeli olduğu görüşüne dayanan ataerkillik kavramları arasındaki fark konu anneliğe geldiği zaman önem taşımaktadır. Hemen hemen her toplum erkek egemen olmasına rağmen, hepsi ataerkil olmayabilir. Anaerkil toplumlarda soy, babadan değil anneden geçer. Bu toplumlarda baba olarak olmasa da erkeklerin kuralları

geçerli olmaya devam edebilir. Ataerkil toplumlarda ise önemli olan ‘döl’(seed)dür. Erkek egemenliğinin kaçınılmaz olduğu ataerkil toplumlarda bu egemenlik belirli bir şekilde yürür: Erkek hem kendi kız çocukları (ve oğlan çocukları) hem de kendi çocuklarının annesi olan kadın üzerinde egemenlik hakkına sahiptir; erkek, ataerkil düzenin devamını sağlayabilmek için kadının anneliğini kontrol altında tutmak zorundadır (Rothman, 1994, s. 140-1).

Ataerkil sistemlerde kan bağı dölle bağlı genetik bağ olarak görülürken, anaerkil sistemlerde kan bağı anne ve çocuğun birleşmiş kanını temsil eder; çocuk annenin kanından, bedeninden ve varlığından kaynaklanmaktadır. Bu iki farklı görüş insan nedir sorusuna verilen cevaplarda da farklılaşmış olur. Anaerkil sistemlerde insan, annenin dünyaya getirdiği, besleyip büyüttüğü ve toplumun bir üyesi haline gelen kişi olarak tanımlanırken, ataerkil toplumlarda insan erkeğin dölünden meydana gelir. Ancak modern teknoloji ile birlikte yumurta da sperm gibi döl olarak kabul edilmeye başlanmış, kadın erkeğin dölünü yetiştirir miti anlamını yitirmiştir. Ancak teknolojiye yaşanan tüm gelişmelere rağmen spermin bebek dünyaya getirirken en önemli şey olduğu ve gerçek akrabalık ilişkilerinin kurulması için zorunlu olduğu görüşü egemen görüş olmaya devam etmektedir (A.g.e., s. 141-2).

Kadın dölünün de değerli kabul edilmeye başlaması ataerkil toplum içinde kadınlara çocukları üzerinde bazı babalık haklarının tanınmasını; erkekler gibi kadınların da çocuklarının “sahibi” olduğu kabulünü getirmiştir ancak, kadın ve çocuk ilişkisi anaerkil sistemlerde olduğu gibi kadının bebeğini karnında taşıması, dünyaya getirmesi, emzirmesi, besleyip büyütmesi ile değil; erkeklerde olduğu gibi döl ile ilişkilendirilmiştir. Yani, ataerkil sistem kadına anne olarak değil erkeğin eş değeri olarak haklar tanımıştır. Böylece, erkeğin kadın ve çocuklar üzerindeki egemenliği ve ataerkil ideoloji sürdürülmeye devam etmektedir (A.g.e., s. 142). Bu nedenlerle sadece kadın ve erkek arasındaki değil anne ve çocuk arasındaki ilişkiyi de düzenleyip kontrol eden ataerkil toplum ideolojisi erkek egemenliğinden çok daha derindir. Erkeğin görüşüne göre erkeğin dölünün/sperminin yeri doldurulamaz ancak erkeğin çocuğunu herhangi bir kadın doğurabilir; annelik herhangi bir kadın tarafından gerçekleştirilebilir (A.g.e., s. 143).

Teknoloji ise toplumun makinalarla ilgili özellikleri insanlara atfedip onlardan daha verimli, daha üretken, daha rasyonel ve daha denetimli olmalarını beklemektedir. Bedenler makinalar gibi takip edilmekte ve yönetilmektedir. Anne ve babalar için çıkarılan pek çok kitap nasıl daha verimli ebeveynler olunacağını öğretmektedir. Hamileliğin ve doğumun tıbbileştirilmesi ideoloji olarak teknolojinin annelik üzerinde nasıl uygulandığının örnekleridir. Bu tıbbileştirmeler basit biyolojik veriler gibi görünür ancak ideolojinin amacı da inşa edilen fikirlerin doğal, akla yatkın ve apaçık ortada olduğu fikrini aşmaktır (Rothman, 1994, s. 144).

Teknoloji toplumunda bedenler gibi sosyal düzen de makina olarak görülür. İdeoloji olarak teknolojinin yükselmesi ile yeni kurulan sosyal düzen akıl-beden, birey-toplum ikilikleri üzerine inşa edilir; makina benzeri bir beden içinde arzularını yöneten akıl sahibi/rasyonel bir benlik kavramı ortaya atılır; bireyselliğe verilen önem artar. Annelik ise bağlantısallığın somutlaştığı bir kavram olarak liberalizmin sunduğu böyle bir toplumla zıtlık oluşturmakta; bireylerin dünyaya otonom, atomistik ve soyutlanmış olarak değil, tam tersi sosyal ve bağlı olarak geldiklerini kanıtlamaktadır. Bu nedenle liberalizm annelik kavramıyla baş etmede her zaman zorlanmıştır (A.g.e., s. 146).

İş bölümü anne olan kadınlar için en önemli problemlerden bir tanesidir, çünkü kadınlar beden ile, daha aşağı görülen fiziksel işler ile bağdaştırılırken erkekler akılla, daha değerli görülen rasyonel işler ile bağdaştırılmaktadır. Beden akıl ikiliği makro düzeyde de bazı sonuçlar doğurmaktadır. Aklı bedenden üstün bir yere yerleştiren düşüncede bedeni makine olarak görmek onu aklın kullanabileceği bir kaynak olarak kurar. Buna göre kadının üretken bedeni toplumsal bir kaynak olarak görülür. İnsanlar toplumun ona ihtiyaç duyduğu şekilde hareket eder ve bunu kendi seçimleri dışında yaparlar (A.g.e., s. 147). Rasyonel insanın bireysel seçimlerine saygı duyan liberaller kişilerin özgürce seçim yaptığını inanırlar; biri rasyonel olarak bir şeye rıza göstermiş veya razı olmuşsa (agree), o şeyin sonuçlarını da kabul etmiş demektir. Ancak rasyonelliğe vurgu yapan liberal görüş, zorlama ve iknanın fark edilmesi zor olabilecek türlerini görmezden gelmekte; yoksulluk veya ihtiyaçtan dolayı yapılan seçimleri, bir şeyi yapması için mecbur bırakılan veya

zorlanan insanların seçimlerini özgürce yapılmış seçimler olarak görmektedir (A.g.e., s. 147).

Kadının emeğini ve bedenini birer kaynak olarak gören teknoloji ideolojisinde annelik bir iş, çocuk ise anneliğin bir ürünü iken kapitalist ideolojide emeğin değeri ile ürünün değeri arasında doğrudan bir ilişki yoktur. Kapitalizm için önemli olan sermaye ve yatırımın birikimidir; işçi ürettiği ürünün sahibi değildir ve ürünü kontrol edemez. Burada söz konusu olan anne ve bebeği değil işçi ve üründür. Kapitalizm için bebekler değerli varlıklardır; anneler ise değerli ürünü üreten ucuz, gözden çıkarılabilir ve güvenilmez işçilerdir. Ataerkil ideoloji, teknoloji ideolojisi ve kapitalist ideoloji bir araya gelerek bebekleri metalaştırılır, anneleri işçileştirir (A.g.e., s. 149).

Annelik mülkiyet kavramı ile ilişkili olarak düşünüldüğünde, kişinin kendi bedeni üzerindeki mülkiyet hakkı ile kendi çocuğu üzerindeki mülkiyet hakkı ortaya çıkar. İdeoloji bize belirli bir fikri aşılarken metaforlardan yararlanır. İnsanlar bedenlerini veya çocuklarını gerçekten mal olarak görmezler ancak bu şekilde bağlantı kurarlar. Kadınlar tam vatandaşlık kazandığı zaman erkekler gibi bedensel özerklik ve bütünlük haklarına sahip olurlar. Kadınlar için bu haklar cinsellik ve üreme ile ilgili özerklikleri olduğu anlamına gelir. Yani kadına tecavüz edilemez, kadın istemediği halde çocuk doğurmaya veya kürtaj olmaya zorlanamaz. Kadının bu haklara sahip olması sadece resmi bir güç tarafından zorlanamayacağını gösterse de bu gibi durumlarla karşı karşıya kalmayacağı anlamına gelmemektedir (A.g.e., s.150).

Konu kürtaja geldiğinde kadının bedeni kadının kararıdır dendiğinde kadının bedeni üzerindeki mülkiyet hakkı ortaya çıkar. Kadın kendi bedeninin sahibi olduğu için doğum kontrolüne, kısırlaştırma uygulamalarına ve kürtaja ulaşım talep edebilir. Bu mülkiyet hakkı kadına annelikten kaçınabilme şansı tanırken, anne olan kadınları nasıl güçlendireceği belirsizdir. Kadının bedeni kadına ait olabilir ancak ataerkil ideoloji annelerin bedenlerine değer vermemekte, onları sadece bebeğin geliştiği bir alan olarak görmektedir. Ayrıca ataerkil sistemlerde kadınların bedenleri kadınlara ait olsa bile bu sahiplik kadınlara hamilelikleri üzerinde kontrol olanağı vermeyebilir. Beden kadına ait olsa da bebek başkasına ait olabilir veya

devlet geleceğın vatandaşları olarak gördüğü bebek/fetüs üzerinde hak iddia edebilir (A.g.e., s.151).

Tarihsel çerçeve bölümünde de belirtildiği gibi milliyetçilik ideolojisi de toplumun annelik algısını etkileyen bir ideolojidir. Sadece modernleşme döneminde değil günümüzde de etkisini sürdürdüğünden Rothman'ın anneliğe yönelik birer tehdit olarak gördüğü üç ideolojiye milliyetçilik ideolojisini de ekleyebiliriz.

Aile ile devlet arasındaki ilişki bir analogi olarak kurulmuştur. Devlet, vatandaşlar arasındaki ve vatandaşlar ile devlet arasındaki ilişkilerin ailevi terimler ile tanımlandığı, büyük bir aile olarak görülür. Bu analogi gizli, kutsal, yasak ve yoksun olanla özdeşleştirilen özel alan ile politik alan arasındaki sınırları da belirler. Aileyi kamusal bir sır olarak görmek, aile içindeki hiyerarşileri doğal ve görünmez hale getirir; gerçek egemenlik aile sınırlarının dışında, devlete ait bir özellik olarak kodlanarak aileyi (özel alanı) herhangi bir güçten yoksun bırakır. Özel olan, aile ile devlet arasındaki ilişkiyi görünmez kılar (Sirman, 2005, s. 164). Halbuki Aile, ulus ve toplumsal cinsiyet sömürge sonrası toplumlarda gücün kurulduğu ve uygulandığı alanlar olarak birbirleriyle bağlantılı bir şekilde ortaya çıkarlar. Milliyetçilik ise ailenin, aile üyeleri arasındaki ilişkilerin ve aile kurumu ile devlet kurumları arasındaki ilişkilerin kurucu gücü haline gelir. Milliyetçilik politik bir ideoloji olmanın ötesinde, kurumları, özneliği ve gündelik hayatı kuran söylemsel bir pratiğe dönüşür (A.g.e., ss.153-4).

Milliyetçi ideolojilerde kadınlar bir yandan ikincil bir konuma itilirken, diğer yandan “ulusun anneleri” olarak yüceltilirler. Kadının sembolik olarak yüceltilmesi namusunun korunmasını gerektirir; bu nedenle milliyetçi ideoloji kadının cinselliğine ve cinsel davranışlarına büyük önem atfetmektedir. Kadının cinselliğinin milliyetçi ideoloji tarafından çokça önemsenmesinin sebeplerinden biri kadınların annelik rolü ile bu rol ile vatan arasında kurulan sembolik bağ (anavatan) iken diğeri kadınların eşler ve kızlar olarak erkeklerin namusunu temsil etmeleridir. Yani kadınlar doğurganlıklarına değer verilerek ulusun anneleri olarak yüceltilirken, kadın cinselliği erkeklerin namusu olarak görüldüğü için tehlikelidir (Nagel, 1998, s.254-6).

Milliyetçi ideolojide kadınlar çocuk doğurup onları milliyetçi fikir ve pratikler ile yetiştirerek kitlelerin hem biyolojik hem kültürel yeniden üretimini sağlarken erkekler 'öteki' ile savaşmak ve hem kitle içerisinde hem de kitleler arası hiyerarşileri sürdürmekle yükümlüdürler (Peterson, 1999, ss.45-6). Milliyetçi hareketlerde aktif rol oynayan kadınlar olsa da genellikle destekleyici, sembolik, baskılanan ve geleneksel rollerde kalmaları için baskı görmüşler; bazı kadınlar ise milliyetçi ideoloji tarafından kendilerine uygun görülen eşini destekleme, çocuk yetiştirme gibi görevleri içselleştirip uygulayarak, ataerkil zihniyeti devam ettirme pahasına, milliyetçiliklerini gerçekleştirmişlerdir (Nagel, 1998, s.253). Başka bir deyişle milliyetçi ideoloji içerisinde kadınlar sadece semboller veya kurbanlar olarak değil milliyetçiliğin ve savaşların özneleri olarak da yer almışlardır. Hem özneler hem de kurbanlar olarak kadınlar politik çatışmalar içerisinde daha görünür olmaya devam etmektedirler (Peterson, 1999, s.51).

1.3. İdeal Annelik Söylemini Şekillendiren Politikalar

Sanayileşme ile ortaya çıkan sınıf çatışmalarının sonucu gelişen sınıf siyaseti, 20. yüzyılın sonlarında sosyal refah devleti politikalarının gelişmesine yol açtı. Bu politikalar bir yandan çalışanlar ile sermaye sahipleri arasındaki ilişkiyi düzenlerken; diğer yandan aile-çalışma yaşamı ikilemi için de çözüm önerileri ortaya attı. Sosyal refah devleti politikaları ile aile içinde kadına yüklenen sorumluluklar ve kadının üzerindeki ataerkil denetim hafifletilmeye çalışıldı. Hasta ve yaşlıların bakımı devlet tarafından üstlenildi ve çalışan kadınlar için çocuk bakımına devletten destek sağlandı. Bu politikaların hayata geçirilmesinde kadın hakları mücadeleleri etkin bir rol oynamıştır (Sancar, 2012, s. 32). Yine de refah devleti politikaları pek çok cinsiyet eşitsizliğini içinde barındırmaktadır. Karşılıklı ilişkisine dayanan refah devleti bu ilişkiyi kadın vatandaş ile annelik üzerinden kurar. Refah devletinde kadınların seslerini duyurup görünür olabildikleri en önemli alan aile alanıdır. Aileyi ve ev içini ilgilendiren taleplerin

devlet tarafından duyulması daha kolaydır ve karşılanması daha olasıdır. Refah devleti böylece bakım ve yeniden üretim ihtiyacını kadının ücretsiz emeği ile sağlar (Atasü-Topcuoğlu, 2016, ss.43-4).

Bugün kadınlar, bir yandan sosyal refah programlarının alıcıları ve sosyal hizmet çalışanları olarak diğer yandan ise refah devleti tarafından kendilerine yüklenen ücretsiz bakım sağlama sorumlulukları olan eşler, anneler ve kız çocukları olarak, refah devletinin temel özneleri haline geldiler (Fraser, 1989, s.147). Kadınlar erkeklere göre daha yoksul oldukları ve genellikle erkeklerden daha uzun yaşadıkları için sosyal refah sisteminden daha çok yararlanmaktadır. Ayrıca sosyal hizmet alanında çalışanların çoğunluğunu oluşturan kadınlar maaşlı bir iş anlamında da bu sisteme bağımlıdır. Bu nedenle sosyal harcamalarda kesinti bu kadınların işsiz kalması anlamına da gelmektedir. Cinsiyete dayalı iş bölümü çocuk, yaşlı ve hasta gibi kendisine bakamayan kimselerin bakımının sorumluluğunu kadınlara yüklediğinden bu kimselerin bakımı için devlet tarafından sağlanan sosyal hizmetlerin içeriği ve derecesi kadınları erkeklerden çok daha fazla etkilemektedir (A.g.e., ss.147-8).

Feministlerin refah devleti ile ilgili karşılaştığı iki sorun vardır. Bunlardan ilki yapısal bir sorundur. Sosyal Refah Programlarından yararlanan pek çok kadın olduğundan feministlerin bu programlardaki kesintilere itiraz etmekten başka şansları yoktur. Ancak diğer yandan bazı ekonomistler bu programların kadın yoksulluğunu kurumsallaştırdığını ileri sürmektedirler. Programların sunduğu faydalar 'sistemle uyumlaştırma' amacı taşımakta ve toplumsal eşitsizlikleri ortadan kaldırmak yerine onları güçlendirmektedirler. Bu nedenle de feministler mevcut refah programlarını o kadar da kolay destekleyememektedirler. İkinci sorun ise daha ideolojik bir sorundur. Sosyal refah meselesi şu şekilde kurulur: Devlet sosyal ihtiyaçları karşılamak için meseleye dahil olmalı mı? Olacaksa, ne derecede dahil olmalı? Ancak, 'ihtiyaçlar' sorunlu bir kavramdır. Kadınların gerçekten ihtiyacı olan nedir ve buna karar verecek olan kimdir? (A.g.e., s.145)

1970lerde gelişen sosyal politikalar ve kamu politikaları sayesinde sosyal hizmetler kamu hizmeti olarak kurumsallaşmış ve 2000lerle birlikte aile ve iş yaşamını

uyumlaştırma politikalarına merkezi bir önem atfedilmiştir. Ancak bir taraftan da neoliberalizmin yükselişi kamu harcamalarında küçülmeye gidilmesini gerektirmiş sosyal haklarda gerilemeler başlamıştır (Atasü-Topcuoğlu, 2016, s.38). Neo-liberalizm, devletin sosyal hizmetler alanından çekilmesini, ekonomik ilişkileri düzenleyici olarak değil, kolaylaştırıcı olarak davranmasını gerektirir (Acar ve Altunok, 2013, s.15). Larner, devlet (government) ile yönetim (governance) arasında bir ayırım yapmaktadır. Neo-liberalizm “daha az devlet (less government)” demek olabilir, ancak bu “daha az yönetim (less governance)” anlamına gelmeyebilir. Neo-liberalizm bir yandan bireysel tercihe vurgu yapıp devleti kısıtlarken, diğer yandan kurumları ve bireyleri piyasanın normlarını uygulamaya teşvik eden bir yönetim biçimidir (Larner, 2000, s.12).

Özüğurlu (2012), neoliberal politikaların cinsiyet-körü olmadığını, tersine neoliberalizmin toplumsal cinsiyet eşitliğinin ana-akımlaştırılmasının öncüsü olduğunu; aynı zamanda kadın emeğini üretim ve yeniden üretim süreçlerinde değersizleştiren neoliberal politikaların cinsiyet eşitliği temeline dayandırılmasının bir tesadüf olmadığını söyler (ss.126-7). 90ların sonunda kadınları piyasaya sokmaya çalışan neoliberal politikalar feminist argümanlarla da meşrulaştırılmıştır. “*Piyasa fetişizminin üzerinde yükseldiği biricik dayanak ise, yoktan var eden, çalışkan, borcuna sadık, çocukları için kendisini feda etmeye hazır ve erkeklerin aksine kazandığı her kuruşu ailesine harcayan ‘ideal’ kadın imgesidir*” (Özüğurlu, 2012, ss.129-30). Özüğurlu’ya göre feminist hareket ile gelişen “güçlü kadın” imgesi/kadınların güçlendirilmesi söylemi ile kadının aile ile bağlantılı olarak yüceltilmesi kadınların ucuz ve güvencesiz iş gücüne çekilmesini kolaylaştırmak amacı ile neoliberalizm tarafından suistimal edilmektedir (A.g.e., s.139).

2. TÜRKİYE'DE ANNE OLARAK KADIN

Türkiye’de 19. yüzyıl modernleşme sürecinde büyük önem atfedilen aile ve annelik anlayışı değişmeye başlamıştır. Bu süreçte kadını sadece anne ve es olarak gören ve kadının ev içinde kalması gerektiğini savunan görüşler şiddetlenerek artmış ve yayılmıştır. Yönetimler, hükümetler, ideolojiler ne kadar değişirse değişsin kadının öncelikli görev ve sorumluluğunun ailesi, çocuğu ve esi olduğu düşüncesi hiç değişmeden günümüze kadar gelmiştir. Cumhuriyet döneminde de muhafazakârlık ve neoliberalizm ile şekillenen günümüzde de kadının annelik yapması hiç değişmeden sürdürülmektedir. Bu sürekliliği görebilmek adına bu bölümde erken modernleşme döneminden günümüze annelik söylemlerinin nasıl gelişip değiştiğine bakılacaktır.

2.1. Türk Modernleşme Süreci ile Değişen Kadınlık Algısı ve İdeal Annelik Söylemi

Türk Modernleşme süreci 19. yüzyılın ortasından başlayarak 20. yüzyıl ortalarına kadar devam eder. Tanzimat ve Meşrutiyet ile gelişen özgürlükçü hareketlerin Cumhuriyet modernleşmesine evrildiği bu dönem erken modernleşme dönemi olarak adlandırılabilir. 19. yüzyılda başlayan, Osmanlı İmparatorluğu’nun modernleşme ve ulus-devlet kurma süreci, Türk milliyetçiliği ile ilerleyerek toplumun ideolojik, politik ve kültürel açılardan dönüşümünü hedeflemiştir. Bu süreç, toplumsal cinsiyet algılarında da değişimlere yol açmıştır (Sancar, 2012, ss.81-82). Milliyetçi ideolojide kadın; iç-dış, maddi-manevi, gerici-medeni, dinci-laik, milli-evrensel gibi ikilikler üzerinden milli kimliğin tanımlanmasında sembolik bir rol oynar. Kadın meseleleri söz konusu olduğunda neredeyse her zaman muhafazakâr bir tutum sergileyen milliyetçi ideolojiler kadınları milli sembollere indirgeyerek ataerkil toplumsal cinsiyet rejimini yeniden üretirler. Modern ulus-devletin kurulması ve sürdürülmesi sürecinde muhafazakarlık kadına ulusun biyolojik yeniden üretimi ile kültürün ve geleneğin gelecek kuşaklara

aktarılmaması görevlerini yükler. Milliyetçi ve muhafazakâr bakış açısından kadın aile üzerinden ve anne olarak tanımlanıp özel alan ile özdeşleştirilir; anne olmak istemeyen kadın yabancı/öteki olarak dışlanır (Bora, 2004, s.100-1).

Milliyetçi ideolojinin reformları gerçekleştirirken dikkat ettiği en önemli ölçütlerden bir tanesi de kadın ve erkeklerin birbirinden farklı sosyal rollerinin muhafaza edilmesidir (Chatterjee, 2000, s.115). Aynı anda hem Batıcı hem de muhafazakâr bir modernlik anlayışının yarattığı gerilimler, kadın ve erkek arasında keskin bir iş bölümünü gerektiren dönemin toplumsal cinsiyet rejimi sayesinde yumuşatılabilmektedir (Sancar, 2012, s.120). Bir yandan kadınlara haklar verilirken, diğer yandan bu hakların kısıtlanması ve sınırlandırılması, kadınların ev içine yönlendirilmeleri, kadınların siyaset alanında hiç var olamamaları; Türkçülük, modernist İslam, muhafazakarlık ve milliyetçilik gibi farklı siyasal ideolojilerin uzlaşma sağlayabildiği nadir alanlardan biri olmuştur. Cumhuriyetin kurucu erkekleri milli kültür ile modernleşmeyi birlikte yürütmeye, bir yandan Batılı fikirleri benimserken diğer yandan Batı'nın kültürel değerlerine karşı çıkmaya çalışırken, gittikçe muhafazakarlaşan bir modernleşme çizgisi izlemişlerdir (A.g.e., s.120).

Milliyetçi ideoloji bu dönemde Türkiye'de gelişen kadın hareketini de etkilemiştir. 19. ve 20. yüzyılda Kuzey Atlantik coğrafyasında erken sanayileşen toplumlarda ortaya çıkan feminist hareket, dönemin milliyetçi siyasetlerinden bağımsız ve ona karşıt olarak gelişti. Bunun başlıca sebebi, milliyetçi siyasetin ve daha sonrasında da faşizmin kadınları ev içinde konumlandırarak ev işi ve çocukların bakım sorumluluğunu sadece kadına yükleyen ve kadının kocasına itaat etmesini bekleyen bir siyaset yürütmesiydi. Bu dönemdeki kadın hareketi zaten ev içine itilen hem evde hem de iş piyasasında sömürülen kadınların bu düzeni değiştirmek istemesiyle ortaya çıkmıştı ve milliyetçi düşüncenin savunduklarına karşı mücadele ediyordu. Bu nedenle bu dönemde ortaya çıkan feminizm, liberal ve sol hareketler ile eş zamanlı gelişerek karşılıklı etkileşim içerisinde olmuştur (Sancar, 2012, ss.40-42). Öte yandan, Türkiye'de de olduğu gibi, Kuzey Atlantik kapitalizminin sömürgesinden korkan birçok toplum kendisini savunabilmek amacıyla ulus-devlet

kurma sürecine yöneldi. Ulus-devlet kurma sürecine giren bu toplumlarda milliyetçilik bazı eşitlik ve özgürlük taleplerini içermeyi başardı. Buna bağlı olarak, Kuzey Atlantik toplumlarında gelişen feminizmin aksine, 19. ve 20. yüzyıllarda sömürgeci konumunda olan toplumlarda gelişen kadın hareketi liberal ve sol siyasetler yerine milliyetçi hareket ile paralel olarak gelişti ve ondan etkilendi (A.g.e., s.43).

Erken modernleşme döneminde hükümetin kadın hakları söylemi yaratması bağımsız feminist hareketlere yönelmeyi engellemiştir. Modernleşmenin gelenekçi yüzünü oluşturan Türk kadını, Batılı feministlerin siyasi gündemini benimsememiş, milliyetçi görüş ile hareket ederek annelik söyleminin gelişmesine katkıda bulunmuştur. Seçme ve seçilme haklarının kadınlar içinde ulaşılabilir olması ile birlikte 1935 yılı Türk kadınları için bir dönüm noktası olmuştur. Kadın hareketi siyasal haklar elde edildikten sonra giderek etkisini ve gücünü yitirmeye başlamıştır (A.g.e., ss.181-4). Yaprak Zihnioğlu'nun belirttiği gibi, Halide Edip Adıvar gibi pek çok kadın eşitlik talep eden bir feminizm fikrine sıcak bakmamış kadın sorunlarının eğitimle ve kurtuluş mücadelesine katılımla çözüleceğine inanmışlardır. Nezihe Muhittin gibi eşitliği savunan ve kendisini feminist olarak tanımlayan kadınlar bile kadınlara eşit haklar mücadelesi verirken, tıpkı milliyetçi kadınlar gibi, kadınların en önemli görevinin annelik olduğunu, anneliğin ve ailenin kutsal olduğunu vurgulayan yazılar yazmışlardır (akt. Sancar, 2012, s.156). Bu kadınlar, kadın hakları mücadelesine katkıda bulunmuş olsalar da milliyetçi duygular ile hareket ettiklerinden kadını ikincilleştiren egemen dilden farklı bir dil kurmayı çok da başaramamışlardır (Sancar, 2012, s.157).

Modernleşme döneminde kadınların kamusal alanda görünür olabilmesi ulus için faydalı olabildikleri noktada gerçekleşmiştir. Bu da kadınların aile içindeki görevleri, yani annelik vasıfları ile belirleniyordu (Sancar, 2012, s.108). Kemalist modernleşme projesinde kadınların eğitimi ilerici ve modern olarak görülerek teşvik edilse, kadınlara pek çok Avrupa ülkesinden olduğundan daha önce seçme ve seçilme hakkı verilse bile hala en büyük görevi annelik olarak görülen kadının ataerkil toplumdaki konumunda pek değişiklik olmamıştır. Kadınların eğitimi de

aslında daha iyi anneler ve eşler olabilmeleri için özendirilmiştir. Kadının annelikten sonra en önemli görevi ev kadınlığıdır. Dönemin ders kitaplarında aile içerisinde anne ve baba arasında iş bölümünden bahsedilse de bu iş bölümü babanın reis, annenin yardımcı olduğu bir resimden öteye gidememiş; kadın ev içinde her işten sorumlu olmasına rağmen yetki sahibi olamamıştır (Şerifsoy, 2000, s.177-8).

Sancar'a göre (2012), “*‘yeni aile ’nin kurulması milliyetçi ideolojinin topluma nüfuz etme stratejisidir’*” ve kadınlar bu amaç uğrunda *‘biyolojikleştirilir’*. Modernleşme sürecinde uzaklaşan muhafazakarlığın telafisi için kadınlar geleneksel davranışlara yönlendirilir. Bu da yeni bir aile stratejisi ile sağlanır. Böylece, kadınlar aile içinde değişmeden kalarak ve gelenekleri sürdürerek, ataerkil sistemin modernleşme sürecinde yaşadığı *‘erkeklik kaybı’*nın telafisini sağlamış olurlar (s.146). Foucault'nun (2003) da belirttiği gibi, kadınların *“cinsel organlarının ve bedenlerinin titizlikle tıbbileştirilmesine yol açacak biçimde histerikleştirilmeleri”*nin sebebi, kadının ‘anne’ ve ‘eş’ rollerini pekiştirerek toplumun refahının sorumluluğunu ona yüklemektir (s.104).

2.2. Vatandaşlığın Kurgusu: Anne-Vatandaş Olarak Kadın

Sirman'a göre (2005), bağımsız bir ulus-devlet kurma sürecinde her zaman yeni bir ulus kimliği söylemi oluşturulur. Bu söylem ideal vatandaşın da nasıl olması gerektiğini ortaya koyar ve vatandaşlara belirli haklar ve görevler yükler. Türkiye örneğine bakacak olursak bu süreç, vatandaşlığın aile üzerinden tanımlanması (familial citizenship) ile gerçekleşmiştir. Cinsiyetlendirilmiş bu söylem, ideal vatandaşı birey olarak değil, egemen koca ve ona bağımlı kadın/anne olarak tanımlamıştır (s.148). Türkiye’de milliyetçilik sömürgeleşme korkusu ile yükseldiğinden egemenlik yeni ulusun oluşturulma sürecinde temel hedeflerden biri olmuştur. Bu nedenle erkek öznenin kimseye bağımlı olmadığı bir vatandaşlık tahayyülü kurulmuş, vatandaşlar ile ulus-devlet arasında bağımlılık yerine sevgi ile

kurulan ilişkiler öne çıkarılmıştır. Çekirdek aile de sevginin üretildiği ve geliştiği yer olarak yeni ulus-devletin merkezine oturtulmuştur (A.g.e., s. 167).

II. Meşrutiyet ile birlikte, kız çocuklarına verilen önem artmıştır. Bunun sebebi, yeni toplumsal projenin gerçekleştirilmesi süreci için, kız çocuklarının biyolojik üreticiler, toplumun yeniden üreticileri ve kültürün aktarıcıları olarak görülmeye başlanmasıdır. Bu rollerin kızlara benimsetilmesi ise, erkeklerde olduğu gibi, ilkokullarda okutulan vatandaşlık eğitimi dersi ile sağlanmıştır. Bu derste okutulan kitaplar aracılığı ile modern bir özel alan yaratma görevi verilen kız çocukları, haklarından çok görevlerini öğrenmeye başlamışlardır (Üstel, 2004, ss.113-4). Doğurganlıkları sebebi ile sıkı denetim altına alınan kadınlar kamusal yarar için bedenlerini korumalı ve özel alandaki rollerini (eş, anne, ev hanımı) iyi bir şekilde yerine getirebilmek için eğitim almalıdır. Aile bireyleri (baba, anne, çocuk(lar)) görevleri tarafından hiyerarşik olarak konumlanır. Erkeğin görevleri; eşine sadık olmak, eşinin namusunu hayatı pahasına korumak, eve ekmek getirmek ve eşine saygı göstermektir. Kadının görevleri ise; sadık ve iffetli olmak, eşine hürmet ve itaat etmek, ev işlerini yapmak ve çocuklarını terbiye etmektir (A.g.e., ss.114-7). Yani, modern ailenin kurulabilmesi için kadının eğitimi şarttır. Eğitilmiş kadınlar iyi birer anne olacak ve hem çocuklarına milli değerleri aktarabilecek hem de iyi vatandaşlar yetiştirebilecektir (A.g.e., ss.122-123).

Cumhuriyet döneminde görev temelli yurttaşlık keskin bir kamusal/özel alan ayrımı yaratarak kadın yurttaşların ikincilleştirilmesinde rol oynar. Tıpkı Meşrutiyet döneminde olduğu gibi; Cumhuriyet dönemi kitaplarında da kadın ev işleri ve çocuk bakımı ile uğraşır, erkek işe gider. Evin geçimini sağlayan erkek olduğu için ailenin reisi de o'dur; kadın ve çocuklar ona itaat etmelidirler. Evin ikinci reisi kadın olarak görülür; kadın çalışmak zorunda olsa bile ev ve çocuklarla ilgili işlerini aksatmamalıdır. Bu kadar çok işle uğraştığı için erkek tarafından saygı görmek kadının da hakkıdır. Çocuklar ise anneye hem saygı göstermek hem de itaat etmek zorundadırlar (A.g.e., ss.187-8). 1926 tarihli Medeni Kanun ile birlikte koca evin reisi ve eve ekmek getiren kişi olarak tanımlanırken kadın kocanın yardımcısı ve danıştığı kişi olarak tanımlanmıştır. Erkek aynı zamanda kamusal alanda da aileyi

temsil eden kişidir. Buna bağlı olarak kadın hem aile içerisinde hem de kamusal alanda kocasına bağımlı hale getirilmiştir. 1924 Anayasası ile sınıfı, cinsiyeti, mezhebi ve etnik kökeni ne olursa olsun tüm vatandaşların eşitliği ilkesi getirilmiş olsa da kadınlar bu eşitlik söyleminden dışlanmışlardır (Sirman, 2005, s. 158). 1930 ve 1934'de yapılan yasa değişiklikleri ile seçme seçilme hakkının kadınlara tanınmasını takip eden yıllarda kadınlar bir taraftan erkekler ile eşit vatandaşlık haklarını kullanırken, diğer yandan da *anne-vatandaş* olarak yine bir ikilemin içine çekilmiştir. Siyasete katılan kadınların başta annelik olmak üzere aile ile ilgili vazifelerini ihmal edecekleri endişesi sürekli gündemde tutulmuştur (Sancar, 2012, s.176-177).

1934 yılında yasalaşan Soyadı Kanunu, 18 yaşını dolduran herkesin bir soyadı alması gereğini getirerek her bir bireyin kendine ait kimliği olmasını sağlamıştır. Böylece önceden birbiri içine geçmiş akrabalık ilişkileri ile belirlenen aitlikler ortadan kaldırılarak erkekler arasındaki var olabilecek herhangi bir bağımlılığı ortadan kaldırmıştır. Yeni kimlikler ile kayıtlı hale gelen vatandaşlar, evlilik yolu ile de kayıt altına alınmaya başlanmışlardır. Sadece evli olan çiftlerin miras hakkından yararlanabilmeleri de yine yeni Medeni Kanun ile getirilen uygulamalardan biridir (Sirman, 2005, s. 164). Bu yasalara bağlı olarak ortaya çıkan çekirdek aile, kültürel olduğu kadar yapısal olarak da bazı görevler üstlenmiştir. Yapısal olarak çekirdek aile, erkekler arasındaki eşitliğin sağlandığı ve Osmanlıdan kalan hiyerarşilerin ortadan kalkıp yeni hiyerarşilerin yerleştirildiği bir alan olarak ortaya konmuştur. Yeni aile ile birlikte erkekler, babalar olarak değil kocalar olarak hem aile hem de politika içinde egemen güç olmuşlardır. Kadınlar iyi birer anne ve iyi birer eş olma görevlerini yerine getirdikleri müddetçe vatandaş olarak görülürken, erkekler bağımsız özneler olarak devlet ile resmi ilişkilerini sürdürebilir hale gelmişlerdir (A.g.e., s. 164).

Sancar (2012), 1945-65 dönemini muhafazakâr modernleşme dönemi olarak tanımlar. Bu dönem kadınlar için kamusal alanda sadece vatan, devlet ve aile adına var olabildikleri, kendi sorunları ile ilgili ise sessiz kaldıkları bir dönem olmuştur (s.194). 1950'lerden sonra okullarda verilen Yurttaşlık Bilgisi ders kitaplarında

anne ile kadın-yurttaş birbirinden iyice kopartılmıştır. Gittikçe muhafazakarlaşan ders kitaplarında annenin meslek sahibi olmayan ve ev işlerinden zevk alan biri olarak resmedildiğini görmek mümkündür. Ulusun inşası süreci sonuna gelmiş ve kadınlar sadece ev içi ile tanımlanır hale gelmiştir (A.g.e., s.229).

2.3. Türkiye’de Sosyal Politikalar ve Refah Devleti

Türkiye’de sosyal politika alanında kadın her zaman ev içinde konumlandırılmış, bu alandaki politikalar ve uygulamalar kadını ev içine yönlendirerek toplumdaki eşitsizlikleri gidermek yerine toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin büyümesine yol açmıştır. Kadının asıl yerinin iş gücü değil de ev içi olduğu genel kabulü bu politika ve uygulamaların sorgulanmamasına ve hatta kadının korunması adı altında meşrulaştırılmasına yol açmıştır (Ecevit, 2012, s.15). Türkiye’de aile pek çok insan için sosyal güvenlik kaynağı olarak görüldüğünden kadının anne ve eş olarak rolü refah devletinin en önemli dayanağıdır. Bunun sonucu olarak da kadınlar bağımsız vatandaşlar olarak sosyal politika uygulamalarına dahil olamadıkları gibi bu politikalar ile anne ve eş rolleri derinleşmekte ve kadınların korunmaya muhtaç olduğu algısını güçlendirmektedir (Dedeoğlu ve Elveren, 2012, ss.29-30).

Yeni liberalizm ile birlikte artan muhafazakarlık da sosyal politika uygulamalarına etki ederek kadınları olumsuz etkilemektedir. Türkiye ekonomi politikalarında liberal görüşü benimsediği halde kadının konumuna muhafazakâr bakış açısı ile yaklaşmaktadır. Böylece İslami dayanışmaya ve ailenin önemine vurgu yapılarak bakım hizmetleri ev içine, aileye, yani kadına bırakılmaktadır (Ecevit, 2012, s.25).

Yücesan ve Özdemir’e (2014) göre, AKP Hükümetlerinin uyguladığı neoliberal politikalar, diğer neoliberal ekonomi politikalarını uygulayan gelişmekte olan ülkeler gibi bireycilik, rasyonellik ve serbest piyasanın üstünlüğünün ön kabulüyle ortaya konmuş olsa da Türkiye’yi diğer ülkelere ayıran unsur bu politikaların İslamcı bir siyasal söylem ile birlikte gelişmesidir. Böylece AKP’nin sosyal politika rejimini ve sosyal politika reformlarını muhafazakâr-neoliberal olarak

tanımlayabiliriz. AKP'nin sosyal politika rejimi hakların kazanılması için bireysel sorumluluklara vurgu yaparak bireyciliğe geçişi sağlamaya çalışmıştır. Böylece sağlık, eğitim ve yaşlı bakımı gibi hizmetlerin devlet yerine bireylerin sorumluluk alması gereken alanlar olduğu ortaya konmuş olur. Bu bağlamda sivil toplum kuruluşları ve inisiyatifler de sosyal yardım vermeye teşvik edilirler. Sosyal yardım sadece yoksullara yardım olarak değil AKP'nin güçlü konumunu sürdürmesini sağlayan bir strateji olarak görülmelidir (ss.118-23). Sosyal politikaların bir vatandaşlık hakkı olarak görülmesini engelleyen "sosyal yardım" sosyal güvenlik sisteminin dışında kalan yoksullara ayni ve para yardımı ile sağlanmaktadır. Aileyi ve dinsel örgütleri merkezine alan bu politikalar dayanışmayı ve hayırseverliği ön plana çıkararak muhafazakâr-neoliberal söylemi güçlendirmektedir (A.g.e., ss.134-6).

AB'ye uyum süreci kapsamında Türkiye'de gerçekleştirilen reformlar²³ ne yazık ki kadın istihdamını olumlu yönde etkileyememiştir ve enformel sektörde çalışan pek çok kadın bu yasaların dışında kalmıştır. Ayrıca sosyal politika kapsamında kadın ve erkeğin konumunu eşitleyen 2006 SSGSS Yasası ve emeklilik sisteminde yapılan değişiklikler ile kadınlar sosyal güvenlik ve emeklilik sistemlerine dahil olmadıkları için bu yasalardan yararlanamamanın yanı sıra eskiden sahip oldukları bazı hakları da kaybetmişlerdir. Enformel sektörde çalışan kadınlar babalarının veya kocalarının sosyal güvenliğine bağlı olduklarından sosyal politikada kadın ve erkeği eşit konuma koymanın kadınlara ne derece eşitlik getireceği problemli bir konudur. Bu nedenle bu reformların kadınların kayıplarını karşılayacak ek önlemler alınmadan uygulanmaya konması eşitliği sağlamak yerine toplumsal cinsiyet eşitliğini derinleştirecektir (Dedeoğlu ve Elveren, 2012, ss.34-6).

Etkin sosyal politikaların olmadığı refah rejimlerinde sosyal güvenliğin sağlanması aileden beklendiğinden refah devletinin sürdürülmesi kadının aile içindeki ikincil konumunun sürdürülmesine bağlıdır (A.g.e., s.41). Kadınların haklarının korunması ve genişletilmesi için çıkarılan kanunlar; kanunlar tarafından değil de

²³ 2001 ve 2004'te yapılan Anayasa değişikliği (10. Madde), 2001 Medeni Kanun değişikliği, 2005 Ceza Kanunu değişikliği, 2003 İş Kanunu

aile ve cemaat gibi otoriteler tarafından baskılanan kadınların günlük pratiklerine çok da etki etmemektedir. Bu nedenle önemli olan yeni kanunlar çıkarılmasından çok aile ve cemaat gibi otoriteler içerisindeki inanç ve pratiklerin yavaş ve dikkatli bir biçimde değiştirilmeye çalışılmasıdır (Chatterjee, 2004, s.118).

2.3.1. İş ve Aile Yaşamını Uyumlaştırma Politikaları ve Bakım Politikaları

Türkiye’de, 2015 yılında ücretsiz aile işçisi kadın oranı %28,4’tür. Kadınların çalışmama nedenlerinin başında %57,3 oranla ev işleri ile meşgul olmaları gelmektedir. İkinci sırada %12,6 ile çalışamaz halde olma ve üçüncü sırada %11,3 ile eğitim gelmektedir.²⁴ Oranlar arasındaki uçurum dikkate değerdir; kadınların yarısından çoğu ev işleri sebebi ile iş gücüne katılamamaktadır. 2016 yılında yapılan araştırmaya göre hanelerin %86’sında 0-5 yaş aralığındaki çocukların gündüz bakımını anneler üstlenmektedir. Gündüz bakımının %7.2si nin anneanne ve babaanneler tarafından, %2.8i kreşler ve anaokulları tarafından, %1,5 oranında ise bakıcılar tarafından üstlenildiği ortaya konmuştur.²⁵ Babalar/erkekler resmin tamamen dışındadır. Yine TÜİK 2016 verilerine göre kadınların çoğunluğunun (%33,1) istedikleri ideal çocuk sayısının 2, erkeklerin çoğunluğunun (%31,6) istedikleri çocuk sayısının 3 olduğu görülmektedir.²⁶

Kadir Has Üniversitesinin gerçekleştirdiği 2018 Toplumsal Cinsiyet Algısı Araştırması’na göre erkeklerin alışveriş ve tamir işlerine düzenli katkısı 2016 yılına göre artmış olsa da temizlik, evi toplamak, yemek, bulaşık ve çamaşır işlerine olan katılımları 2016 yılına göre düşüş göstermiştir. Babaların çocukların bakımına katılımları genel olarak düşüktür. Gezme, oynama, okul işleri ile ilgilenme, ders çalıştırma ve genel olarak ilgilenme gibi alanlarda babaların katkısı artış gösterse de alt değiştirme, yıkama, yemek yedirme ve uyutma gibi alanlarda, 2016 yılına

²⁴ Türkiye’de Kadınların İşgücüne Katılımı ve İstihdamı Broşürü, T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı-Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü. Veriler 2015 yılına aittir.

²⁵ <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21869> , Erişim Tarihi: 03.05.2018

²⁶ <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21869> , Erişim Tarihi: 03.05.2018

göre artış görülmesine rağmen, katılım çok düşük oranlarda kalmıştır. Ayrıca babaların %37'si çocuk bakımına daha fazla katılmak ister miydiniz sorusuna hayır demiştir; daha ilginç olan şey ise kadınların da %29'unun eşlerinin çocuk bakımına daha fazla katılmasını istemiyor oluşudur. *Çalışan kadın da çocuklarına yeterince zaman ayırabilir* önermesine kadınların %34'ü erkeklerin %43'ü; *çalışan bir kadın çocuklarına daha iyi bir anne olur* önermesine ise kadınların %41'i erkeklerin %51'i olumsuz yanıt vermiştir. Kadınların %41'i ile erkeklerin %51'i kadınların öncelikli görevini ev işleri olarak görmektedir. Kadınların %23'ü ile erkeklerin %29'u kadınların anne olduktan sonra çalışmaması gerektiğini düşünmektedir.²⁷

Çalışan kadınlar çalışmayan kadınlara göre çocuk bakımında daha fazla destek alsalar da bu durum sadece işte oldukları saatleri kapsamakta, akşamları ve hafta sonları çocuk bakımı ve ev işleri yine annelerin sorumluluğunda olmaktadır. Bu nedenle, çalışan kadınlar *çift vardiya* yapmakta ve iş yükleri daha fazla olmaktadır.²⁸ 2015 yılı verilerine göre annelerin %76,5'i merkez bazlı çocuk bakım hizmetleri veya okul öncesi eğitim hizmetlerinden yararlanmamaktadırlar. Bu durum annenin eğitim düzeyine, istihdamına ve hane halkının gelir düzeyine göre farklılıklar göstermektedir. Hizmetlerden yararlanma oranı düşük olsa da çocuk bakım hizmetleri için var olan talebin büyük bir kısmı karşılanmamaktadır. 0-4 yaş aralığındaki çocuklar için bakım hizmetleri yaygın değildir, kamuya bağlı okul öncesi eğitim hizmetleri 5 yaş üstü çocuklara hizmet vermektedir, 3-6 yaş grubuna hizmet sağlayan özel anaokulları bulunsa da maliyetleri yüksek olduğundan herkes için ulaşılabilir olmamaktadır, 0-3 yaş için ise kaliteli gündüz bakım evi/kreş oldukça az sayıdadır.²⁹ Bu durum kadınların iş gücüne katılımına engel olmakta veya çalıştıkları işleri bırakıp bir daha geri dönmelerine sebep olmaktadır. Araştırmaya katılan kadınların %45'i önceden çalışmalarına rağmen işlerini

²⁷ TÜRKİYE'DE TOPLUMSAL CİNSİYET VE KADIN ALGISI ARAŞTIRMASI 2018 - Kadir Has Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları Araştırma Merkezi

²⁸ Türkiye'de Çocuk Bakım Hizmetlerinde Arz ve Talep Durumu, Eylül 2015 , ss.45-6.

²⁹ A.g.e., ss.48-52.

bıraktıklarını ve işlerini bırakan kadınların %71'i ise iş bırakma sebeplerini çocuk bakım sorumlulukları olarak belirtmişlerdir.³⁰

Sanayi devrimi ile birlikte üretim ev içinden çıkarak fabrikalara, ofislere, diğer iş yerlerine kaymış; çalışma şartları işveren tarafından belirlenmeye başlamış ve üretim geçim sağlamaktan çok kar üretme ve verimlilik sağlama üzerine kurulu bir mekanizmaya dönüşmüştür. Bununla birlikte ev içinde sağlanması gereken çocuk bakımı, yaşlı ve hasta bakımı ve diğer ev işlerinin yükü ile dışarıda gelir getiren işlerin yükünü aynı anda karşılamak zorlaşmıştır. Aile ve iş yaşamı arasındaki bu çatışma kadının ev içi işleri yüklendiği erkeğin ise eve ekmek getirdiği, cinsiyete dayalı iş bölümüne dayanan ataerkil aile modeli ile çözülmüştür. Ancak kadınların büyük oranlarda iş gücüne girmeye başlaması ataerkil aile modeline alternatif modeller geliştirilmesi gerektiğini doğurmuştur (İlkkaracan, 2010, s.7).

İş ve aile yaşamını uzlaştırma politikaları ev içindeki iş yükü ile iş yaşamındaki sorumlulukların birlikte yürütülebilmesi için kurumsal ve sosyal destek mekanizmaları geliştirmeyi hedefler. Bu destek mekanizmaları genel olarak çalışma zamanı ve izinlerine ilişkin mekanizmalar ile bakım hizmetlerine ilişkin mekanizmalardan oluşur. Bu iki mekanizmaya nakit transferleri politikaları da eklenebilir. Nakit transferleri ev içi bakım yükünün sağlanabilmesi için aileye yapılan nakit desteğidir; ancak alınan nakit desteğini kullanarak bakım hizmetlerini gerçekleştirmek için tek bir kişinin evde kalması gerektiği ve bu kişi genellikle kadın olduğu için nakit transferleri politikaları ataerkil aile modelinin sürdürülmesine yol açmaktadır. Kadın ve erkekler arasında eşit iş bölümünü sağlayan uzlaştırma politikaları olmadığında kadınlar iş gücünde erkeklerle eşit fırsatlara sahip olamamakta veya iş gücüne hiç dahil olamamaktadırlar (A.g.e., ss.8-9).

³⁰ A.g.e., s.62

2017 Hanehalkı İşgücü Araştırmasına göre³¹, 2016'da Türkiye'de 15 yaş ve üstünde istihdam edilen erkeklerin oranı %65,1 iken kadınlarda bu oran sadece %28'dir. 2018 Şubat ayı verilerine göre ise³², bu oran erkeklerde 71,5 iken kadınlarda %33,3 olmuştur. Kadın istihdamı eğitim seviyesine göre artış gösterirken, kadınlar en çok hizmet sektöründe istihdam edilmişlerdir. Yarı zamanlı çalışma oranları ise erkekler için %6,5 iken kadınlarda bu oran %19,1'dir. Kadınlar çalışmama nedenlerinin başlıca sebebi olarak %57,3 oran ile ev işlerini %11,3 oran ile de eğitimi göstermişlerdir.³³ İlkaracan'ın tespitine göre (2010), kadınların eğitimi yükseldikçe iş gücüne katılımlarının yüksek oranlarda artmasının sebeplerinden bir tanesi kadınların eğitim oranı arttıkça iş ve aile yaşamını uzlaştırma politikalarına daha kolay ulaşabiliyor olmalarıdır. Yüksek eğitilmiş kadınlar büyük olasılıkla formel piyasada istihdam edildiklerinden annelik, emzirme izni, doğum izni gibi yasal haklardan yararlanmaları kolaylaşmaktadır. Yüksek ücret ile çalışmaları daha muhtemel olan eğitilmiş kadınlar aynı zamanda bakım ve ev işleri için dışarıdan hizmet satın alabilmektedirler (s.23).

Kadının iş gücüne katılımını olumsuz etkileyen bir diğer sorun ise cinsiyetçi kültürel önyargılardır. Kadının kamusal alanda erkeklerle birlikte olmasının yanlış olduğu görüşünün yanı sıra kadının birincil görev ve sorumluluklarının aileye karşı, annelik ve eşlik, olduğu ile ilgili muhafazakâr görüş oldukça yaygındır. Bu görüşe göre, kadın iş gücüne katılsa bile ev işlerini ve çocuk bakımını aksatmamalı ve kendisinden beklenen bu sorumlulukları her şeyin önüne koymalıdır (İlkaracan, 2010, s.23). Kadın istihdamının önündeki engellerden bir tanesi de erken çocukluk bakımı ve eğitimi ile ilgili hizmetlerin eksikliği ve yetersizliğidir. Erken çocukluk eğitimi sosyal bilimciler tarafından çoğunlukla çocuğa sağlayacağı faydalar üzerinde durularak ortaya konmakta kadının iş gücüne katılımına olan etkisi ikinci planda kalmaktadır. Oysa ki erken çocukluk bakım ve eğitim hizmetleri kadınların iş gücüne katılma kararlarını büyük ölçüde etkilemektedir (Ecevit, 2010, ss.88-9).

³¹ <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=24635> , Erişim Tarihi: 20.05.2018

³² <http://www.tuik.gov.tr/HbGetirHTML.do?id=27688> , Erişim tarihi: 20.05.2018

³³ Türkiye'de Kadınların İşgücüne Katılımı ve İstihdamı Broşürü, T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı-Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü. Veriler 2015 yılına aittir.

Kadın ve erkeğin farklı görev ve sorumlulukları olması gerektiği görüşüne dayanan cinsiyet rolleri teorisini benimsemiş bir ülke olarak Türkiye’de sosyal politika ve özellikle de bakım politikaları alanında kadının önce anne ve es olarak görülmesi kadının ikincil konumunu iyileştiremediği gibi varolan eşitsizliği daha da pekiştirmektedir. AKP Hükümetleri altında da ne kadını anne ve es olarak gören söylem ne de ne de bu söylemin sosyal politikalara yansımada bir değişiklik olmuştur. Artan muhafazakârlık ile birlikte daha da artan ideal annelik söylemleri sadece sosyal politika alanında değil toplumun her alanında kadınları önemli ölçüde etkilemeye devam etmektedir. İdeal annelik söylemi toplumun her alanında yeniden üretildiğinden daha çok yayılmakta ve daha güçlü hale gelmektedir. Bu söylemin yayılması ve yeniden üretilmesinde kadın odaklı STK’lar da dahil olmak üzere pek çok STK’nın rolü büyüktür. Bir sonraki bölümde, bu duruma iyi bir örnek oluşturan, kadın odaklı bir STK olarak KADEM’in idealize edilen annelik söylemi analiz edilecektir.

3. KADIN VE DEMOKRASİ DERNEĞİ (KADEM) VE ANNELİK SÖYLEMLERİ

Kadın ve Demokrasi Derneği (KADEM), kadınların toplumun her alanında aktif birer katılımcı olmalarını sağlamak amacı ile 8 Mart 2013 tarihinde kurulan kadın odaklı bir sivil toplum kuruluşudur. Kadınların yasal hakları ile ilgili bilgilendirilmeleri, iş gücüne katılımlarının artırılması için mesleki açıdan gelişmelerinin sağlanması gibi hedefler doğrultusunda pek çok proje, kampanya ve eğitim çalışmaları yürütmektedir. Bu çalışmaların yanı sıra pek çok zirve ve kongreye ev sahipliği yapan KADEM'in çalışma alanı mülteci sorunundan siyasette kadın temsiline, kadına yönelik aile içi şiddetten çocuk istismarına, kadın istihdamından gençlik çalışmalarına kadar birçok konuyu kapsamaktadır.³⁴ Aile birliğinin korunması konusuna fazlasıyla önem veren KADEM'in toplumsal cinsiyete yaklaşımı da diğer kadın örgütlerinden farklıdır. KADEM çalışmalarında toplumsal cinsiyet eşitliği yerine "toplumsal cinsiyet adaleti" kavramını merkeze almakta, eşitliğin tek tip bir kadın anlayışı yarattığını söyleyerek adaleti ön plana çıkarmaktadır.³⁵

Başkanlığını Doç. Dr. Sare E. Aydın Yılmaz'ın ve yardımcılığını da Sümeyye Erdoğan Bayraktar'ın yürüttüğü KADEM, 2013 yılında kurulduğundan itibaren pek çok zirve, kongre, panel, konferans, sempozyum gerçekleştirmiştir. Özellikle 25 Kasım Kadına Yönelik Şiddette Karşı Uluslararası Mücadele Günü kapsamında kadına yönelik şiddet ile ilgili kampanyalara imza atmıştır. KADEM festival, fuar, kamp gibi etkinlikler ve üniversitelerde yapılan konuşmalar ile gençlerle ve

³⁴ <http://kadem.org.tr/kadem-hakkinda/> , <http://kadem.org.tr/>

³⁵ <http://kadem.org.tr/iv-toplumsal-cinsiyet-adaleti-kongresi-kongre-bildiri-cagrisi/>

öğrencilerle de buluşmaktadır. KADEM'in alt yapılanması olan KADEM Gençlik Komisyonu gençler ile gerçekleştirilecek faaliyetlerin organizasyonu ve derneğe yeni genç üyelerin katılımı ile ilgili çalışmalar yapmaktadır.³⁶ Bu tez kapsamında KADEM'in sadece annelik ile ilgili söylemleri analiz edilecektir.

KADEM'in AKP Hükümeti ile olan yakınlığı da KADEM'i dikkat çekici bir sivil toplum kuruluşu yapmaktadır. Bu yakınlık Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın kızı Sümeyye Erdoğan Bayraktar'ın KADEM'in Başkan Yardımcısı görevinde bulunmasından çok KADEM'in söylemlerinin AKP'nin söylemleri ile paralelliklerinden kaynaklanmaktadır. Kadın ve erkeğin fitratlarının farklı olduğu ve bu nedenle eşitlikten değil eşdeğerlikten bahsedilebileceği konusunda KADEM'in söylemleri Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın söylemleri ile oldukça benzeşmektedir. KADEM'in AKP Hükümeti'ne olan yakınlığını Dernek Başkanı Sare Aydın Yılmaz'ın şu sözlerinde de açıkça görmek mümkündür: “*Sayın Cumhurbaşkanım, Bizler sizin yolunuzdan gitmeyi, sizi taklit etmeyi seviyoruz. Bizim de bir RABİAMİZ var! Biliyor ve inanıyoruz ki, Güçlü Kadın Güçlü Aileyi, Güçlü Kadın Güçlü Toplumunu, Güçlü Kadın Güçlü Ekonomiyi, Güçlü Kadın Güçlü Devleti oluşturur.*”³⁷

Kadının toplumun her alanına katılımının sağlanması hedefi ile yola çıkan KADEM'in bir diğer dikkat çekici özelliği ise, kadını öncelikle aile içinde konumlandıran söylemleridir. Misyonunu “*Kadınların sosyo-kültürel, ekonomik ve siyasal hayata aktif katılımlarını sağlayarak, kadınların demokratik haklarının bilincinde olmalarını destekleyici, mesleki gelişimlerine yönelik projeler ve aktiviteler gerçekleştirerek; araştırma, inceleme ve yayın çalışmalarını teşvik etmek, yürütmek ve yaymayı amaçlamaktadır.*” şeklinde ortaya koyan KADEM'in kadının aile içindeki konumu ile ilgilendiğini en başından görmek mümkün. Nitekim derneğin misyonu açıklanırken “*Kadının aile içi ve sosyal rollerinin dengelenmesi*”, “*Kadın ve aileyle ilgili olarak hayatı anlamlandıran sağlık, hukuk, çevre, sanat, spor, medya, ahlaki değerler*”, “*Kadınların aile içinde, ekonomik,*

³⁶ <http://kadem.org.tr/genclik-komisyonu/>, Erişim Tarihi: 02.05.2018

³⁷ <http://kadem.org.tr/kadem-kisikli-binasi-acilis-programi-kadem-baskani-doc-dr-sare-aydinin-konusma-metni/>

sosyal ve kültürel hayatta üretken bireyler olmalarını desteklemek” gibi kadın ve aileyi bir arada ele alan hedeflere rastlanmaktadır. ³⁸ Kadının birincil görevini annelik ve eşlik olarak gören düşünce yapısı KADEM’in söylemlerinde sıklıkla karşımıza çıkmaktadır.

Tezin bu bölümünde KADEM’in annelik üzerine ürettiği söylemler analiz edilecektir. KADEM’in toplumsal cinsiyete, kadın ve erkek rollerine, kadın istihdamına bakışı ile toplumsal cinsiyet adaleti kavramı, aile birliğinin önemine ve din ve aile ilişkisine yapılan vurgu annelik söylemleri bağlamında ele alınacaktır.

3.1. Toplumsal Cinsiyet ve KADEM

Kadın sorununu sosyal bir sorun olarak kurmak kadınların politik özneler yerine ‘sorun sahipleri’ olarak görülmesine yol açar. Sorun kelimesi sorunsuz tanımını doğurduğundan yoksul kadınları girişimci yaparak, eğitimi yoksa okur yazar yaparak sorunun çözülebileceği algısını yaratır (Bora, 2011, s.45). Feminizm toplumsal cinsiyet meselesine politik bir mesele olarak yaklaştığı ve kadınları politik özneler olarak gördüğü için farklı kadınlıkların kurulmasının nedenlerini ve erkek egemenliğinin bu farklılıklar üzerindeki etkisini analiz edebilir (A.g.e., s.45). Bora’ya göre, kadın erkek ayrımı dahil olmak üzere “doğal” olarak kodlanan tüm ayrımları/ikilikleri toplumsal güç ilişkilerinin üretimi ve yeniden üretimi ile bağlantılı olarak analiz etmek ve eşitsizliği politik bir problem olarak kurmak gerekmektedir (A.g.e., s.79).

KADEM Başkanı Sare Aydın Yılmaz verdiği bir röportajda: “*Yapılan araştırmalarda şiddet erkeklik, güç ve iktidar üzerinden tanımlanıyor. Biz de bu*

³⁸ <http://kadem.org.tr/kadem-hakkinda/>, Erişim Tarihi: 02.05.2018

algıyı düzeltmek için erkeklik, güç ve iktidar gibi kavramların esasında şiddetle bir ilgisi olmadığını göstermeyi hedefliyoruz.” diyor.³⁹

Bir diğer röportajında ise erkeklik ve güç gibi kavramların kullanılmasını şu şekilde eleştiriyor: *“Kadının ezilmesi birtakım haksızlıklara uğramasının nedeni erkektir diyen feminist söylem karşısında, bu iki cinsi birbirinin karşısına düşürmeden, güç savaşına döndürmeden, kadın ve erkeği toplumda zenginlik sağlayan bireyler olarak görerek kadının haklarını savunuyoruz.”⁴⁰*

Kadın hakları ihlallerinin kaynağını görmezden gelerek kadın haklarını savunmak, bu ihlaller ile ilgili sorunu çözmek bir yana sorunun çözümü için bir adım atmaya bile zorlaştırır. Erkeklik, güç ve iktidar kavramlarını, erkek egemenliğinin kadın ve kadın bedeni üzerinde kurduğu veya kurmaya çalıştığı baskı ve denetimi görmezden gelerek kadın meselesi ile ilgili sorunların çözülmesi, kadının sosyal, siyasi ve ekonomik alanlarda var olabilmesi oldukça zor görünmektedir. Toplumun her alanında kendini apaçık hissettiren erkek egemen düzenin varlığı yok sayıldığında kadının iş gücüne, eğitime, siyasete dahil olması için yapılan çalışmalar eksik kalacaktır. Kadın ve erkeği birbirine düşüren erkeğin kadın üzerindeki tahakkümünü ortaya koyan feminist söylemden ziyade bu tahakkümü kadın üzerinde ve kadına karşı kullanan erkekliktir. Bu nedenle, feminist olsun olmasın, kadın hakları savunusu yapan bir kadın sivil toplum kuruluşunun kadın kadının ikincil konumda olmasının en önemli etkenlerinden bir tanesini görmezden gelmesi kadın hakları savunusunu yetersiz kılacaktır. KADEM’in kadın hakları yerine insan hakları söylemi bir yandan güç, iktidar ve erkeklik kavramlarını eleştirmelerinin zemini olarak görülebilecekken, kendilerini kadın haklarını savunan bir kadın sivil toplum kuruluşu olarak tanımlamalarını sorgulanabilir hale getirmektedir:

³⁹ <http://kadem.org.tr/kadem-genel-baskani-doc-dr-sare-aydin-yilmazin-sabah-gazetesi-roportaji/>

⁴⁰ <http://kadem.org.tr/kadem-genel-baskani-doc-dr-sare-aydin-yilmazin-kadin-ve-toplum-dergisi-roportaji/>

“Kadim öğretinin şimdilerde unutulmuş bir ilkesi olan kadına bakışın insani bir mesele olduğu topluma yeniden hatırlatılmalıdır. Kadın ve erkeği, çatışmacı bir rekabetin parçası haline getiren çıkmazdan çıkarmak, toplum menfaati açısından son derece önemli bir konudur. Zira, kadın ve erkek birbirinin rakibi değil, tamamlayıcısı ve bütünleyicisidir. Kadını veya erkeği sadece cinsiyetçi bir bakış açısıyla ele almak, onların aslında insan olduğu gerçeğini gözden kaçırmaktır.”⁴¹

“Kadınlar ve erkekler hayatı aynı biçimde yaşamazlar, değerlerden, politikarlardan, mekanlardan, kültürden, toplumsal kabullerden farklı düzeyde etkilenirler, ancak yaşamı devam ettirmek için birbirlerine ihtiyaç duyarlar. Bu nedenle meseleye salt kadın ve cinsiyetçi bir yaklaşımla değil insan olmak ve insan hakları kapsamında baktığımızı ifade etmek isterim.”⁴²

Kadın haklarına ve mücadelesine genel bir insanlık kavramı üzerinden yaklaşmak bazı sorunlar yaratır. Erkek egemen sistemde kadının eşitsiz konumu bir gerçekliktir ve bu konuyu genel bir insan hakları çerçevesinde ele almak meselelerin önemini gölgede bırakmaktadır. Kadının ikincil konumunun iyileştirilebilmesi için pozitif ayrımcılık uygulanmalı ve bunun için de genel bir insan hakları söylemi yerine kadının insan haklarından bahsedilmelidir. Kadının insan haklarından bahsetmek cinsiyetçi bir bakış açısı değil, var olan cinsiyetçiliğin önlenmesi için gerekli bir mücadeledir. Kadın ve erkeğin birbirinin tamamlayıcısı ve bütünleyicisi olduğu söylemi, kadın ve erkeğin farklı toplumsal görev ve sorumluluklar üstlenmesi gerektiği düşüncesini ortaya çıkarır. Bu da kadına annelik eşlik gibi rollerin atfedilmesine yol açtığından cinsiyetçiliğin asıl temelini bu noktada aramak gerekir.

Kadın önce insandır diyerek kadının insan hakları yerine insan haklarına vurgu yapan Yılmaz, II. Uluslararası Kadın ve Adalet Zirvesi’nin açılış konuşmasında da *“Kadının insan hakları meselesini, cinsiyet üzerine kurulmuş bir mücadeleye*

⁴¹ <http://kadem.org.tr/8-mart-dunya-kadinlar-gunu-bildirisi-2/>

⁴² <http://kadem.org.tr/kadem-baskani-sare-aydinin-kadin-ve-yoksulluk-kongresi-konusma-metni/>

*indirgeyemeyiz. Kadın annedir, eştir, arkadaştır, her şeyden önce, insandır.*⁴³ demiştir. Görüldüğü gibi, Yılmaz'ın kadını her şeyden önce insan olarak gördüklerini belirten sözleri ile kadını anne ve es olarak gören söylemi birbiriyle tezat oluşturmaktadır. Kadını anne ve es olarak görmek, KADEM'in karşı çıktığı kadın meselesinin cinsiyete indirgenmesinin güzel bir örneğidir. Kadının her şeyden önce insan olması cinsiyet kimliği üzerinden politika yapılamayacağı anlamına gelmediği gibi kadın hakları savunusunu insanlık üzerinden yapmak asıl meselenin bilerek gözden kaçırılmasına neden olur.

KADEM'in söylemlerinde göze çarpan bir diğer mesele ise cinsiyetçi söylemler ürettiyor olmalarıdır:

*“Yanı başımızda yıllardır devam eden ve galibi olmayan savaşlarda; eşini, ailesini kaybeden, bedeni üzerinden savaş taktikleri geliştirilen ve tüm bunlara rağmen çocuğunu, onurunu, şerefini korumaya, harabeye dönmüş hayatı tekrar inşa etmeye çalışan kadınlardır.”*⁴⁴

*“Hayatın ağır yüklerini taşıyan, elinin emeğini gözünün nuru ile birleştiren, küçük yüreğine koskoca sevgiler sığdıran, güçsüz bedenlerin güçlü kahramanları kadınlar!”*⁴⁵

Bu cinsiyetçi söylemler kadın düşmanlığından kaynaklanmıyor olsa da kadın ve erkeğe biyolojik özelliklerine göre görev ve sorumluluk atfedilmesi gerektiğini düşünen bir düşünce yapısının ürünü olarak kadını güçsüz, zayıf, korunmaya muhtaç kimseler olarak konumlandırmaktadır. Kadın güçlü resmedildiğinde ise namusunu ve onurunu koruyan kahraman annelerle karşılaşılmaktadır. Cinsiyetçi söylemlere KADEM'in kampanyalarında da rastlamak mümkün. 25 Kasım Kadına Yönelik Şiddete Karşı Uluslararası Mücadele Günü kapsamında *Erkeksen Öfkeni*

⁴³ <http://kadem.org.tr/ii-uluslararasi-kadin-ve-adalet-zirvesi-baskani-sayin-sare-aydinin-acilis-konusmasi/>

⁴⁴ <http://kadem.org.tr/kadem-kisikli-binasi-acilis-programi-kadem-baskani-doc-dr-sare-aydinin-konusma-metni/>

⁴⁵ <http://kadem.org.tr/8-mart-dunya-kadinlar-gunu-kutlamasi-dernek-baskanimiz-sare-aydinin-konusma-metni/>

Yen ve Önce Adam Ol gibi kampanyalara imza atan KADEM bu kampanya isimlerini seçerken ironi⁴⁶ yapmış olduklarını ifade etse de cinsiyetçi dili yeniden üretmektedir.

3.2. Toplumsal Cinsiyet Adaleti

Yabancı'ya göre (2016), KADEM'in toplumsal cinsiyet adaleti yaklaşımı mevcut kadın çalışmalarına bir alternatif ve açıkça daha ulusal/bölgesel bir yaklaşım getirirken patriarkal toplumsal cinsiyet modelinden kaçınmamaktadır. Ayrıca toplumsal cinsiyet adaleti kavramı İslam'ın kadını erkeğin tamamlayıcısı olarak gördüğü bilgisine referans dışında da temellendirilememektedir (s.605).

Nisa Suresinin 4. Ayetini⁴⁷ örnek gösteren Sare Aydın Yılmaz İslam'ın adalet anlayışının kişilerin birbirine karşı sorumluluklarına ve insan hakları temeline dayandığını belirtmiş ve *“Kadın ve erkek arasında hak ve sorumlulukların düzenlenmesinde cinsiyet ve fiziksel uygunluk faktörünün gözetilmesi ise bu bakımdan kadın ve erkeğin çıkarına olacaktır. Kadın ve erkek arasındaki doğuştan getirdikleri bedensel, akli ve ruhi farklılıkların salt mutlak bir eşitlik iddiasıyla görmezden gelinmesi yerine kabul edilmesi, bu farklılıkların karşılıklı olarak fırsata dönüştürülmesi gerekmektedir.”* demiştir.⁴⁸

Zehra Yılmaz'a göre (2015), İslam için aile toplumda ahlakı ve toplumun devamlılığını sağladığı ve cinsel arzuyu denetim altında tutan bir kurum olarak görüldüğü için oldukça önemlidir. Tıpkı erken modernleşme dönemi kadınları gibi İslamcı kadınlar da aileyi toplumun yozlaşmasını engelleyebilecek bir sığınak olarak görürler. İslamcı kadınlar için aile Müslümanların var olma mücadelesinde

⁴⁶ <http://kadem.org.tr/sare-aydin-erkesen-ofkeni-yen-diyerek-ironi-yaptik-sabah/>

⁴⁷ *“Ey insanlar, sizi bir tek candan yaratan, ondan da eşini yaratan ve her ikisinden pek çok kadın ve erkek meydana getiren Rabbinize karşı sorumluluklarınızın bilincinde olun”* -

<http://kadem.org.tr/kadem-baskani-sare-aydinin-kadin-ve-yoksulluk-kongresi-konusma-metni/>

⁴⁸ <http://kadem.org.tr/kadem-baskani-sare-aydinin-kadin-ve-yoksulluk-kongresi-konusma-metni/>

önemli bir yere yerleşmiş, kadın ise ‘fitri’ özelliği gereği aile ile özdeşleştirilmiştir. Kadın ve erkek arasında yaratılıştan gelen beden, zihin, davranış ve karakter zıtlıklarını doğal ve değişmez gören İslamcılar için fitrat söylemi yaratılıştan kaynaklanan özellikler ile sosyal roller arasında bağ kurarak kadının aile içindeki konumunu meşrulaştırmaya yaramaktadır. Böylece İslam’da kadınlar doğurganlıkları sebebi ile anne olarak tanımlanır, anne olmaktan kaynaklı duygusallık, kırılabilirlik gibi özellikler kadına yüklenir ve atfedilen bu özelliklere dayanarak ev içi işleri ile çocuk bakımı kadının sorumluluğuna bırakılır. Feminist teori içinde tartışılan toplumsal cinsiyet kavramının karşısına da fitrat kavramı getirilir (ss.168-170).

KADEM’in düzenlediği II. Uluslararası Kadın ve Adalet Zirvesi’nde konuşan Aile ve Sosyal Politikalar Bakanı Fatma Betül Sayan Kaya da Sare Aydın Yılmaz’ın fikirleri ile aynı doğrultuda şunları söylemiştir:

“Verdiğimiz mücadelenin gayesi, coğrafyamızda acı ve gözyaşına boğulan kadınlarımızın elinden alınan onurunu yeniden kazandırmaktır. Eşitlik kavramının dar ve yetersiz anlamı içine sıkışmadan, kadının kendi hakikatine uygun bir saygınlık kazanması bu alandaki en önemli hedefimizdir. Kadını bilgiden, üretimden, aileden ve çocuktan bağımsız gören anlayış, telafisi olmayan bir toplumsal çöküş zemin hazırlamıştır. Kadını her alanda hak ettiği yere taşımaya çalışırken, onun aile içindeki rolünü görmezlikten gelemeyiz. Modern dünyanın başlıca yanlışlarından biri budur.”⁴⁹

Buradan şunları anlamak mümkün: Eşitlik söylemi *kadınlık onurunu* yok eder ve kadının *hakikati olan* anneliği ve aileyi yok sayar. Bu anlayışa göre kadının gerçekliği anneliktir, eşliktir, kadının yeri ailedir; kadın hakları önemli bir meseledir ancak kadının anneliği ve ev içi rolleri hak ve özgürlüklerin sınırındadır. Kadın ve erkeğin görev ve sorumluluklarının farklılaşması gerektiğinin altı, kimi zaman dini referans ile kimi zaman da biyolojik referanslarla, çokça çizilmektedir. Örneğin Yılmaz:

⁴⁹ <http://kadem.org.tr/ii-uluslararasi-kadin-ve-adalet-zirvesi-basladi/>

*“Geleneksel olarak toplum tarafından kadına ve erkeğe yüklenen rollerin, zamanın ruhuna uygun, hakkaniyet çerçevesinde yeniden tanımlanması ve algılanmasıyla gerçekleşeceği kanaatindeyiz.”*⁵⁰ diyerek kadın erkek rollerini verili kabul etmekte, ancak bunun değişmesi gerektiğini değil adil bir şekilde kadın ve erkek arasında paylaşılması gerektiğini söylemektedir. Ancak erkeklik, güç ve iktidar kavramlarından kaçınarak ev içi işleri, çocuk, hasta ve yaşlı bakımını kadına yükleyen sistemin nasıl eleştirileceği ve gelenekçi görev dağılımının değiştirilip kadınlar ve erkekler için (yani, kadınlar için) nasıl daha adil olabileceğini tasavvur etmek hayli zordur.

Cam tavan araştırma raporu basın lansmanında konuşan Yılmaz’ın sözlerinden daha adil bir iş bölümünden kastedilene anlamak mümkün:

*“Ailenin birlikteliğinin devamı ve gelecek toplum yapılanması için erkekler de ev aile hayatında, çalışan kadına yardımcı olmak zorunda”, “kadınlara bu iki rolü yüklemek ve bunun karşısında yardımcı olmamak adalet anlayışımıza ve inandığımız değerlere sığmaz.”*⁵¹

Bir yandan kadına bu iki rolün yüklenmesi eleştirilirken diğer yandan bu durum verili kabul edilmekte ve bir alternatif sunulmamaktadır. KADEM’in söylemlerinde sıklıkla rastladığımız “rollerin insafli dağılımı”ndan kastedilen şey ise bu cümleden anladığımız gibi aile içi görev ve sorumluluklar kadına yüklenirken erkeğin sadece “yardımcı” olmakla görevlendirilmesidir. Tabi bu yardım da eğer kadın çalışıyorsa gereklidir; kadın çalışmıyorsa zaten ev işlerini ve çocuk bakımını tek başına üstlenebilir görüşü benimsenmektedir. Cinsiyete dayalı rol dağılımının yarattığı eşitsizliğe alternatif aramaktan ziyade, erkeğin yardımı ile var olan eşitsizlik görmezden gelinerek sözde adaletli bir rol dağılımı önerilmiş olmaktadır.

KADEM ile birlikte İslam İşbirliği Teşkilatı’nın düzenlediği Teşkilatı Aile Değerlerini Ve Evlilik Müessesesini Koruma Toplantısı’na katılan Aydın; ailenin korunması konusunda Batı’nın çözümlerini almak yerine Türk toplumunun kendi

⁵⁰ <http://kadem.org.tr/kadem-kadin-ve-demokrasi-dernegi-baskani-sayin-sare-aydinin-acilis-konusmasi/>

⁵¹ <http://kadem.org.tr/cam-tavan-arastirma-raporu-basin-lansmani-yapildi/>

inanç sisteminden referansla ve kendi kavramları ile çözüm üretmesi gerektiğini belirtmiştir.⁵² Eşitlik kavramının sadece Batı'ya mal edilip reddedilmesi sorunlu bir düşünce iken eşitlik veya adalet gibi kavramların kadının değil de ailenin korunması için var olması gerektiği düşüncesi daha büyük sorun yaratmaktadır. Kadınlar için var olduğunu söyleyen KADEM aslında aileye kadından daha çok önem verdiğinin sinyallerini vermektedir.

Toplumsal Cinsiyet Adaleti Kongresi'nin sonuç bildirgesinde de şu maddeye yer verilmiştir: “(...) eşitlik kavramı ile kadın erkek arasında hakkaniyetli bir ilişki kurmak isteyen söylemler yasalar önünde eşitliği sağlamışken kadının mağduriyeti halen giderilememiş ve adalet sağlanamamıştır. Bu sebeple artık eşitlik söyleminin ötesinde bir yaklaşımı tartışmanın vakti gelmiştir.”⁵³

Yasalarla iyileştirilen kadın haklarının kâğıt üzerinde kalmasının sebebinin eşitlik söyleminin yetersizliğinden mi yoksa devletin eyleme geçmemesinden ve geleneksel düşüncenin ve kültürel değerlerin değiştirilememesinden mi kaynaklandığı sorgulanmalıdır. Eşitlik yerine adaleti koymak, kültürel değerleri korurken erkeği kadından üstün gören değerleri gözden kaçırmak kadın haklarının yazıda kalmasını ne dereceye kadar önleyeceği de tartışılması gereken bir konudur. Önemli olan bu sorulara cevap aramak ve çözüm üretmektir. Ancak KADEM'in söylemlerine bakıldığında kadın haklarının uygulanmasında devletin rolüne veya kültürel değerlerin eleştirisine rastlanmamaktadır.

“Pusulası ancak adalet olan bir eşitlik, kadınlara fayda sağlar.”⁵⁴ diyen Yılmaz,

“Bu anlayıştan hareketle bizler, kadın meselesini, batının ürettiği tek-tip kadın imajı ve belli bir kitleyi hedef alan kadın politikası yerine, farklı kadın kimliklerinin varlık bulduğu, kendi öz milli ve manevi değerlerini koruduğu kimlik, kişilik ve

⁵² <http://kadem.org.tr/kadem-aile-degerlerini-ve-evlilik-muessesesini-koruma-toplantisinde/>

⁵³ <http://kadem.org.tr/toplumsal-cinsiyet-adaleti-kongresi-sonuc-bildirgesi/>

⁵⁴ <http://kadem.org.tr/ii-uluslararasi-kadin-ve-adalet-zirvesi-baskani-sayin-sare-aydinin-acilis-konusmasi/>

özgürlük mücadelesi olarak görüyor, toplumsal cinsiyet adaletini benimsiyoruz."⁵⁵ diyerek devam etmektedir.

Bora'ya göre (2011), kadınların hakları yerine kadınların nasıl olmaları gerektiğine dair ahlaki ve kültürel normlara odaklanması cinsiyet eşitsizliğinin politik bir sorun olmaktan çıkarıldığıнын bir göstergesidir. Modern laik feminizm ile İslami feminizm ve İslamcı kadın hareketi arasındaki benzerlik de bu noktada ortaya çıkmakta iki taraf da siyaseti kültür terimleri ile yapmaktadır. Modern laik feminizm kadınları ileri/geri, aydınlık/karanlık gibi ikiliklere sokarken İslamcılar yerli/yabancı, zahir/batın gibi ikilikler üzerinden konuşur (s.173). Kültürün terimleri ile konuşmanın sıkıntılarında bir tanesi kültürün değişken olmasıdır. Çoğunlukla kültürü ve kültürden doğan anlamları verili kabul eden İslami feminizmin, toplumsal değişimi bir bozulma olarak yorumlaması kaçınılmazdır (Bora, 2011, s.178). Zehra Yılmaz (2015) ise, kültürel farklılığa yapılan vurgunun kültürel özcülüğe yol açabileceğini söyler (s.165). Kadınlar, kendisini feminist olarak tanımlamasa da İslam'a çokça referans veren KADEM'in söylemlerinde, eşitlik kavramının getirdiği tektipleştiricilikten çıkarılarak başka bir tek tip kadın algısına sokulmaya çalışılmaktadır.

Yabancı'ya göre (2016), hükümet yanlısı kadın örgütlerinin feminizm ve toplumsal cinsiyet eşitliği eleştirileri hükümetin popülist söylemlerini de yeniden üretmekte, laik Kemalist kadın hareketinin tam eşitlik taleplerinin tektip kadın ve erkek yarattığı ve Müslüman kadınları dışladığı görüşü Türkiye'deki feminist örgütlerin popülizmin yarattığı elitler ve sıradan insanlar ayrımında yanlış tarafta konumlandıklarını iddia etmektedirler (s.606). Ancak aslında yerel bir kültür olarak İslam'ın Batılı modernleşmenin karşıtı olmadığı, aksine kendi kültürünü yeniden yaratan ve bazen de 'icat eden' alternatif bir modernleşme olduğunu ileri süren yazarlar vardır. Modernizmle dinin birlikte var olamadığı varsayımı tarihte modernist kapitalist süreç tarafından İslam'ın nasıl içerildiğine bakıldığında çürütülmüş olur. (Zehra Yılmaz, 2015, s.61)

⁵⁵ <http://kadem.org.tr/ii-uluslararasi-kadin-ve-adalet-zirvesi-baskani-sayin-sare-aydinin-acilis-konusmasi/>

Sare Aydın Yılmaz eşitlik ve adaletten ne anlamamız gerektiğini şu şekilde ifade eder:

“Toplumsal cinsiyet eşitliği ve toplumsal cinsiyet adaleti çoklukla birbirlerinin yerine geçen kavramlar olarak kullanılmaktadır. Eşitlik kavramı ile ekonomide, siyasette ve kamu yönetiminde insanların cinsiyetinden dolayı herhangi bir ayrıma tabi tutulmaması ifade edilirken, adalet kavramı ise kadın ve erkeğin farklı ihtiyaç ve güç yapısına sahip olduğu gerçeğine göre onların toplumsal hayatın kazançlarını ve yükümlülüklerini hakça paylaşmasını içermektedir. Dolayısıyla bu iki kavram birbirlerini yanlışlayan değil tamamlayan kavramlardır.”⁵⁶

Yılmaz toplumsal cinsiyet adaletini şu şekilde aktarır:

“Toplumsal cinsiyet adaletine uymayan düzene, müdahaleyi eşitlik üzerinden götüren feminizm ve çeşitli fikirsel okumalar günümüzde de devam etmektedir, dünyanın birçok yerinde yasalar önünde gerçekleşen kadın –erkek eşitliği, ne yazık ki sosyo-kültürel siyasal ve ekonomik alanda adalet açısından yeterli bir değişim ve sonuç sağlayamamıştır. Kadınlar tarafından verilen bu önemli hak mücadelesinin farkında bir sivil toplum örgütü olarak, geldiğimiz noktada esas olanın, cinsler arasındaki eşitlikle değil, toplumsal cinsiyet adaleti ile mümkün olduğunu görmekteyiz.”⁵⁷

Türkiye’de feminizm 1980 sonrası, öncesinde demokratik kitle örgütleri ile sol örgütlerin yönetim kadrolarında bulunan kadınların batılı kaynakları referans alması ile yükselmiştir. Bu nedenlerle, farklı ama kadın olmaktan dolayı ortak olma söylemi ile orta sınıf bir hareket olarak başlayan feminizm, sınıf ve kimlik farklılıklarını dışlaması sebebiyle çokça eleştirilmiştir. Bu dönemde yükselen feminizm kadın meselesine modernleşme meselesi olarak bakmış ve bu söylemin yıkılması ancak 1990larda mümkün olabilmıştır (Bora, 2011, ss.17-9). Bu dönemdeki kadınlar modern kadının da ezildiğini göstermek amacını taşıyordu,

⁵⁶ <http://kadem.org.tr/toplumsal-cinsiyet-adaleti-kongresi-sonuc-bildirgesi/>

⁵⁷ <http://kadem.org.tr/kadem-kadin-ve-demokrasi-dernegi-baskani-sayin-sare-aydinin-acilis-konusmasi/>

ancak eleştirileri modernleşmeye yönelik değildi. Kadınları ezildikleri için ortak görerek kadın meselesini sosyolojik bir soruna indirgemiş oldular ve sorunun politik kısmını gözden kaçırdılar (A.g.e., ss. 21-2).

90larla birlikte farklı kimlikler mevcut feminizme eleştiri getirmeye başladı. Bu kimliklerden biri de Müslüman kadınlardı. İslamcı feminizm olabilir mi olamaz mı tartışması İslamcılık/laiklik tartışmalarını da alevlendirmiş, İslamcı feminizm olamaz diyenleri de içine alacak şekilde feministlerin büyük bir çoğunluğu bu iktidar mücadelesinde kendilerini laik olarak tanımlayan devletçilerin yanında olmayı kabul etmemişlerdir. Ancak açık bir şekilde Müslüman kadınları da desteklememişler, daha çekimser kalmışlardır. Bunun sonucunda da bazen ortaklaşma alanları bulsalar da Müslüman kadınlar farklı bir yol çizerek ilerlemişlerdir (A.g.e., ss.23-4). Feministlerin modernleşme söylemine bir diğer tepki de Kürt kadınlardan gelmiştir. Kürt feminist kadınlar hem Türkiye’de modern vatandaşın Türklük üzerine kurulu olduğunu göstererek Türk milliyetçiliğini hem de Kürt hareketinin milliyetçi-ataerkil yapısını eleştirmişlerdir (A.g.e., s.25).

KADEM’in yönetim kadrosunda bulunan Av. Betül Altınsoy Yılmaz, KADEM’in tanıtım filminde şunları söylemektedir: “*KADEM Türkiye’deki kadın hareketinin tekeli ni yıkarak farklı kadın gruplarının taleplerini her fırsatta dile getiren yegane bir kuruluş olma özelliği taşıyor.*”

Oysaki, Türkiye’deki kadın hareketinin tekeli 1990’larda yıkılmaya başlamıştır. Kemalist kadın hareketi Müslüman kadınlar ve Kürt kadınlar tarafından sorgulanmış ve eleştirilmiştir. Çok geniş bir fikir alanına yayılmış olan feminizm sadece eşitlik söylemi ile sınırlandırılmayacağı gibi adaletten bahsetmediği de savunulamaz. Yasalar önünde sağlandığı söylenen kadın erkek eşitliğinin toplumun diğer alanlarında gerçekleşemediğini belirten KADEM, bunun sorumluluğunu da eşitlik kavramına yüklemektedir. Mitchell’a (1971) göre, kadının erkeğe bağımlılığından yola çıkılarak yapılan yasalar, bu bağımlılığı yaratıp sürdürür; yasalar kadınlara görevler, erkeklere ise haklar verir (ss.41-2). Buna göre KADEM’in yetersiz kaldığını söylediği eşitlik yerine kadın ve erkeğin birbirinin

tamamlayıcısı olduğu üzerine kurulan adalet söylemi kadının erkeğe bağımlılığını arttıracak ve kadının ikincil konumunu güçlendirecektir.

KADEM'in *toplumsal cinsiyet adaleti ile eşitlik yerine adalet* söylemleri Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın söylemleri ile de oldukça örtüşmektedir:

*“Eşitlik, mağdur olanın, zorla, mağdur eden seviyesine çıkarılmasıdır, ya da tersidir. Kadınların ihtiyacı olan eşitlik değil, EŞDEĞER olabilmektir, yani ADALETTİR. Kadın ile erkeği eşit konuma getiremezsiniz. Çünkü fitratları farklıdır, tabiatları farklıdır, bünyeleri farklıdır.”*⁵⁸

*“Bugün birçok gelişmiş ülkede, kadınların hak mücadelesinin belli kalıplara, belli kavram ve söylemlere hapsedildiğini görüyoruz. En başta, kadınların hak mücadelesinin, eşitlik kavramına takılıp kaldığını, ama adalet duygusunu ıskaladığını gözlemliyoruz. İşte Türkiye, farklı bakış açısıyla, adalet, vicdan, samimiyet gibi kavram ve duyguları işin içine katarak, farklı bir söylem ve eylem biçimini pekala gündeme taşıyabilir. İthal kavram ve eylemlerin yerine, Türkiye, kendi özgün mücadele biçimini inşa edebilir.”*⁵⁹

‘Eşitlik’ ile ‘farklılık’ arasında süregiden bir tartışma vardır. Ancak Erdoğan “biyoloji kaderdir” önermesinin farklı bir versiyonu olan İslam referanslı ‘fitrat’ kavramını kullanmayı seçmiştir. Kandiyoti’ye göre (2011), Erdoğan’ın İslamcı kökeni bilinmesine rağmen bu söylemin feminist çevrelerce çokça tepki çekmesinin sebebi toplumsal cinsiyet meselesinin araçsallaştırılmasıdır. Dini problem çözümünde bir araç olarak görmek kadın hakları açısından önemli sonuçlar doğuracaktır (ss.10-2). “Farklı ama eşit” argümanı kadının ezilmesinin meşrulaştırılmasında dinin rolünü görmezden gelmektedir (Kandiyoti, 1987, s.317).

⁵⁸ <http://kadem.org.tr/turkiye-cumhurbaskani-sayin-recep-tayyip-erdoganin-acilis-konusmasi-tr/>

⁵⁹ <http://kadem.org.tr/turkiye-cumhurbaskani-sayin-recep-tayyip-erdoganin-acilis-konusmasi-tr/>

3.3. Aile Birliğinin Önemi

KADEM'in aile birliğine verdiği büyük önem pek çok söylemine yansımaktadır. Dernek Başkanı Sare Aydın Yılmaz'ın öz geçmişine yer verilen KADEM'in internet sayfasında KADEM “*Türkiye'nin en büyük kadın ve aile üzerine çalışan sivil toplum örgütü*” olarak tanımlanmıştır. Misyon ve vizyonunda yer almasa da KADEM bünyesinde aile birliğini koruma amacıyla pek çok çalışma, kongre ve panel gibi etkinlikler gerçekleştirilmekte ve KADEM üyelerinin söylemlerinde de aile birliğinin korunmasının önemine vurgu yapıldığı görülmektedir. Hatta bazen aile birliğinin korunması amacı derneğin asıl hedefi olarak ortaya konan kadınların toplumun her alanına aktif bireyler olarak katılması hedefinin önüne geçtiği söylenebilir.

Doğanay'a göre (2007), muhafazakarlık ailenin korunmasına büyük önem atfeder çünkü aile kurumu geleneğin ve toplumsal değerlerin taşıyıcısıdır; ailenin korunması toplumun korunması demektir. Ailenin korunması özel mülkiyetin korunması ve kapitalizmin bireye verdiği zarar karşısında kişiye güvenlik sağlaması açısından da muhafazakâr düşünce tarafından yüceltilir (s.72). Muhafazakar bir STK olduğunu söyleyebileceğimiz KADEM bir kamuoyu açıklamasında; “*Son zamanlarda gerek sosyal medyada gerek yazılı ve görsel medyada toplumsal hayatımızı etkileyen, kadınları ve çocukları hedef alan evlilik, aile, annelik gibi fitri, ahlaki ve toplumsal değerlerimize yönelik değerlendirmeler yapılmaktadır.*”⁶⁰ cümlelerine yer vermiştir. Evlilik, annelik ve ailenin KADEM tarafından fitri, doğuştan gelen özellikler olarak kodlandığı görülmektedir. Ancak evlilik, annelik ve aile kişilerin tercihlerine bağlıdır. Evlenmemeyi, çocuk yapmamayı seçen erkekler ve kadınlar vardır. Bu tercihler doğuştan gelmediği gibi ahlaki olarak da görülemezler.

Aile, KADEM tarafından, neslin devamlılığını sağlama ve toplumsal değerleri ve kültürü devam ettirme işlevleri olan toplumsal bir yapı olarak tanımlanmaktadır.

⁶⁰ <http://kadem.org.tr/kadin-aile-ve-cocuk-uzerinden-gundemdeki-tartismalara-dair/>

KADEM'e göre ailenin bu işlevleri yerine getirebilmesi ve ailenin devamlılığı açısından ailenin sağlıklı, dengeli ve uyumlu olması gerekmektedir. Bu şekilde kurulan sağlıklı bir aile yapısına ulaşmak da kişiler arasında sorumluluğun adil paylaşılmasıyla mümkün olacaktır ancak *“tarihsel ve kültürel kodlar, gelenek, görenek ve örfler bu sorumluluğun büyük bir kısmını kadına yüklemiştir. Dünyanın en kıymetli işlerinden biri olan annelik vasfı nedeniyle kadın; toplumun geleceği olan fertlerin dünyaya getirilmesinde, sağlıklarının korunmasında, yetiştirilmesinde, sosyal bir varlık haline dönüştürülmesinde yükün ağır kısmını gerek fiziksel ve ruhsal, gerekse toplumsal olarak taşımaktadır.”*⁶¹

Annelik vasfı sadece kadına aitmiş gibi düşünüldüğünde, annelik ile ilgili görevlerin ve yükün kadının omuzlarına yüklenmesi çok da şaşırtıcı olmamaktadır. Annelik vasfını sadece kadının sahip olduğu bir yeterlik olarak gören zihniyet değiştirilmediği sürece çocuk bakımında, sosyalizasyonunda, yetiştirilmesinde kadın ve erkek arasında adil bir rol paylaşımı yapılmasını beklemek inandırıcılıktan uzaktır.

Kadın ve erkeğin birbirinin tamamlayıcısı olduğu söylene de KADEM'e göre toplumun sürekliliğini sağlayan kadının annelik rolüdür. Zehra Yılmaz'a göre (2015), İslamcı kadınlar modernizmin kadını annelikten uzaklaştırdığını söyleyerek anneliğe eski değerini kazandırmaya çalışırlar. Kadının annelik rolü ile, kadın ve erkeğin farklı ama eşit haklara sahip olabileceğine ve kadının statüsünün yükseleceğine inanırlar. İslamcı kadınlar için toplum düzeni toplumsal ahlak ile, toplumsal ahlak ise ailenin iyi kurulması ve sürdürülebilir olması ile sağlanır (s.171). Kendini açıkça İslamcı olarak tanımlamasa da KADEM Yılmaz'ın İslamcı kadınlar ile ilgili yaptığı analizlere bakıldığında İslamcı kadınlara oldukça yakın gözükmektedir. 8 Mart 2018'de Boşanma temasıyla gerçekleşen Toplumsal Cinsiyet Adaleti Kongresi'nde KADEM Başkan Yardımcısı Sümeyye Erdoğan Bayraktar aile içinde şiddet varsa boşanmanın gerekli olduğunu ancak önemli olanın sürdürülebilir evlilikler yapmak olduğunu belirtmiş ve *“evliliğin geçici hevesler veya ekonomik/faydacı dürtülerle değil, sağlıklı iletişimle hayat boyu*

⁶¹ <http://kadem.org.tr/sare-aydinin-iii-milli-kultur-surasi-aile-ve-kultur-komisyonu-konusmasi/>

yoldaşlık hedeflenerek yapılması gerektiğini” söylemiştir.⁶² Ancak pek çok kadının ve erkeğin maddi veya manevi açıdan hayatını sürdürebilmesi için evliliğe ihtiyaç duyduğu veya evliliğe zorlandığı da bir gerçektir. Aile birliğinin korunması adına, şiddet varsa boşanma olabilir ama aslolan aile birliğinin sürdürülmesidir gibi söylemler özellikle de kadınlar için zaten çok zor olan boşanmayı ertelemelerine, mutsuz oldukları, şiddet gördükleri evliliklerini sürdürmelerine yol açabileceğinden oldukça tehlikelidir.

Kongre'nin sonuç bildirisinde⁶³, boşanmanın sadece kadın ve erkek üzerinde değil aile hayatının, kültürün, toplumsal düzenin ve huzurun, çocukların ve gençlerin üzerinde de büyük etkileri olduğunun, sağlıklı evlilikler yapılarak aile birliğinin korunması amacı ile evlilik öncesi danışmanlık alınmasının ve bu konuda STK'ların bilinçlendirme çalışmalarının önemi üzerinde durulmuştur. Sonuç bildirisinde boşanma sürecinin kadınlar için zor olduğuna ve toplumun olumsuz tepkilerinin bu süreci daha da zorlaştırdığına değinilmiş de olsa *“karşılıklı tahammülsüzlük gibi durumlarda eşlere bazı beceriler kazandırılarak ailenin devamlılığı sağlanabilir. Hangi durumlarda boşanmanın gerçekleşmesi gerektiği, hangi durumlarda evliliğin yardım alınarak kurtulabileceği konusunda kılavuz metinlere ve yönlendirmeye ihtiyaç vardır.”* gibi bir maddenin oluşu boşanmanın fiziksel şiddet olduğunda daha kabul edilebilir olduğu ve diğer sorunların çözülerek aile birliğinin korunabileceği görüşü hâkim gibi görünmektedir. Hangi durumlarda boşanmanın gerçekleşip hangilerinde evliliğin kurtarılabilir olduğuna kimin neye göre karar vereceği de başka bir sorunlu konudur.

2018 Toplumsal Cinsiyet Adaleti Kongresi sonuç bildirgesinde *“Boşanmanın sonuçlarından çocuklar olumsuz etkilenmekte, çocuklar istismara açık hale gelmektedir.”* denilmektedir. Çocuk olduğu için boşanmak istemeyen pek çok insan varken⁶⁴ toplumda böyle bir söylemin yaygınlaşmasının sağlıklı evliliklerin

⁶² <http://kadem.org.tr/iv-toplumsal-cinsiyet-adaleti-kongresi-istanbulda-gerceklestirildi/>

⁶³ <http://kadem.org.tr/iv-toplumsal-cinsiyet-adaleti-kongresi-sonuc-bildirisi-aciklandi/>

⁶⁴ KADEM'in kendisinin gerçekleştirdiği “Mart 2014-Türkiye’de Kadınların Sosyo-Ekonomik Durumu Araştırması”nın bulgularına göre; *“Her ne olursa olsun boşanmam diyenlerin %66,6’sı çocuklarını düşündüğü için boşanmayacaklarını belirtmişlerdir.”*

sürdürülmesine yol açması muhtemeldir; çocukları istismara açık hale getiren de boşanmalardan çok çocukların sağlıksız ilişkilerin, şiddetin olduğu ailelerde büyümesidir.

3.4. Kadın İstihdamı

KADEM kadın istihdamının artırılması amacı ile pek çok proje yapmaktadır.⁶⁵ KADEM'in bu alanda da yine toplumsal cinsiyet adaleti kavramını benimsediği görülmektedir:

“(...) temel hak ve hürriyetlerin kullanılmasında fırsat eşitliğinin sağlanabilmesi için biyolojik farklılıklar da göz önüne alınarak her iki cinsiyet arasında sorumlulukların ve gelir dağılımının adaletli bir biçimde belirlenmesi gerekmektedir. Kadın erkek eşitliği prensibi temelinden hareket etmek yerine bizzatı temel hak ve hürriyetlerin kullanılmasında fırsat eşitliğinin temin edilebilmesi için adalet prensibinin esas alınması gereklidir.”⁶⁶

Rose ve Hartmann'ın (2004) da dediği gibi, çocuk bakımı, ev işleri, varsa yaşlı ve hasta bakımı gibi ev içi iş yükü birileri tarafından üstlenilmek zorundadır. Özellikle de maddi durumu iyi olmayan aileler ev içi işleri ve çocuk bakımı için dışarıdan yardım alamadıklarında birinin evde kalıp bu yükü alması gerekir. Bu durumda da iş gücünde erkeklerden daha az ücret alan kadının işi bırakıp ev içi sorumluluklarını yüklenmesi çok daha mantıklı olmaktadır. Bu nedenle kadınların iş gücüne katılabilmesi için erkeklerle eşit ücret almaları bir gerekliliktir (s.41). Ancak KADEM, gelir dağılımının da eşit değil adaletli bir şekilde yapılması gerektiği söylemi ile bu gerçeği gözden kaçırıyor gibi görünmektedir.

KADEM Başkanı Yılmaz'a göre, kadının istihdama katılamama nedenlerinin başında *kültür, gelenek ve ayrımcı uygulamalar* gelmekte cinsiyete dayalı

⁶⁵ İnovasyonda Kadın, Geleceğe İş Başlı, W20 vb. <http://kadem.org.tr/projeler/>

⁶⁶ <http://kadem.org.tr/toplumsal-cinsiyet-adaleti-kongresi-sonuc-bildirgesi/>

toplumsal iş bölümü ev içi işleri ve bakım yükümlülüklerini sadece kadına yüklediğinden kadınlar iş aramamaktadır.⁶⁷ Burada iki farklı sorun göze çarpmaktadır. Öncelikle KADEM, kadın ve erkeğin doğuştan gelen farklılıklarını göz önüne alarak farklı görev ve sorumluluklara sahip olduklarını, kadın ve erkek görevlerinin birbirini tamamladığını kabul etmektedir. Yani aslında cinsiyete dayalı toplumsal iş bölümünü desteklemektedir. Bu durumda Yılmaz'ın yukarıdaki sözleri kendisiyle çelişmekte kadın istihdamını engellediğini düşündüğü cinsiyete dayalı iş bölümünü savunmaktadır. Bir diğer sorun ise kadının istihdam edilememesini sadece kültüre, geleneğe ve ayrımcı uygulamalara bağlaması devletin sorumluluğundan, sosyal politika ve bakım politikalarının eksikliğinden hiç bahsetmiyor oluşudur.

Yılmaz, “İş yaşamında kadına ve erkeğe yönelik beklenti farklılık göstermektedir. Kadınların iş yaşamında daha aktif ve etkili rol alabilmesi için, gerekli hukuki düzenlemeler (esnek çalışma saatleri, esnek eğitim programları vb.) yapılarak kadına yönelik beklentilerin karşılanmasına destek olunmalıdır.”⁶⁸ demektedir ancak esnek çalışma da başka bir sorunlu meseledir. Esnek çalışma ile kadın yine erkeğe göre daha az iş gücüne katılmış olmakta, daha az ücret almakta, erkeğe bağımlı hale gelmektedir. Esnek çalışma aynı zamanda “anne olan” ve “ev işleri” olan kadınlar için iş ve aile yaşamını uzlaştırma politikalarından biri olarak karşımıza çıkmakta ve kadının ikincil ve aile temelli konumunda hiçbir düzelmeye sağlayamamaktadır.

Hem iş yaşamında hem de aile hayatında kadına çok fazla yük yüklendiğini söyleyen Yılmaz, “Yasal olarak eşitliği reddetmeden, sosyal, siyasal ve ekonomik hayatın içinde daha adil ve insafli bir düzeni istemek zorundayız.” demektedir.⁶⁹ İnsafli bir düzen söylemi, kadının istihdamı, ekonomik özgürlüğü, hayatın her alanında var olabilmesi ve temsil edilebilmesi birilerinin, yani aslında gücü elinde bulunduran erkeğin veya hükümetin insafına bırakılamayacak kadar önemli ve

⁶⁷ <http://kadem.org.tr/uluslararasi-istihdam-ve-kariyer-kongresi-ankarada-gerceklesti/>

⁶⁸ <http://kadem.org.tr/toplumsal-cinsiyet-adaleti-kongresi-sonuc-bildirgesi/>

⁶⁹ <http://kadem.org.tr/ii-uluslararasi-kadin-ve-adalet-zirvesinin-2-gununde-neler-yaptik/>

ciddi bir konu olduğundan büyük problemler doğurabilecek bir söylem gibi görünmektedir.

“Kadın ve erkeğin hak ve sorumlulukları keyfi isteklere bakılmadan, kültürel etkilenmelere karşı uyanık kalarak, adalet ve denge prensipleri gözetilerek belirlendiğinde rol çatışmaları da azalacaktır.” diyen Yılmaz, kadınların iş yaşamına katılmasının günümüzde kadın için avantaja dönüşmediğini, kadının hem işte hem evde çift mesai yapmak zorunda kaldığını belirtmiş ve *“Kadını kalkınmaya dahil edeceğiz diye insafı, dengeyi ve ölçüyü gözetmezsek ve bu bilinci zihinlere aşılamazsak, kadın bu rol çatışmasını yaşamaya devam edecektir.”* diyerek insafli bir rol dağılımının gerekliliğine vurgu yapmıştır.⁷⁰

Kadın ve erkeklerin kişisel istekleri aile yaşamının sorumluluklarının gölgesinde kaybolduğu ve yok sayıldığı gibi rollerin “insafli” dağılımı ile rol çatışmasının da çözüme ulaşılacağı söylenmektedir ancak bu rol çatışması, kadının hem iş hem de evde çift mesai yapıyor oluşu zaten bu rollerin eşit bir şekilde değil erkek egemen toplumda erkeğin insafına kaldığı ve erkek egemen toplum tarafından bütün yük kadının üzerine yüklendiği içindir. Bu konuda eşitlik söyleminden kaçınmak, adil ve insafli bir rol dağılımından bahsetmek kadının mevcut durumunun iyileşmesine yetmeyecektir.

3.5. Kadın Güçlenmesi ve Annelik

Tarihten örnek vererek Hakan ve Hatunun devleti birlikte idare ettiğine değinen Yılmaz şöyle devam ediyor:

“Devlet idaresinde bu şekilde varlık gösteren kadın, öte yandan makamı ve mevkisi ne olursa olsun aynı zamanda evin iş göreni ve çocuklarının şefkatli annesi konumunda bulunmaktaydı. İslamiyet’in kabulü ise, Türk kadınının sosyal hayattaki etkin konumu ile İslam’ın kadını “insan” olarak değerli gören ve annelik

⁷⁰ <http://kadem.org.tr/kadem-baskani-sare-aydinin-kadin-ve-yoksulluk-kongresi-konusma-metni/>

vasfi sebebiyle kutsayan anlayışının birleşmesini sağlamıştır. (...) Cumhuriyet dönemine geldiğimizde ise, siyaseten kadınların sahip olduğu haklar, kadın kimliklerinden sıyrılmaları koşuluyla kadınlara tanınmıştır. Bu tek tipleştirici modern kadın anlayışı kadın kimliğinde de kırılmalara yol açmış ve kamusal alan özel alan tartışmalarını karşımıza çıkarmıştır.”⁷¹

Bu konuşmada kadın kimliğine büyük önem atfedildiği görülürken Yılmaz bir diğer konuşmasında, “*Ali Şeriatî’nin bu şiirinde olduğu gibi bizler için Kadın, tüm kimliklerden arınmış sadece kendisidir.*”⁷² demektedir ancak genel olarak söylemlerine baktığımızda kadını önce anne ve eş kimliği ile gördüğü belli olmaktadır.

Zehra Yılmaz’a (2015) göre, İslamcılıkta bireysellik ümmetin faydası ile sınırlandırılmıştır. Özellikle kadının bireyselleşmesi İslamcı bazı kesimlerin gerçekleşmesinden korktuğu bir durumdur. Mernissi’ye göre kadınların toplum içindeki konumlarını değiştirme mücadeleleri veya feminizmin Batılı olduğu eleştirileri bu korkunun bir sonucudur. (akt. Yılmaz, 2015, s.102) Bu nedenle dünyevi konularda bireyselleşme teşvik edilirken kadınların özellikle de aile içindeki konumlarından dolayı bireyselleşmeleri İslami cemaatler tarafından tehlikeli görülür. (Yılmaz, 2015, s.103) Sare Aydın Yılmaz da bunu destekler nitelikte şunları söylemiştir:

“Kadınların kamusal alanda var olmak için Allah’ın sadece kadınlara bahşettiği annelik rolünü, kadın kimliğinin kazanımlarını feda etmeden, reddetmeden, kendi olabileceği adaleti, hürriyeti, hakkaniyeti merkeze alan bir düzeni yeniden yapılandırmak için bir zihniyet dönüşümünü acilen gerçekleştirmeliyiz.”⁷³

Tezin tarihsel çerçeve bölümünde de görüldüğü gibi, Cumhuriyet döneminde de kadınlar gelecek nesilleri yetiştiren anneler olarak yüceltilmekteydiler. KADEM de

⁷¹ <http://kadem.org.tr/sare-aydinin-iii-milli-kultur-surasi-aile-ve-kultur-komisyonu-konusmasi/>

⁷² <http://kadem.org.tr/kadem-kisikli-binasi-acilis-programi-kadem-baskani-doc-dr-sare-aydinin-konusma-metni/>

⁷³ <http://kadem.org.tr/kadem-kisikli-binasi-acilis-programi-kadem-baskani-doc-dr-sare-aydinin-konusma-metni/>

her ne kadar modernizmin tektip kadın algısını eleştirse de kendi söylemleri de Cumhuriyet dönemindeki bu algının bir devamı niteliğindedir. Aynı zamanda her kadını anne olarak görmek de bir başka tektipleştirici düşünce olarak okunabilir. Yılmaz'ın sözlerinden kadın kimliğinin kazanımları ile kadının doğuştan sahip olduğu annelik rolünden bahsettiğini anlamak zor değildir. Yılmaz'ın sözlerine göre, Cumhuriyet döneminde kadınlar annelik ve ev işi görevlerini bırakıp siyasete girdiler; oysa ki Hatun, devleti idare ederken ev işini yapıyor ve çocuklarına bakıyordu. Modernleşme ile birlikte kadın kadınlık görevlerini (ev işi, annelik) unuttu. KADEM'in kadınlar için ön gördüğü şey ise Hatun gibi ev işleri ve çocuk bakımını üstlenirken aynı zamanda siyasette de var olabilmeleridir.

Kadını anne olduğu için ailenin gelişiminden ve sürdürülmesinden birincil sorumlu kişi olarak gördüğünü belirten Sare Aydın, *“kadınların eşit eğitim olanaklarına ulaşması, ekonomik anlamda güçlenmeleri, devlet mekanizmalarında yer almaları”* kadının statüsünü yükseltirken ailenin ve toplumun gelişmesine katkıda bulunması sebebi ile de önemlidir. Yılmaz bunu şu sözleri ile daha iyi ifade etmektedir:

“Toplumun gelecekteki temel yapısını oluşturan çocukların daha iyi yetişmesi, daha sağlıklı ve bilinçli bir neslin oluşması ve ailenin daha sağlam bir zeminde kurulup devam etmesi için kadının eğitimi önem arz etmektedir. Bu öneme binaen kadınların eğitim seviyesinin yükselmesinin bütün toplumun refahının artmasına ve her anlamda daha sağlıklı ailelerin ortaya çıkmasına vesile olacağını kestirmek zor olmasa gerektir.”⁷⁴

KADEM Başkanı Yılmaz'a göre, kadının eğitimi öncelikli olarak çocukların daha iyi yetişmesi, toplumun kalkınması ve daha sağlıklı ailelerin kurulması için önemlidir. Sağlıklı ailelerin kurulmasında kadına birincil sorumluluk verildiğinden erkek bu resmin dışına itilmektedir. Tıpkı cumhuriyet döneminde olduğu gibi kadınlar birey olarak değil aile içerisinde, çocukların toplumsallaşması görevlerini üstlenerek gelecek nesilleri yetiştiren anneler olarak önemli görülmektedir. Her ne

⁷⁴ <http://kadem.org.tr/3-uluslararasi-toplumsal-cinsiyet-adaleti-kongresi-sare-aydin-acilis-konusmasi/>

kadar aile içerisinde kadın ve erkeğin görevleri paylaşması gerektiği söylene de yine de bu görevlerden ilk sorumlu olan kadındır, annedir.

Kadının iş gücüne katılımı ile ilgili olarak KADEM hem kadının statüsünün hem de ailenin sosyo-ekonomik durumunun yükselmesi için kadın istihdamının şart olduğu görüşündedir. Ancak, Yılmaz'a göre,

Kapitalist sanayileşme süreci ve küresel dünya ekonomisi kadınlara farklı piyasalarda istihdam edilme imkanını sağlarken bir taraftan da ev içi ve annelikle bağlantılı işlerini bir kenara koymalarını gerektirmektedir. Bu durum ise kadınları profesyonel mesleki rolleri ile eş-anneler rolleri arasında bir tercih yapma ya da her iki rolü birden üstlenme zorunluluğu ile karşı karşıya bırakmaktadır. Dolayısıyla sosyo-ekonomik ve siyasal alanlarda kadınların katılımının artırılması sürekli ifade edilirken, kadınların her iki rolü bir arada ve kusursuz yerine getirmesi beklentisi kadınları büyük bir ikileme karşı karşıya bırakmaktadır. Bu ikilemin ortadan kaldırılması hem kadının kendi kişiliği ve özgüveninin artması hem de daimi üretim alanı olan ailenin birlikteliğini ve bütünlüğünün korunması adına önem taşımaktadır.”⁷⁵

Burada da yine KADEM'in, kadına hem ev içinde hem de çalışma hayatında yüklenen yükün ve kadından ikisini de kusursuz bir biçimde yerine getirmesi beklentisinin farkında olmasına rağmen iş yaşamının kadının ev içi ve annelik görevlerini bir kenara koymaması gerektiği görüşünde oldukları açıkça görülmektedir.

Kadın ve Yoksulluk teması ile gerçekleşen II. Toplumsal Cinsiyet Adaleti Kongresi sonuç bildirisinde de bunu destekleyen maddelere rastlanmaktadır:

“Kadının her alanda güçlendirilmesi hem yoksulluğun üstesinden gelme noktasında olumlu rol oynamakta, hem de toplumun güçlenmesinde işlevsel olmaktadır. Kadının güçlenmesi aynı zamanda aile yaşamına da olumlu olarak yansımaktadır. Zira çalışan kadınlar kazançlarını büyük ölçüde aileleriyle ve

⁷⁵ <http://kadem.org.tr/3-uluslararasi-toplumsal-cinsiyet-adaleti-kongresi-sare-aydin-acilis-konusmasi/>

çocuklarıyla paylaşmaktadırlar. Bu bakımdan kadınların başta mesleki ve eğitim alanında olmak üzere her alanda güçlendirilmesi büyük önem taşımaktadır.”⁷⁶

Konu ile ilgili olarak Sare Aydın Yılmaz da şunları söylemiştir: “Kadının eğitim durumunun geliştikçe ve yükseldikçe çocuk yetiştirmede daha başarılı olduğu, sağlık konusunda daha titiz hareket edildiği, ailenin geleceği konusunda daha gerçekçi kararlar alındığı gözlemlenmektedir.”⁷⁷

Sonuç olarak kadının siyasete, iş hayatına ve eğitime daha çok katılması öncelikle ailesi ve çocuğu için önemlidir. Kadının güçlenmesi aslında ailenin güçlenmesi için gereklidir. Kadının bireyselleşmesi, ailevi sorumluluklarını bir kenara bırakmasını gerektireceğinden tehlikeli görülmektedir.

⁷⁶ <http://kadem.org.tr/ii-toplumsal-cinsiyet-adaleti-kongresi-kadin-ve-yoksulluk-sonuc-bildirisi-aciklandi/>

⁷⁷ <http://kadem.org.tr/sare-aydinin-iii-milli-kultur-surasi-aile-ve-kultur-komisyonu-konusmasi/>

SONUÇ

Annelik ne sadece Türkiye’de ne sadece günümüzde ne de sadece tek bir politik görüş/ideoloji tarafından idealize edilmektedir. İdeal annelik Türkiye’de erken modernleşme döneminde ulus devlet kurma süreci ile birlikte gelişen milliyetçilik düşüncesi ile şekillenirken (Sancar, 2012) günümüzde de neoliberal ve muhafazakâr/İslamcı politikalarla şekillenmektedir. Geçmişten günümüze ideal annelik söylemlerinin ortaklaştığı şey ise şudur: kadın annedir, kadının birincil ve en önemli görevi anneliktir, annelik kutsaldır. Ancak anneliği kutsal gören söylem, ideal annelik ideolojisinin toplumda kadının konumunu olumsuz etkilediği gerçeğini görmezden gelmektedir. Günümüz Türkiye’inde ideal annelik söylemleri AKP Hükümeti tarafından çokça dile getirilse de bu söylemi kuran sadece AKP değildir. Toplumun her alanında hem kurumlar hem de kişiler ideal annelik söylemlerini sürekli yeniden üretmektedirler.

Sivil toplum kuruluşları da ideal annelik söylemlerini kuran ve yeniden üreten kuruluşlardır. Özellikle de kadınların güçlendirilmesi, iş gücüne, eğitime, sosyal hayata katılımlarının artırılması gibi hedeflerle yola çıkan kadın odaklı sivil toplum kuruluşlarının ideal annelik söylemleri ayrıca dikkat çekicidir. Bu tezde de kadın odaklı bir sivil toplum kuruluşu olan Kadın ve Demokrasi Derneği (KADEM)’nin annelik söyleminin analizi yapılmıştır. KADEM, 2013 yılında kurulmuş bir kadın STK’sı olarak AKP Hükümeti’nin söylemleri ile benzer bir söylem geliştirmesi, muhafazakâr görüşe sahip olması ve AKP popülizminin yeniden üretilmesine katkıda bulunması sebepleri ile analiz edilmeye değerdir. Daha da önemlisi kadınların toplumun her alanına katılımlarını artırmak amacı ile kurulmuş olan KADEM’in en önemli hedeflerinden bir tanesini de ailenin korunması olarak öne sürmesidir. KADEM aynı zamanda kadının ev içi rollerine, annelik ve ev işleri ile ilgili sorumluluklarına da sıkça vurgu yapmaktadır. Bu tez içerisinde KADEM’in başta annelik olmak üzere aile ve kadına dair söylemleri detaylı bir şekilde analiz edilmiştir.

2001’de kurulan AKP, kurulduğu günden bugüne, muhafazakâr ideoloji ve yükselen İslamist dünya görüşü ile popülizmi birleştirmiştir. Kendisini muhafazakâr demokrat olarak tanımlayan AKP, cumhuriyetçi ve laik elite karşıt bir söylem geliştirmiştir (Yabancı, 2016, ss.597-8). Popülizmin erdemli insan ile elitler arasında yaptığı ayırımıda “Müslüman milliyetçi” kimliği erdemli insan kategorisine sokulmuş, bu kimliği reddeden kesimler ise ulusun ve milletin düşmanı olarak etiketlenmiştir. Çoğulculuk ve demokratik kurumlar “milli irade”nin sağlanması için gözden çıkarılabilir kavramlara dönüştürülmüştür (Yabancı, 2016, s.599). Bağımlı kadın örgütleri de elitist feminizme karşı Türk kadınının gerçek çıkarlarını temsil ettiklerini iddia etmektedirler (Yabancı, 2016, ss.604-5).

Eşitlik söylemi, bu kadın örgütleri tarafından, elitist bir arayış olarak nitelendirilmekte ve “sıradan” kadınların çıkarlarına ters düştüğü iddia edilmektedir. Bu örgütlere göre feminist mücadele, annelik ve eşlik gibi kadının aile içindeki rollerini kötüleyerek kadınların mağdurluğunu artırmaktadır (Yabancı, 2016, s.605). Bu örgütler, feminizm ve toplumsal cinsiyet eşitliğini elitist olarak tanımlayıp reddederek diğer kadın örgütlerini elit olmayan sıradan kadınların değerlerini küçümsemekle suçlamakta, Türkiye’deki kadın mücadelesini elitler ve sıradan kadınlar arasındaki mücadeleye indirgeyerek dinamik ve çok çeşitli alanlara yayılmış feminist hareketin gerçekliğini çarpıtmaya çalışmaktadırlar (Yabancı, 2016, s.607). KADEM’in de feminist mücadeleyi laik elitist kadın hareketine indirgemesi, toplumsal cinsiyet eşitliği kavramının yerine toplumsal cinsiyet adaleti kavramını yerleştirmeye çalışması, AKP ve Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın fikir ve söylemlerini benimsemesi gibi sebepler ile bu bağımlı kadın örgütlerine bir örnek oluşturduğunu söyleyebiliriz.

KADEM’in söylemlerinde denge ve uyum kavramları üzerinde sıkça durulmakta, kadın ve erkeğin karşılıklı sorumluluk ve görevleri olduğu İslam dinine referansla belirtilmektedir. Her ne kadar kadın ve erkeğin görevlerini adil bir şekilde paylaşılması önerilse de pek çok söyleminde kadının dengeleyici olduğundan, kadının ev işlerinden, kadının anneliğinden bahsedilmekte erkek ise sadece yardımcı konumunda resmedilmektedir. Toplumsal cinsiyet adaleti kavramını

yaygınlaştırmayı amaçlayan KADEM yasalar önünde eşitliği kabul etse de toplumsal hayatta eşitlik söyleminin kadının konumu ile ilgili bir ilerleme sağlayamadığını, kadının öz değerlerinden vazgeçmesini gerektirdiğini öne sürmektedir. KADEM bir yandan modernleşme sürecini de tek tip kadın yarattığı gerekçesi ile eleştirirken kendisi de farklı bir düşünce yapısıyla ama yine tek tipleştirici bir söylemle hareket etmektedir. KADEM bir yandan kadınların farklılığını savunduğunu ve farklı kadınlara saygı duyduğunu belirtse de kadının öncelikli görevini annelik, ev işleri, aile olarak kodlayarak aslında anne olamayan, anne olmak istemeyen, mesleğini ev işlerinin önüne koyan kadınları ayrıştırmaktadır.

Dernek kadınların eğitimine önem atfetse bile KADEM'in söylemlerinde eğitimin kadına sağlayacağı fayda çocuklarını daha iyi yetiştirmesi olarak sık sık tekrarlanmaktadır. Çocuklar daha iyi yetiştirildiğinde ise toplumun refahı artacak ve toplum kalkınacaktır görüşü açıkça belirtilmektedir. Yani, kadınların eğitimi çocukların yetişmesi için, toplumun gelişmesi için önemlidir; söylemlerde kadının güçlenmesine çok da değinilmemektedir. Kadın birey olarak değil, aile olarak görülmektedir. Kadının bireyselleşmesi, aile ile ilgili sorumluluklarından vazgeçmesi anlamına gelebileceğinden ve toplumun yozlaşmasına yol açabileceğinden tehlikeli görülmektedir. Bu nedenle de kadının haklarından çok aile içi görev ve sorumluluklarına değinilmektedir. Eğitim gibi kadının istihdamı da önce ailesine fayda sağlaması açısından önemli görülmektedir. Kadın çalışırsa ailenin geçimine fayda sağlar, kazandıklarını ailesine ve çocuğuna harcar görüşü KADEM'in söylemlerinde hakimdir.

Haklardan çok görevlere ve kadının nasıl olması gerektiğine vurgu yapılarak ideal kadınlık inşa edilmekte bu da kadın meselesini politik çerçevesinden çıkararak sosyal bir çerçeveye oturtmaktadır. KADEM kadın hakları meselesini erkek egemenliğini, mevcut hükümetin kadına yönelik kadını ikincilleştiren politika ve söylemlerini eleştirmeden ve sorgulamadan ele almakta ve hatta bu söylemleri yeniden üreterek erkek egemen söylemi güçlendirmektedir. Kadın meselesini muhafazakâr/İslamcı bir bakış açısı ile ele almakta ve buna bağlı olarak da kadın

ve erkeğin fitri olarak farklı olduğunu ve eşit olamayacaklarını belirterek kadının ikincil konumunun iyileştirilmesinden çok bu konumunu sağlamlaştırmaya katkı sağlamaktadır. Bu anlamda da Türkiye'deki kadın mücadelesi ve feminist mücadele de KADEM tarafından marjinalleştirilmektedir.

Kadınların kurtulması (emancipation) ile özgürleşmesi (liberation) arasında ayrım yapan Kandiyoti (1987), modernleşme dönemi kadınlarının kurtulduğunu ancak özgürleşmediğini söyler. Bunun nedenini Türkiye'de modernleşme dönemindeki değişimin cinsellikte çifte standart, kadının ev içinde tanımlanması gibi toplumsal cinsiyetle ilgili önemli alanlara hiç değinmemiş olması olarak görür (s.324). KADEM'in de kadın meselesine dair pek çok konuyu gündemine almaması, eşitlik ve toplumsal cinsiyeti reddetmesi, kadını ev içinde görüp aile üzerinden tanımlaması, kadının en önemli ve öncelikli görevini annelik olarak görmesi Türkiye'deki kadınların konumunu iyileştirmekten oldukça uzak görünmektedir. Kadınların toplumun her alanına katılımlarının sağlanması hedefinin gerçekleştirilebilmesi kadınlara eğitim ve iş gücüne katılımları için fırsat sağlamaktan çok daha fazlasını gerektirmektedir. Öncelikle de Türkiye'deki sosyal politikaların iyileştirilmesi ve toplumdaki kadın annedir yargısının değiştirilmesi gerekmektedir. Ancak KADEM devlet politikaları ile ilgili sessiz kalmakta toplumdaki kadın annedir yargısını da zaten kendisi üretmektedir. KADEM bazı kadınların kamusal alanda görünürlüğünü sağlayabilir, bazı kadınlara eğitimler ile ulaşabilir veya bazı kadınların iş gücüne girmesini kolaylaştırabilir ancak *annelik etme* sadece kadına yüklenen bir görev olmaya, sosyal politikalar da kadınların seslerine kulaklarını tıkamaya devam ettiği sürece kadınların toplumun her alanında var olabilmeleri oldukça zor görünmektedir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Badinter, E. (2011). *Kadınlık mı annelik mi.* (Ekmekçi, A., Çev.) İstanbul: İletişim.

Bayraktar, S. (2011). *Makbul anneler müstakbel vatandaşlar: neoliberal beden politikalarında annelik.* İstanbul: Ayizi

Bora, A. (2011). *Feminizm: kendi arasında.* İstanbul: Ayizi

Chatterjee, P. (2000). Kadın sorununa milliyetçi çözüm. Altınay A. G. (Der.), *Vatan Millet Kadınlar.* İstanbul: İletişim.

Chatterjee, P. (2004). *Mağdurların siyaseti: halk siyaseti üzerine düşünceler.* (Bozçalı, V. F., Çev.) İstanbul: İletişim.

Chodorow, N. (1978). *The reproduction of mothering: psychoanalysis and the sociology of gender.* Berkeley: University of California Press.

Coşar, S. ve Yeğenoğlu, M. (2014). AKP ve toplumsal cinsiyet meselesi: neoliberalizm ve patriyarka arasında mekik dokumak. Coşar, S. ve Yücesan-Özdemir, G. (Haz.), *İktidarın şiddeti: AKP'li yıllar, neoliberalizm ve İslamcı politikalar.* İstanbul: Metis.

Coşar, S. ve Yücesan-Özdemir, G. (2014). AKP Türkiye'sinde neoliberalizmin İslamcı politikalara eklemlenmesini çözümlenmeye yönelik bir girişim. Coşar, S. ve Yücesan-Özdemir, G. (Haz.), *İktidarın şiddeti: AKP'li yıllar, neoliberalizm ve İslamcı politikalar.* İstanbul: Metis.

Dedeoğlu, S. ve Elveren, A. Y. (2012). Giriş: Türkiye'de toplumsal cinsiyet, toplum ve refah devleti. Dedeoğlu, S. ve Elveren, A. Y. (Der.), *Türkiye'de refah devleti ve kadın.* İstanbul: İletişim.

Ecevit, Y. (2010). İş ve aile yaşamının uzlaştırılması bağlamında Türkiye’de erken çocukluk bakımı ve eğitimi. İlkaracan, İ. (Der.), *Emek piyasasında toplumsal cinsiyet eşitliğine doğru: iş ve aile yaşamını uzlaştırma politikaları*. İstanbul: İTÜ Bilim, Mühendislik ve Teknolojide Kadın Araştırmaları ve Uygulama Merkezi : Kadının İnsan Hakları Yeni Çözümler Derneği

Ecevit, Y. (2012). Türkiye’de sosyal politika çalışmalarının toplumsal cinsiyet bakış açısıyla gelişimi. Dedeoğlu, S. ve Elveren, A. Y. (Der.), *Türkiye’de refah devleti ve kadın*. İstanbul: İletişim.

Foucault, M. (2003). *Cinselliğin tarihi*. (Uğur Tanrıöver, H., Çev.) İstanbul: Ayrıntı.

Fraser, N. (1989). Women, welfare, and the politics of need interpretation. *Unruly practices: power, discourse, and gender in contemporary social theory*. Minneapolis: University of Minnesota Press

Glenn, E. N. (1994). Social constructions of mothering: a thematic overview. Glenn, E. N., Chang, G. ve Forcey, L. N. (Ed.), *Mothering: ideology, experience, and agency*. New York: Routledge.

İlkaracan, İ. (2010). Giriş. İlkaracan, İ. (Der.), *Emek piyasasında toplumsal cinsiyet eşitliğine doğru: iş ve aile yaşamını uzlaştırma politikaları*. İstanbul: İTÜ Bilim, Mühendislik ve Teknolojide Kadın Araştırmaları ve Uygulama Merkezi : Kadının İnsan Hakları Yeni Çözümler Derneği

İlkaracan, İ. (2010). Uzlaştırma politikalarının yokluğunda Türkiye emek piyasasında toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri. İlkaracan, İ. (Der.), *Emek piyasasında toplumsal cinsiyet eşitliğine doğru: iş ve aile yaşamını uzlaştırma politikaları*. İstanbul: İTÜ Bilim, Mühendislik ve Teknolojide Kadın Araştırmaları ve Uygulama Merkezi : Kadının İnsan Hakları Yeni Çözümler Derneği

Joseph, S. (2002). Civil society, the public/private, and gender in Lebanon. Social Göçek, F. M. (Ed.), *Constructions of Nationalism in the Middle East*. New York: State University of New York Press.

Kandiyoti, D. (1996). *Cariyeler bacılar yurttaşlar: kimlikler ve toplumsal dönüşümler*. (Bora, A... [et. al.], Çev.) İstanbul: Metis.

Katz-Rothman, B. (1994). Beyond mothers and fathers: ideology in a patriarchal society. Glenn, E. N., Chang, G. ve Forcey, L. N. (Ed.), *Mothering: ideology, experience, and agency*. New York: Routledge.

Mitchell, J. (1971). *Woman's estate*. New York: Penguin Books.

Parsons, T. (1951). *The social system*. London: Routledge & Kegan Paul Ltd.

Rich, A. (1976) *Of woman born: motherhood as experience and institution*. New York: Bantam Books.

Sancar, S. (2012). *Türk modernleşmesinin cinsiyeti: erkekler devlet, kadınlar aile kurar*. İstanbul: İletişim.

Sirman, N. (2005). The making of familial citizenship in Turkey. Keyman, E. F. ve İçduygu, A. (Ed.), *Citizenship in a global world: European questions and Turkish experiences*. New York: Routledge.

Şerifsoy, S. (2000). Aile ve kemalist modernizasyon projesi, 1928-1950. Altınay A. G. (Der.), *Vatan Millet Kadınlar*. İstanbul: İletişim.

Üstel, F. (2004). “Makbul vatandaş”ın peşinde: II. Meşrutiyet'ten bugüne vatandaşlık eğitimi. İstanbul: İletişim.

Yılmaz, Z. (2015). *Dişil dindarlık: İslamcı kadın hareketinin dönüşümü*. İstanbul: İletişim.

Yücesan-Özdemir, G. (2014). AKP'li yıllarda sosyal politika rejimi: kralın yeni elbisesi. Coşar, S. ve Yücesan-Özdemir, G. (Haz.), *İktidarın şiddeti: AKP'li yıllar, neoliberalizm ve İslamcı politikalar*. İstanbul: Metis.

Makaleler

Acar, F. ve Altunok, G. (2013). The ‘politics of intimate’ at the intersection of neo-liberalism and neo-conservatism in contemporary Turkey. *Women’s Studies International Forum*, 41, 14-23.

Akşit, E.E. (2010). Geç Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde nüfus kontrolü yaklaşımları. *Toplum ve Bilim*, 117, 179-197.

Atasü Topcuoğlu, R. (2016). Feminizmin refah devleti ve sosyal politika alanına eleştiri ve katkıları. *Amme İdaresi Dergisi*, 49, 4, 37-64.

Bora, T. (2004). Analar, bacılar, orospular: Türk milliyetçi-muhafazakâr söyleminde kadın. *Toplumsal Tarih*, 129, 100-103.

Buğra, A. ve Candaş, A. (2011). Change and Continuity under an Eclectic Social Security Regime: The Case of Turkey. *Middle Eastern Studies*, 47, 3, 515–528.

Buğra, A. (2017). Social Policy and Different Dimensions of Inequality in Turkey: A Historical Overview. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 20, 4, 318–331.

Çarkoğlu, A., Kafescioğlu, N. ve Akdaş Mitrani, A. (2012). Review of explicit family policies in Turkey from a systemic perspective. *Journal of Child and Family Studies*, 21, 42-52.

Doğanay, Ü. (2007). AKP'nin demokrasi söylemi ve muhafazakarlık: muhafazakâr demokrasive eleştirel bir bakış. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 62, 1, 65-88.

Ferree, M. M. (1990). Beyond separate spheres: feminism and family research. *Journal of Marriage and the Family*, 52, 866-884.

Gabb, J. (2017). Unsettling lesbian motherhood: Critical reflections over a generation (1990–2015). *Sexualities*, 0(0), 1-19.

- Kandiyoti, D. (2011). Disentangling religion and politics: whither gender equality?. *IDS Bulletin*, 42, 1, 10-14.
- Larner, W. (2000). Neo-liberalism: policy, ideology, governmentality. *Studies in Political Economy*, 63, 5-25.
- Nagel, J. (1998). Masculinity and nationalism: gender and sexuality in the making of nations. *Ethnic and Racial Studies*, 21, 2, 242-269.
- Özüğurlu, A. (2012). Neoliberalizm ve feminist politikada “sınıfsal tutum” arayışları. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 67, 4, 125-146.
- Polatnick, M. (1973-74). Why men don't rear children: a power analysis. *Berkeley Journal of Sociology*, 18, 45-86.
- Reed E. (2018). Lesbian, Bisexual and Queer Motherhood: Crafting Radical Narratives and Representing Social Change through Cultural Representations. *Women: A Cultural Review*, 29, 1, 39-58.
- Rose, S. ve Hartmann, H. (2004). The long-term gender gap. *Challenge*, 47, 5, 30-50.
- Peterson, V. S. (1999). Political identities/nationalism as heterosexism. *International Feminist Journal of Politics*, 1:1, 34-65.
- Ünal, D. ve Cindoğlu, D. (2013). Reproductive citizenship in Turkey: abortion chronicles. *Women's Studies International Forum*, 38, 21-31.
- Yabancı, B. (2016). Populism as the problem child of democracy: the AKP's enduring appeal and the use of meso-level actors. *Southeast European and Black Sea Studies*, 16, 4, 591-617.

İnternet Siteleri

<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21869> , Erişim Tarihi: 03.05.2018

<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21869> , Erişim Tarihi: 03.05.2018

<http://www.memurlar.net/haber/37312/> , Erişim Tarihi: 25.02.2018

<https://m.bianet.org/biamag/toplumsal-cinsiyet/105451-erdogan-kadinlar-dogurun-turk-milletinin-kokunu-kaziyacaklar> , Erişim Tarihi: 01.05.2018

<https://bianet.org/bianet/insan-haklari/138640-erdogan-dan-kurtaj-cinayettir> , Erişim Tarihi: 01.05.2018

<https://www.ntv.com.tr/turkiye/8-bakanlik-gitti-6-bakanlik-geldi,xULlc-n42EKyZqndg5iFeA> , Erişim Tarihi: 01.05.2018

https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/11/141124_kadininfiltrati_erdogan , Erişim Tarihi: 01.05.2018

<https://m.bianet.org/bianet/kadin/191859-erdogan-dan-25-kasim-konusmasi> , Erişim Tarihi: 01.05.2018

<https://www.amerikaninsesi.com/a/erdogan-anneligi-reddeden-kadin-yarimdir-eksiktir/3362739.html> , Erişim Tarihi: 01.05.2018

http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/diger/131754/82_Anayasasi_nda_yapilan_degisiklikler.html , Erişim Tarihi: 01.05.2018

<https://bianet.org/bianet/siyaset/121284-anayasa-degisikligi-komisyon-dan-gecti> , Erişim Tarihi: 01.05.2018

<http://www.hukuki.net/showthread.php?54909-Turk-Medeni-Kanunu-Ile-Getirilen-Degisiklikler> , Erişim Tarihi: 01.05.2018

<https://bianet.org/biamag/kadin/117148-is-kanununda-kadin-iscilere-ozel-duzenlemeler> , Erişim Tarihi: 01.05.2018

<http://kadem.org.tr/kadem-hakkinda/> , Erişim Tarihi: 20.05.2018

<http://kadem.org.tr/genclik-komisyonu/> , Erişim Tarihi: 02.05.2018

<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=24635> , Erişim Tarihi: 20.05.2018

<http://www.tuik.gov.tr/HbGetirHTML.do?id=27688> , Erişim tarihi: 20.05.2018

<https://dictionary.cambridge.org/> , Erişim Tarihi: 23.05.2018

<http://www.tdk.gov.tr/> , Erişim Tarihi: 23.05.2018

<http://kadem.org.tr/> , Erişim Tarihi: 20.05.2018

<http://kadem.org.tr/projeler/> , Erişim Tarihi: 20.05.2018

<https://twitter.com/kademorgtr> , Erişim Tarihi: 20.05.2018

<http://kadem.org.tr/iv-toplumsal-cinsiyet-adaleti-kongresi-kongre-bildiri-cagrisi/> , Erişim Tarihi: 20.05.2018

<http://kadem.org.tr/kadem-kisikli-binasi-acilis-programi-kadem-baskani-doc-dr-sare-aydinin-konusma-metni/> , Erişim Tarihi: 20.05.2018

<http://kadem.org.tr/kadem-genel-baskani-doc-dr-sare-aydin-yilmazin-sabah-gazetesi-roportaji/> , Erişim Tarihi: 20.05.2018

<http://kadem.org.tr/kadem-genel-baskani-doc-dr-sare-aydin-yilmazin-kadin-ve-toplum-dergisi-roportaji/> , Erişim Tarihi: 20.05.2018

<http://kadem.org.tr/8-mart-dunya-kadinlar-gunu-bildirisi-2/> , Erişim Tarihi: 20.05.2018

<http://kadem.org.tr/kadem-baskani-sare-aydinin-kadin-ve-yoksulluk-kongresi-konusma-metni/> , Erişim Tarihi: 20.05.2018

<http://kadem.org.tr/ii-uluslararası-kadin-ve-adalet-zirvesi-baskani-sayin-sare-aydinin-acilis-konusmasi/> , Erişim Tarihi: 20.05.2018

<http://kadem.org.tr/8-mart-dunya-kadinlar-gunu-kutlamasi-dernek-baskanimiz-sare-aydinin-konusma-metni/> , Erişim Tarihi: 20.05.2018

<http://kadem.org.tr/sare-aydin-erkeksen-ofkeni-yen-diyerek-ironi-yaptik-sabah/> , Erişim Tarihi: 20.05.2018

<http://kadem.org.tr/ii-uluslararasi-kadin-ve-adalet-zirvesi-basladi/> , Erişim Tarihi: 20.05.2018

<http://kadem.org.tr/kadem-kadin-ve-demokrasi-derneği-baskani-sayin-sare-aydinin-acilis-konusmasi/> , Erişim Tarihi: 20.05.2018

<http://kadem.org.tr/cam-tavan-arastirma-raporu-basin-lansmani-yapildi/> , Erişim Tarihi: 20.05.2018

<http://kadem.org.tr/kadem-aile-değerlerini-ve-evlilik-muessesesini-koruma-toplantisinde/> , Erişim Tarihi: 20.05.2018

<http://kadem.org.tr/toplumsal-cinsiyet-adaleti-kongresi-sonuc-bildirgesi/> , Erişim Tarihi: 20.05.2018

<http://kadem.org.tr/ii-uluslararasi-kadin-ve-adalet-zirvesi-baskani-sayin-sare-aydinin-acilis-konusmasi/> , Erişim Tarihi: 20.05.2018

<http://kadem.org.tr/turkiye-cumhurbaskani-sayin-recep-tayyip-erdoganin-acilis-konusmasi-tr/> , Erişim Tarihi: 20.05.2018

<http://kadem.org.tr/kadin-aile-ve-cocuk-uzerinden-gundemdeki-tartismalara-dair/> , Erişim Tarihi: 20.05.2018

<http://kadem.org.tr/sare-aydinin-iii-milli-kultur-surasi-aile-ve-kultur-komisyonu-konusmasi/> , Erişim Tarihi: 20.05.2018

<http://kadem.org.tr/iv-toplumsal-cinsiyet-adaleti-kongresi-istanbulda-gercekleştirildi/> , Erişim Tarihi: 20.05.2018

<http://kadem.org.tr/iv-toplumsal-cinsiyet-adaleti-kongresi-sonuc-bildirisi-aciklandi/> , Erişim Tarihi: 20.05.2018

<http://kadem.org.tr/uluslararasi-istihdam-ve-kariyer-kongresi-ankarada-gerceklesti/> , Erişim Tarihi: 20.05.2018

<http://kadem.org.tr/ii-uluslararasi-kadin-ve-adalet-zirvesinin-2-gununde-neler-yaptik/> , Erişim Tarihi: 20.05.2018

<http://kadem.org.tr/3-uluslararasi-toplumsal-cinsiyet-adaleti-kongresi-sare-aydin-acilis-konusmasi/> , Erişim Tarihi: 20.05.2018

<http://kadem.org.tr/ii-toplumsal-cinsiyet-adaleti-kongresi-kadin-ve-yoksulluk-sonuc-bildirisi-aciklandi/> , Erişim Tarihi: 20.05.2018

<http://kadem.org.tr/sare-aydinin-iii-milli-kultur-surasi-aile-ve-kultur-komisyonu-konusmasi/> , Erişim Tarihi: 20.05.2018

Diğer Kaynaklar

KADEM. (Mart 2014). Türkiye’de Kadınların Sosyo-Ekonomik Durumu Araştırması. <http://kadem.org.tr/tr/wp-content/uploads/2015/07/turkiyede-kadinlarin-sosyo-ekonomik-durum-arastirmasi.pdf> , Erişim Tarihi: 23.05.2018

Türkiye’de Kadınların İşgücüne Katılımı ve İstihdamı Broşürü, T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı-Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü.

Türkiye’de Çocuk Bakım Hizmetlerinde Arz ve Talep Durumu. (Eylül 2015). <http://documents.worldbank.org/curated/en/690781468000932565/pdf/98884-TURKISH-WP-P146295-PUBLIC-Box393197B-Binder-TR.pdf> , Erişim Tarihi: 23.05.2018

Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Ve Kadın Algısı Araştırması. (2018). Kadir Has Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları Araştırma Merkezi